

OSLOMET

Langveis i livet

Jorun Fougner (red.)

Skriftserie 2023 nr 4

OSLO METROPOLITAN UNIVERSITY
STORBYUNIVERSITETET

Langveis i livet

Jorun Fougner (red.)

Fagsenter for seniorer
OsloMet – storbyuniversitetet
2023

CC-BY-SA versjon 4.0

OsloMet Skriftserie 2023 nr 4

ISSN 2535-6984 (trykt)

ISSN 2535-6992 (online)

ISBN 978-82-8364-494-4 (trykt)

ISBN 978-82-8364-495-1 (online)

OsloMet – storbyuniversitetet

Universitetsbiblioteket

Skriftserien

St. Olavs plass 4,

0130 Oslo,

Telefon (47) 64 84 90 00

Postadresse:

Postboks 4, St. Olavs plass

0130 Oslo

Trykket hos Byråservice

Trykket på Scandia 2000 white, 80 gram på materiesider/200 gram på coveret

Rapporten er kvalitetssikret av Jorun Fougner, Seniorsenteret.

Til våre lesere

Høsten 2008 inviterte Seniorsenteret ved HiO til skrivekurs for pensjonister som fortsatt hadde tilknytning til høgskolen. Kurset ble ledet av Per Østerud, tidligere rektor ved Sagene lærerhøgskole, og Ole Christian Lagesen, tidligere rektor ved Journalisthøgskolen, nyhets- og utenriksmedarbeider i NRK 1, og leder av journalistutdanningen ved Høgskolen i Oslo.

Per Østerud la ned veileder- og redaktøransvaret etter kurset i 2012/13. I januar i år døde han, nesten 95 år gammel. Seks årskull skrivekursdeltakere er blant de mange som takker for det han har betydd.

Ole Christian Lagesen har, tross stadig mer sviktende syn, holt stø kurs videre. Til og med årgangen 2019/20 ble bragt i havn, omtrent samtidig med koronautbruddet.

Fra høsten 2013 gikk undertegnede inn som Ole Christians makker etter Per Østerud. Vi har hatt syv skrivekurs sammen, og redigert like mange bøker. Det er et samarbeid som har vært positivt, morsomt og spennende, ikke minst på grunn av Ole Christians usedvanlig skarpe analytiske blikk. Takk, Ole Christian, du er sårt savnet, også i denne sammenhengen.

De to siste årene før korona var i tillegg Ingeborg Westerheim med i ledergruppen, men også hun måtte legge inn årene i høst av helsegrunner, og fortjener stor takk for sin innsats.

Og så kom spørsmålet fra gamle og nye skriveglade: Blir det kurs i år?

Det ble sen start og svak ledelse, men Jofrid Karner Smidt (tidligere bibliotekutdanningen) kom inn som veileder i grevens tid, og så ble det kurs dette studieåret også. Mange deltakere hadde lyst til å reflektere over det å bli gammel, og hovedtyngden av tekstene handler om det, i ulike stemningsleier. Og så er det noen tekster som handler om noe helt annet.

Flere har falt av underveis på dette kurset, enn tidligere. Noen på grunn av egen eller pårørendes sykdom, noen fordi de hadde feilvurdert hvor mye tid de hadde, og har uferdige tekster liggende «på vent». Men her er i alle fall resultatet av skrivekurset 2022/23.

Til slutt: Stor takk til Kristin Larsen som alltid har vært den perfekte sekretær i innsamlings- og trykkeprosessen! Og takk til alle for hyggelig samarbeid.

Oslo. Juni 2023

Jorun Fougner

Innhold

Å møte seg selv.....	7
Mari Skancke Bjercknes: En frigjøringsprosess.....	9
Grete Fjeldstad Traaen: Hvordan krydre årene?	22
Marit Fougner: Synlig og usynlig	32
Else Hertzberg Kokkersvold: Nå er jeg gammel	41
Kirsten Halse: En reise rundt jorden	50
Bjørn Riiser: Utsikt til innsikt om barndommen, verden og Hurdalsplattformen.....	60
Møte med andre.....	67
Sigmund Ongstad: Tre lærere som kom til å bety noe	69
Vera Berg: Herman Abrahamsens historie.....	79
Karin Haarberg Aas: PETRA – mormor og motstandskvinne	91
Kari Fjell: En samtale med Anne Margrete på Spjærøy	102
Vibeke Holst: De Castbergske barnelover	110
Audgunn Oltedal: Dei skal ikkje vere her	121
Møte med tingene	131
Ingebjørg Strand: Den rosemåla kista som kunne kommunisere	133
Marit Ranum Granholt: Benker	151
Reidar Kvadsheim: Verdens beste bok.....	159

Å møte seg selv

Mari Skancke Bjercknes

En frigjøringsprosess

Mens jeg skriver dette essayet, får jeg tanker om bøker jeg har lest av Annie Ernaux, og hennes åpne og konkrete fortellinger fra eget liv. Det satte meg på ideen om å beskrive min historie ut fra mine egne erfaringer og minner. I et essay i Bokmagasinet, i Klassekampen 31. desember 2022, leser jeg hva Ernaux skriver om hvordan frigjøring kan skje. Hun påpeker at smerte, sorg og skam er noe allment. Men siden ting ubønnhørlig oppleves fra et individuelt ståsted – «det er meg dette hender»- kan de bare leses på samme måte dersom tekstens 'jeg' på sett og vis blir tilgjengelig for andre, og at leserens 'jeg' kan innta det. Jeg skriver ut fra erfaringer /hendelser jeg hadde som barn, datter og syk, ut fra min stadig lengre erindring om årene jeg har opplevd, ut fra nåtiden, men som hele tiden forsyner meg med bilder og nye momenter.

Det er 25 år siden

Da jeg var midt i livet det kom det en bråstopp i min daglige tilværelse. Jeg hadde voksne barn og var blitt mormor. Lykkelig og glad, og min mann og jeg var enige om at vi hadde det bra. Det var en travel periode siden jeg var midt i mitt doktorgradsprosjekt, men jeg hadde stipend og mye tid til eget arbeid. Likevel var jeg ofte sliten og kunne komme sent hjem fra kontoret. Med forskningstid kunne jeg fordype meg i eget arbeid med prosjektet, uten tidligere mange studenter og undervisning i tillegg. Hvorfor jeg ble så sliten?

Til slutt bestilte jeg time hos bedriftslegen på Blindern.

Jeg begynte å fortelle legen hva jeg hadde kjent på en god stund. At jeg orket lite, og ikke klarte å konsentrere meg om skrivingen. Fortalte om min mor som hadde fått slag, og som bodde langt fra meg. At jeg nylig hadde vært en uke hos henne på sykehjemmet i Mo i Rana. Før jeg skulle reise fra henne, hadde hun begynt å sitte oppe i en rullestol, men det var vanskelig å få kontakt og respons. Ikke før siste dagen da jeg måtte fortelle at jeg skulle reise. Jeg så da en første reaksjon hos henne; hun skiftet uttrykk i ansiktet og tårer rant ned over kinnet hennes. Det stakk meg voldsomt i magen. Altså hadde hun forståelse for at jeg var der, og at jeg skulle forlate henne. Avskjeden med henne ble en sår og vond opplevelse. Tidligere på avreise-dagen hadde jeg hatt et møte med avdelingsledelse og legen på sykehjemmet. De

kunne fortelle meg at fysioterapi, og tilstrekkelig opptrening, ikke lenger var tilgjengelig på denne avdelingen. Det gikk veldig inn på meg, jeg kjente fortvilelse over min mors situasjon og klarte ikke holde tårene tilbake.

Legen ser lenge på meg. Jeg fortalte videre at jeg ikke var alene om å ta vare på min mor. Vi er tre søsken som delte på å besøke henne, men det måtte planlegges og vi måtte fordele tiden vår så godt vi kunne. Reisen opp til henne var lang, og vi prøvde å sette av noen dager, ofte en uke, hos henne.

Mens jeg sitter hos legen på Blindern og forteller, kommer tårene, jeg blir sittende lenge bare å gråte. Hun har en pakke med Kleenex på bordet mellom oss, gir meg en og bare lytter. Til sist sier hun; du trenger en sykmelding. Min første reaksjon er at det kan jeg ikke. Jeg hadde blitt spurt om å holde et innlegg i høgskolerådet om praksisveiledning, og det ville jeg gjerne gjennomføre. Jeg gikk med på en 50 % sykmelding og skulle komme tilbake. De påfølgende dagene ble det så vidt jeg kom meg på kontoret. Etter en ukes tid måtte jeg ringe og melde avbud til lederen for seminaret jeg skulle vært på. Det kjentes som et stort tap og var flaut, siden dette hadde vært planlagt over en viss tid.

Tilbake på legekontoret forteller legen at jeg har en depresjon, og at jeg trenger full sykmelding. Sliten som jeg følte meg, tenkte jeg at det kunne være godt med et par ukers hvile. Legen anbefaler meg samtidig å ta kontakt med en psykolog, og rekker meg en liste med flere navn som jeg kan kontakte. Samtidig forbereder hun meg på at om jeg velger 'å gå i terapi' kan det gå ut over min arbeidskapasitet for en tid. Jeg husker hun sa det, men jeg tror ikke det gikk helt inn hos meg, hva det kunne bety.

Jeg sendte flere søknader som ikke ga resultater. Alle hadde lange ventelister. Men en av de svarene jeg fikk ga meg et navn som ikke sto på oversikten over anbefalte psykologer. Det var henvisning til en psykoterapeut som ikke hadde avtale med kommunen. For å få innpass hos ham måtte jeg skrive en søknad.

I denne sammenheng vil jeg nevne betydningen av å ha en god venninne. Jeg snakket med henne om at jeg skulle skrive denne søknaden. Hva skulle jeg skrive? Hun kjente meg, og mente jeg hadde ganske store utfordringer i forhold til min mor, og hennes situasjon. Og at jeg kunne trenge profesjonell hjelp. Det ga meg et innspill og en bakgrunn for å skrive

søknaden. Jeg fikk relativt raskt svar fra psykoterapeuten, og kunne begynne hos ham innen noen uker.

Mitt første møte med psykoterapeuten står ikke helt klart for meg. Jeg var veldig usikker på hva det kunne komme ut av en slik samtale, og ble sannsynligvis oppfattet av ham som litt stiv og formell. Han var en mann ca 10 år yngre enn meg, og han virket vennlig og avventende. Vi hilste, og jeg satte meg ned vis a vis ham. Han ba meg fortelle litt mer utfyllende om bakgrunnen for å søke terapi. Det som sitter mest igjen av det han sa til meg, var at «jeg ikke hadde kontakt med følelsene mine». Jeg ble provosert, og gikk i forsvar, fordi jeg som tidligere sykepleier og som mor oppfattet meg selv som en omsorgsfull person. I ettertid har jeg fått en annen forståelse av hva han mente med å ha kontakt med egne følelser. Det skulle vise seg at det ble en lang prosess å komme til denne forståelsen, og å bli mer kjent med meg selv.

Til å begynne med handlet timene, som var to ganger i uken, om det nære og daglige livet. Mine bekymringer for ikke å klare å skrive ferdig min doktorgrad. Jeg var ferdig med feltarbeidet og intervjuene, og hadde kommet godt i gang med bearbeiding /analyse av data. Men dette var et tidkrevende arbeide som opptok meg mye, og jeg fikk en følelse av at tiden løp i fra meg. Jeg var sliten, og også bekymret for moren min, som var alene og ikke fikk den hjelpen hun trengte. Som den eldste av oss søsken ble det til at jeg tok mye ansvar. Vi prøvde blant annet å få flyttet henne til et sykehjem nærmere der vi alle bodde.

Det ble ganske tidlig i terapien mer fokus på hvordan relasjonen til mamma hadde vært i oppveksten. Jeg hadde skrevet i søknaden at jeg som barn hadde følt at jeg «ikke måtte forstyrre henne, eller gjøre henne sint». At jeg på en måte «gikk på tå hev for henne». Temaet i samtalene dreide seg etter hvert om at det jeg hadde følt for henne, kunne ha sammenheng med at jeg ubevisst søkte hennes omsorg og bekreftelse.

Jeg var sykmeldt et helt år. I ettertid kan jeg se at jeg ikke tillot meg selv å være syk. I stedet for å ta meg mer fri, koble ut mitt arbeid, følte jeg at jeg hadde det best og kjente mest ro ved å gå til kontoret omtrent hver dag, leve så vanlig som mulig. Det gjorde meg godt å treffe kolleger, og å kjenne på en følelse av å få gjort noe. Det var tross alt tidsfrister i forhold til innleveringer til min veileder på Blindern. Det at jeg kunne delta på seminarer og teorikurs ga mening og struktur i hverdagen. Kanskje en følelse av å være i gang, og ikke miste helt grepet på meg selv og mine prestasjoner?

I ettertid har jeg vanskelig for å forstå at jeg klarte det jeg gjorde, og jeg skjønner nå at jeg drev rovdrift på meg selv. Selv de dagene jeg hadde vært i terapi, trodde jeg at det bare var å gå tilbake til kontoret, og å komme videre i skrivningen. Men dagsformen kunne være forskjellig, og var jeg sliten nok, tillot jeg meg mer og mer en pause på Kaffebrenneriet. Jeg kunne sitte der og tenke på hvordan i all verden så mange mennesker kunne ha fri på dagtid? Også på vei ned til kontoret ble jeg mer bevisst på menneskene rundt meg, midt på dagen - hadde de fri, eller var så mange på vei fra sted til sted midt i arbeids-/skoletiden?

Tidsaspektet, om hvor lenge jeg behøvde å gå i terapi var hele tiden uklart for meg. Jeg tenkte mye at «til høsten, eller til neste år, er jeg vel i form igjen». Min mann møtte meg også ivrig de dagene jeg kom hjem etter en terapitime, ofte med ordene «hva sa han i dag». Som jeg nå tenker, handlet det om at vi begge håpet og trodde at jeg snart ville bli bra, og bli friskmeldt.

Jeg ble gradvis dårligere, og mer og mer usikker på mine evner. Jeg trakk meg tilbake fra krav om å skulle prestere, som for eksempel på forskningsseminarer og paper- presentasjoner. Selvtilliten og troen på det jeg holdt på med fikk en knekk. En kollega jeg kom i prat med mente at jeg drev med sorgarbeid, uten at det ble klart for meg hva det kunne handle om, selv om terapien da handlet mye om mine ambivalente følelser overfor moren min. Etter som tiden gikk ble det mindre fokus på forholdet til min mor, og mer om hvordan jeg reagerte på ulike situasjoner. Jeg husker en vår-dag på vei til min faste time, fortsatt to ganger i uken. Jeg kunne ikke forstå hvordan folk kunne sitte å le, og glede seg til påsketuren. Alt var fargeløst og grått for meg. Jeg kjente meg som om mitt reisverk falt sammen, i ren kroppslig betydning. I terapien lå jeg på en sofa, min terapeut satt delvis bak meg. Jeg husker jeg sa til ham at jeg følte at jeg var en seiler-bag, som lå der, og at glidelåsen som holdt den sammen bokstavelig talt revnet, og at innholdet som var stappet inn fløt ut. Jeg kan ennå kjenne på den rare, matte følelsen. Men hvorfor en seiler-bag? Jo, det var kanskje fordi vi hadde en seilbåt, og at jeg seilte hver sommer sammen med min mann. Denne helgen hadde vi vært nede i båten, ordnet og gjort vårrengjøring.

I tillegg til kroppslige reaksjoner, begynte jeg å sove dårlig om natten, med mareritt av ulike dimensjoner. Jeg kunne våkne kliss våt og skjelvende. Jeg ble rådet av en kusine til å gå til en Akupunktør hun kjente, fordi jeg også hadde rygg- og nakkesmerter. Jeg skulle få en ryggmassasje, og hun satt noen nåler. Under ryggmassasjen fikk jeg et gråteanfallet som nesten skremte meg. Jeg ble forklart at det ikke var en så unormal reaksjon, og at en slik massasje

kunne løse opp et punkt på ryggen, «som kan romme stivnet sorg». Med andre ord en kroppslig og psykisk reaksjon på en ikke bearbeidet hendelse. Om dette kunne handle om forholdet til min mor var ikke lett å forstå.

I løpet av det første året i terapi, mens jeg var 100% sykmeldt, hadde jeg ikke hatt noe kontakt med min arbeidsgiver, eller med min nærmeste leder, angående min situasjon som arbeidsufør. Plutselig en dag kom det et brev fra NAV til min private adresse med tilbud om å søke uførepensjon. Jeg fikk sjokk, det var virkelig en veldig dramatisk opplevelse. Hverken jeg eller min leder hadde tatt opp saken, om å eventuelt søke permisjon fra deler av stipendstillingen. Også forholdet til min veileder på Blindern kom etter hvert i bakgrunnen, jeg var selv lite åpen mot henne om min situasjon, og hun snakket heller ikke med meg om at jeg var sykmeldt, og hvordan det virket på skrivingen min. Jeg hadde heller ikke selv forståelse for hvor lang tid det kunne ta å bli frisk, og ingen ga meg et godt svar. Etter hvert prøvde jeg å få hjelp til å beholde noe av min stilling, og etter egen innsats fikk jeg en meningsfull samtale med personalansvarlig på høgskolen, og jeg kunne søke om rehabiliteringspenger og 50 % stilling. I ettertid ser jeg at det var urealistisk av meg å tro at jeg kunne klare det, der og da, men jeg ville ikke slippe taket, eller gi opp.

Kroppen husker

Fordi jeg febrilsk leter etter hvordan bli frisk tar jeg imot et nytt tilbud om akupunktur. Den første timen her går mest med til et lite intervju. Jeg forteller om meg og min situasjon. Så spør akupunktøren om jeg har noen arr? Og det har jeg jo. Jeg viser henne arret på min høyre legg, hvorpå hun sier noe om at dette forteller oss en historie. Hun spør en del, og jeg beskriver sykdommen og operasjonen jeg hadde hatt, og når det skjedde. Jeg får så satt noen nåler og hun vil gjerne undersøke området rundt arret. Selv ser jeg ikke akkurat hva hun gjør, men det kommer en sterk smerte, som et knivstikk i arret. Jeg roper høyt og lurer på hva som skjer? Hun står ved siden av meg, sier rolig at hun ikke var inne i selve arret, og hun viser meg en ikke spiss gjenstand, som ser ut som en type heklekrok. Videre at hun bare hadde trykket lett rundt og utenfor selve arret. Et annet sted på leggen kjenner jeg ikke noe spesielt. Jeg kjenner at jeg svetter og skjelver, og er veldig undrende. Hun sier noe om at det jeg kjente i arret viser hva kroppen husker av smerter jeg må ha hatt før og etter operasjonen. Jeg gikk fra å ikke kunne

tro at dette hadde hendt meg, til å innse at det nødvendigvis hadde hendt meg. Jeg visste jo at jeg hadde ligget på sykehus i flere måneder.

Etter hvert som jeg er godt inne i det andre året med psykoterapi, registrerer jeg benet mitt på flere måter. Noe ubevisst, men sikkert også etter hendelsen med akupunktur. En dag jeg er på vei til samtaleterapien, kjører jeg bil. I kirkeveien utenfor Ullevål sykehus må jeg plutselig bremse, men benet mitt lystre ikke. Det er bare skjelvent, og jeg kjører rett inn i bilen foran. Jeg blir stresset, mye på grunn av avtalen jeg har, og at jeg kommer for sent til timen. Jeg fikk hjelp av en venn som var med i min bil. Vi fikk ordnet opp med den andre sjåføren, og jeg ble kjørt til avtalen jeg hadde. Vel oppe hos terapeuten begynner jeg med å beklage hvorfor jeg kommer for sent. Han spør hva som har skjedd. Jeg forteller om kollisjonen, og hvorfor det skjedde. Han spør videre; «hva er det med dette benet ditt»? Det var første gang jeg fortalte ham at jeg hadde ligget på sykehus da jeg var åtte og et halvt år, og at jeg ble operert på grunn av osteomyelitt. Vi hadde på dette tidspunktet ennå ikke kommet så langt tilbake i min livshistorie.

Jeg har få bilder av hvordan det med benet mitt startet. Det var høsten 1949, jeg hadde begynt i 2. klasse, og jeg gledet meg til å begynne på skolen igjen. Jeg likte læreren og elsket lukten av blyant og viskelær. Ut fra hva jeg har blitt fortalt, hadde jeg litt senere på høsten falt utfor en høy mur i skolegården, og fått et sår på det ene kneet, med hevelse og blåflekker.

Det gikk en tid før jeg klaget over smerter, og begynte å få vondt for å gå. Jeg hadde feber som varte over en viss tid, og jeg husker legen som kom flere ganger, at jeg etter hvert lå i mine foreldres seng, og måtte ha hjelp til å gå på do. Min mor var sykepleier, hun kjente legen og jeg fikk med meg at de diskuterte og så bekymret ut. Jeg har en forestilling om at det var mørkt og stille i rommet, og at de var bekymret for sykdomsutviklingen. På denne tiden gikk det mye poliomyelitt, men mine symptomer var ikke tydelige i den retning. Etter hvert steg feberen mye og jeg kunne ikke bevege benet. Vi bodde på denne tiden i Velfjord, syd for Brønnøysund, og jeg ble sendt på bære midt på natten med lokalbåten til Sandnessjøen sykehus, min mor fulgte med meg. Jeg har vage bilder av at vi begge var redde, men at mamma trøstet meg og at vi sang. Uroen jeg svakt kan huske var også på grunn av dårlig vær og mye sjø. Det var sent på høsten. Da vi kom frem, ble jeg heist opp fra båten og over på en bære i grålysningen om morgenen.

Så har jeg et minne av at min mor var ved sengen min mens legene kom på visitt. Jeg hørte diskusjoner, det handlet om hva de skulle gjøre. Selv husker jeg ikke at jeg var redd. Et tydelig og trygt bilde er at min mor står på min venstre side, og at jeg skal telle til 10 - mens narkose sykepleier gir meg eter på maske. Dette forteller jeg til min terapeut, som et egentlig godt minne fra sykehuset. Samtidig kom det frem litt senere i terapien at jeg hadde mareritt/ en type drøm i det jeg 'sovnet inn' under narkosen. 'Drømmen' handlet om at jeg lå på en brygge, og sakte glede ned i det dype havet. At alt ble mørkere og mørkere.

Det første jeg husker etter operasjonen, som et godt minne, er at min mor sitter ved sengen på min høyre side og gir meg vann med en teskje. Men så er hun der ikke mer. I ettertid vet jeg at hun reiste hjem, når hun skjønnte at det ville gå bra med meg, og fordi hun ikke lenger fikk være der. Jeg fikk store doser penicillin, med sprøyter både dag og natt. Uten denne behandlingen, i tillegg til operasjonen, hadde de ikke kunnet redde benet mitt. Det siste ble jeg fortalt etter at jeg hadde kommet hjem fra sykehuset.

I terapien blir temaene nå mer og mer å kretse rundt sykehustiden. Jeg hadde begynte på tredje året i terapien, da han foreslo å øke, eller intensivere samtalene våre med fire ganger i uken, det betyr at jeg de to siste årene gikk i psykoanalyse. Tiden var ikke lenger en rekke dager som skulle fylles med turer til kontoret og skiving, avtaler og møter med min terapeut. Mye er nå på en måte badet i blekt, matt lys. Jeg hadde en følelse av at tilværelsen begynte å glippe for meg, og jeg kjente på en diffus angst, blant annet som en konstant klump i magen. Det siste resulterte i en del undersøkelser, men ikke noe galt blir påvist. Jeg hadde mine avtaler og jeg treffer familie og venner, men kjenner meg ikke helt med.

En kombinasjon av min datters behov for barnevakt, og mine ønsker om å være sammen med barnebarna, kan jeg nå se tilbake på som lysglimt i denne tiden. Jeg kan huske at jeg satt på gulvet sammen med mitt eldste barnebarn, han var da ca 5 år, og at jeg hadde glede av å mene å forstå ham veldig godt i ulike situasjoner. For eksempel hvordan ulike former for trass hos ham fant resonans i meg. Jeg kunne også kjenne på trass og uvilje i det jeg kom inn på kontoret til min terapeut. Jeg sa det også til ham noen ganger, på vei inn, at jeg følte det som jeg var 5 år. Han bare så på meg, og sa noe om hvor jeg var nå.

Jeg vet ikke mye om hva som skjer med meg på sykehuset. Det må ha vært lange dager og netter med tanke på at jeg lå nesten tre måneder i sengen med benet på en skinne. Jeg var

med andre ord bundet til sengen, som min terapeut uttrykte det. De ordene hadde jeg selv ikke brukt, og det grep meg sterkt å kjenne på det. Jeg kan nå se det som både omsorgssvikt og overgrep på samme tid. Jeg må ha følt meg totalt forlatt og glemt, og hva følte jeg i julen, første julaften hjemmefra? Et av de sterkeste minnene/bildene jeg har er at jeg har besøk av min far i romjulen. Jeg vet ikke hvor lenge, eller hvor mange timer han var hos meg, men det var kun en dag. Det ble en sterk stund, og et kjært ansikt å se. Jeg hadde fått sengen full av julegaver, slik jeg oppfattet det. Men så skulle han gå, og når han bøyde seg ned over meg for å gi meg en klem, klamret jeg meg til ham og ville ikke slippe taket. Det ble en dramatisk situasjon, på den måten at en sykepleier kom løpende mot sengen, og ropte; «hun blir jo hysterisk»,.. jeg kan se henne for meg komme løpende i blå uniform med hvitt skaut, og de måtte holde meg igjen før min far kunne bli fri. Jeg har ingen minner om hva jeg fikk i julegaver, eller hva gavene i seg selv betydde for meg. Og dette var det ene besøket jeg hadde.

Nattlige mareritt var ikke uvanlig i terapien på denne tiden. Et bilde jeg har fra en drøm er at jeg ser en gutt ligge på en bære i en sykehuskorridor, en lege står over ham og jeg våkner av at han hyler og skriker. Det ble sterke samtaler med terapeuten, av disse drømmene, og jeg hadde vanskelig for å forstå at det var meg det handlet om, helt alene på sykehuset og med sterke smerter. Drømmene ga stoff til timene, og noen opplevelser er sterkere enn andre.

Jeg husker sprøytene med en type skrekk, men jeg kan ikke huske hvor sterke smertene var. Et bilde jeg har på en situasjon er at jeg ligger på en mørk stue, altså om natten, at døren går opp og jeg ser en lysstripe ut mot korridoren. Det er to sykepleiere som kommer inn, de står ved sengen, og jeg hører den ene si; ...»men hun er jo så tynn..». På denne tiden vet jeg at selve sprøytespissene var lange og tykke, og ikke alltid like spisse, i forhold til den standard vi er vant til i dag. Det var også ganske nytt med penicillin behandling i Norge, videre at penicillinen de satte den gangen var mer tyktflytende enn den er i dag, det i seg selv ga smerter ved den intramuskulære injeksjonen. Jeg har blitt fortalt at jeg var blant de første i landet som fikk så stor dose og langvarig behandling, fordi jeg hadde en alvorlig infeksjon. Dette var nok noe av det mest smertefulle jeg opplevde, mange ganger i døgnet, ved siden av sårstellet på leggen. Hva jeg fikk av smertelindring vet jeg ikke, men det var ikke noe tema for barn på sykehus på 50-tallet.

Jeg har ingen minner om ansikter eller personer som snakker til meg, eller med meg på sykehuset. Men jeg kan huske korte setninger, og stemmer som sier for eksempel; «flink pike

ikke gråte», uten at det sier meg noe om sammenhengen. Et av bildene sier meg noe om at jeg kanskje var kvalm, eller hadde dårlig matlyst – jeg ble nemlig tatt på fersken en gang jeg gjemte egget under puten. Jeg husker ikke andre barn, og jeg mener at jeg lå på en voksen stue med flere personer.

Jeg gjorde forsøk på å få tak i min journal fra sykehuset, i løpet av de to siste årene i terapien. Til slutt fikk jeg den tilsendt, den var på svært få sider, og jeg vet ikke om alt fulgte med den utgaven jeg fikk. Men journaler var kanskje ikke store greiene i 1949/50. Angående beskrivelse av meg, sto det bare skrevet at jeg «virket upåfallende» da jeg begynte å være oppe. Det er vanskelig å tolke hva det kan bety, men jeg ble fortalt at det tok tid før jeg gikk rundt på egen hånd. Minnet jeg har er at jeg skulle forsøke å stå, at jeg de første dagene ute av sengen ble løftet opp, og satt ned på gulvet inntil en vegg, mens noen holdt meg. Jeg var svimmel, og måtte tilbake i seng etter kort tid. Tidsmessig kan det ha vært den siste måneden, eller de siste ukene på sykehuset.

Det var min far som hentet meg når jeg skulle hjem. Jeg har ingen minner av selve hjemreisen, den vanligste transporten var med båt, men jeg vet ikke om jeg gikk av meg selv. Det første minnet fra å komme hjem, er at vi kommer inn i gangen, og at min far setter meg ned på gulvet. Jeg tror jeg hadde sittet på skuldrene hans, fra en bil utenfor og inn i huset. Det jeg husker fra dette øyeblikket er at jeg ser to små jenter som sitter på det øverste trinnet i trappen, opp til 2. etasje. Jeg blir overrasket over det, og opplever det slik at jeg hadde glemt at jeg hadde to mindre søstre hjemme. Det var veldig rart for meg, men jeg kan ha glemt dem mens jeg var på sykehuset. Mine foreldre reagerte kanskje på at jeg var så overrasket, men jeg kan ikke huske at det ble snakket om.

Den første tiden hjemme virker fjern. Kunne jeg for eksempel gå opp trappen til soverommet, som jeg delte med min søster som var halvannet år yngre enn meg, eller hadde jeg besøk av venninner? Jeg vet at jeg kom hjem tidlig i mars 1950, og at jeg ikke var på skolen resten av skoleåret. Min lærer kom hjem til oss, og det har jeg en god følelse for. Jeg fikk oppmerksomhet og han oppmuntret meg, selv om jeg ikke husker hvordan eller med hva. I samtalene med min terapeut kommer det frem at mine slørete og svake minner handlet om at jeg var deprimert. Det kan forklare det 'grå sløret' som ligger over den første tiden hjemme. Jeg har ellers vage, men gode minner fra at min mor skifter på, og stiller såret mitt, og at hun er opptatt av å gi meg gulrøtter og melk. Etter hva jeg vet hadde hun kunnskap om

betydningen av riktig kost for oppbyggingen av kalk og bendannelse i leggen. Det var godt å være hjemme, spesielt når jeg satt i stuen i en god stol, med benet på en slags pute, og mamma sto på kne foran meg og ordnet med såret. Jeg har en god følelse for denne nære kontakten med henne, men jeg husker lite av småprat og ellers glede over å ha kommet hjem.

Såret så lenge stygt ut, og jeg gikk lenge med bandasje. Jeg klaget sikkert over det, men opplevde ikke å bli møtt på mine klager over arret, eller over hvordan jeg hadde hatt det på sykehuset. Min mor svarte med at «dette kommer til å bli bra», at jeg hadde vært så «heldig med benet mitt». Jeg fikk senere høre at hun, som sykepleier, hadde erfaring med et liknende tilfelle som mitt, fra sin utdanning på Haukeland i Bergen. At kirurgene på Sandessjøen sykehus hadde hørt på henne, da de var på vei til å gjøre noe som kunne ha hindret videre lengdevekst av leggen, og eventuelt gitt meg et stivt kne. Jeg har nok vært takknemlig for det hun gjorde for meg, selv om jeg også har anklaget henne for ikke å ha vist forståelse for mine vonde opplevelser. Jeg kan i dag forstå at hun var glad for at jeg hadde klart sykehusoppholdet, og at det hadde gått bra med benet mitt.

Jeg husker en gang jeg ble mobbet av mine to nærmeste skolevenninner, når jeg møtte dem ute en av de første gangene tidlig på våren eller sommeren. Om det var måten jeg gikk på, eller at de så såret på leggen vet jeg ikke. Jeg hadde gledet meg til å være sammen med dem, eller den ene av dem, og det kjentes veldig vondt å bli vraket. Hjemme fikk jeg lite trøst, eller forståelse. Min mor kunne si at det måtte jeg bare «heve meg over», eller at de vel ikke mente det så alvorlig. Jeg var mye borte fra kontakt med venninnene denne sommeren, også fordi jeg var en del syk. Jeg husker sommeren som varm, og at jeg en periode ble liggende i sengen med et smertefullt utslett på den andre leggen min. Det var helvetesild, et utslett som forårsakes av vannkoppeviruset. Jeg forstår nå at det kunne ha sammenheng med at jeg hadde et dårlig immunforsvar, etter det jeg hadde vært gjennom på sykehuset. Både mine søstre og jeg hadde vanlige barnesykdommer først, men bare jeg fikk denne komplikasjonen, som er en sykdom med Varicella zoster-viruset. En slik virusinfeksjon er en reaksjon på grunn av stress og eller sykdom.

Etterord

Å skrive dette essayet har styrket min forståelse av hvor ufattelig lang tid det kan ta å lege sår / overgrep som har skjedd i barndommen. Og om betydningen av foreldrenes tilstedeværelse

når barn er innlagt på sykehus. Hensikten med å beskrive denne personlige historien har vært å fortelle om, og å søke forklaringer på hendelser som har vært utydelige for meg. På den måten kan det jeg har satt ord på også hjelpe andre med liknende erfaringer, ved at denne teksten kan bidra til å forandre enkelte liv, til å bryte ensomheten ved det man har måttet tåle og det man har fortrenget, til å tenke om seg selv på en ny måte.

Terapien har lært meg om relasjonens betydning for mennesket, og for meg selv. Jeg fikk regelmessige og fortrolige samtaler med min terapeut over tid. Spesielt psykoanalysen de siste 2 årene gav meg mulighet til å vokse ved at ting og situasjoner, som hadde vært holdt borte over lang tid, fikk komme til uttrykk og kunne arbeides med. Min erfaring med å bli forlatt, kunne jeg for eksempel knytte til at jeg ikke liker avskjeder. Jeg fikk arbeide med tanker og følelser som oppsto under terapien og i relasjonen med min terapeut. Det kan kanskje oppfattes som en floskel, men jeg lærte underveis at jeg kunne forholde meg til ham som den 'gode mor'. Blant annet ved å være helt meg selv, si det som falt meg inn, og ikke sile ut ting som man ofte tror andre ikke tåler eller liker å høre.

Det har slått meg hvor utrolig spesiell denne situasjonen og terapien har vært: for et privilegium det var å få være i disse samtalene, i det langsomme løpet, der endring kunne skje i et tempo som var tilpasset min evne til å takle motstand, ubehag og smerte. Fra starten av hadde jeg ingen bestemt motivasjon til å gå i terapi, men kontakten med terapeuten må ha hatt betydning. Og jeg var utholdende nok til å oppnå en endring gjennom å sette ord på det som hadde skjedd, og å komme frem til ny innsikt.

Jeg opplever å ha fått en bedre og mer nyansert forståelse av meg selv, en endret selvopplevelse og jeg er tryggere i relasjoner. Men det har kostet, og krevd tid og engasjement. Spesielt kostet det meg mye å miste arbeidsevnen over lang tid. Jeg hadde en vedvarende utmattelse, som også kalles fatigue, over flere år, selv etter at terapien var ferdig i 2004. Jeg klarte så vidt å jobbe 50%, men hadde ikke lengre forskningstid og de ressursene som jeg trengte for å gjøre ferdig mitt doktorgradsarbeid. Det var en vond følelse, og det ble det siste temaet i terapien. Arbeidet med avhandlingen hadde mer eller mindre stoppet opp, og min tanker kvernet mye rundt «hva om jeg ikke klarer det»? Jeg hadde fortsatt håp, men jeg tror frigjøringsprosessen lettet litt på mitt behov for å mestre, og skammen over ikke å klare det.

Samtidig har jeg tenkt en del over hva jeg fikk i denne uførhetsperioden. Jeg fikk mye mer tid med min familie, og spesielt sammen med mine barnebarn. De tok tak i meg, og delte mye av sine opplevelser med meg. Hverdagen med dem var givende, med lek og arbeid som gjorde at min egen situasjon kom litt på avstand. Ofte tenker jeg nå at det ikke hadde vært mulig å behandle barn på sykehus 'i dag', slik jeg ble utsatt for. Og jeg kjenner glede over at behandlingen av barn på sykehus har endret seg mye, fra 60-70 tallet, takket være ny kunnskap om barn og barns behov. Mens jeg var syk hadde det stor betydning å ha kontakt med barnebarna, siden den siste tiden i terapien handlet mye om meg selv som barn. Jeg fikk kjenne på hvor belastende sykehus-tiden hadde vært, fordi jeg kunne forstå mine erfaringer ut fra et barns perspektiv. Jeg fikk også hjelp til å tenke over hva som er viktig i livet. Det som betyr mer og mer er kontakten jeg har med mine nærmeste, og å kunne oppleve ting sammen med dem. I ettertid har det mindre betydning for meg det jeg mistet ved ikke å klare å avslutte mitt doktorgradsarbeid.

Jeg har lest om post traumatisk vekst, som først har blitt et begrep de siste 20 årene (A.K. Traaseth i Aftenposten 4. februar 2023). Det handler om positivt opplevde personlige endringer, knyttet til traumatiske hendelser. Som jeg har nevnt i avsnittet foran opplever jeg økt personlig styrke, og en dypere mening med livet, etter terapi i fire år, og videre bearbeiding etter årene i terapi. Jeg kjenner større frihet til å gå nye veier, til å møte andre mennesker og livet. Jeg er mer romslig med meg selv. Det kan sikkert også ha sammenheng med at jeg opplever en god alderdom, og at jeg setter stor pris på det jeg har mestret og fortsatt får ut av livet mitt.

Mari Skancke Bjerknes, født 1941, er utdannet sykepleier og cand.polit. med hovedfag i sosialpedagogikk fra Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitet i Oslo. Hun har vært ansatt som førstelektor ved Institutt for sykepleie, OsloMet – storbyuniversitetet, er nå pensjonist og tilhører Fagsenteret for seniorer, OsloMet. Hun har vært medansvarlig for kurs i veiledning og vurdering av sykepleierstudenter, forsket på og publisert artikler og lærebøker om veiledning, læring og kunnskapsformer i sykepleierutdanningen, samt forsket på og publisert artikler om nyutdannede sykepleiere og deres møte med yrkesfeltet.

Publikasjoner

- Bjerknes, M.S., Granum, V. og Kollestad, M. (1988). *Praksisundervisning i sykepleierutdanningen*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Bjerknes, M.S. og Bjørk, I.T. (1994). *Praktiske studier – perspektiver på refleksjon og læring*. Oslo: Tano.
- Bjerknes, M.S. og Bjørk, I.T. (1996). *Klinisk utbildning i vård och omsorg- att skriva dagbok för reflektion och inlärning*. Lund: Studentlitteratur.
- Bjørk, I.T. og Bjerknes, M.S. (red.) (2003). *Å lære i praksis – en veiviser for studenten*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjerknes, M.S. and Bjørk, I.T. (2012). Entry into Nursing: An Ethnographic Study of Newly Qualified Nurses Taking on the Nursing Role in a Hospital Setting. *Nursing research and Practice*. Volume 2012: 1-7.
- Bjerknes, M.S. og Christiansen, B. (red.) (2015). *Praksisveiledning med sykepleierstudenter*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Bjerknes, M.S. og Christiansen, B. (red.) (2021). *Praksisveiledning med helsefagstudenter*. Gyldendal Akademisk.

Grete Fjeldstad Traaen

Hvordan krydre årene?

Endring

Hele ytterveggen i stua til min eldste sønn er skiftet ut med glass, fra gulv til tak. Femten meter utenfor skinner sola på vannet. Gjenskinnet når oss i stua, mine sønner, barnebarn og meg. Det er første gang vi samles etter oppussingen.

Vi prater og ler. Foto sendes rundt, men de færreste når meg som sitter i ytterkant. Jeg utbryter: «Få se!». Prat, nye bilder. Det skjer igjen, mobilen sendes tilbake før den når meg. Da det skjer for tredje gang tenker jeg: *Eg e utafør? Ikkje regna med.* Vant som jeg er med å stå for middager, rydde, pynte, spa i jord, sy og lappe for sønn med barn i dette hus, så er jeg mer forundret enn nedslått. Jeg vet at jeg er viktig og verdsatt. At jeg drives av kjærlighet med det jeg gjør og ønske om det aller beste for dem, det vet jo alle.

På vei hjem den kvelden tenker jeg: *Det er eg som ikkje følger med lenger.* Da vi hadde quiz i juleselskapet, måtte jeg to ganger be om å få spørsmålet om igjen. Det ble for mange ord i full fart.

Jeg er dessuten mye kaldere på beina nå enn før og varmeposen er blitt en ny venn i senga. Barnebarna som for litt siden løp for harde livet for å møte, ta rundt og ønske meg velkommen til dem, de ser så vidt opp fra skjermen når jeg nå kommer. Etter hvert så får jeg en klem. Også nå. Ja, de endog legger hodet i fanget mitt når det passer seg sånn. Og praten flyter, som før. De spør og, som før. Mye er endret, men borte er det ikke. Nærheten. Kjærligheten. Samspillet. Takken.

Det nye merkelige

Felles for oss alle er at samspill og kommunikasjon påvirkes av sammenhengen vi lever i med våre liv. Det meste foregår på mobil og spill for de yngste. De er kan hende mindre opptatt av det som ligger utenfor deres sfære. De yngre, mine sønner, prater med hverandre ut fra det som er aktuelt i tiden for dem. Og minner fra egen barn- og ungdom. Som foreldre er de travle med å være oppdatert både på egne og barnas vegne. Også jeg er engasjert. Musikk, kultur og

sport er felles, med variert intensitet. Barn og barnebarn står midt oppi det. De gløder. Jeg står ofte på kjøkkenet og følger med på avstand det som opptar de i stua. Det gir signaler om liten interesse, uten at det er helt sant bestandig. Å tilhøre en annen generasjon forsterker det hele.

Samholdet mellom barn og barnebarn er godt for meg å oppleve. Som en gave vi ikke gav våre barn i særlig grad, smittet som vi var fra en tid hvor barna skulle være i bakgrunnen. Mine sønner lar barna få rom. De kommer med egne tanker og meninger, og får på den måten bekreftelse på seg selv. En verdi for livet.

Oppvekst og bakgrunn

Jeg er født på en fjellgård med skolegang av erstatningslærere som ofte ankom langt utpå høsten. En ny lærer hver høst. Jeg leste godt da jeg begynte i første klasse og jeg likte å synge. En dag sa frøkna til meg: «Du skal bli misjonær». Hver kveld etter dette sang jeg: «Stakkars små i hedningeland». Søskena sang med. Vi sang flere sanger, helt til vi sovna. I andre klasse pekte læreren på meg og sa at jeg skulle lede sangen det året. Og det var greit. Jeg kunne synge, og det kunne ikke han. I syvende klasse ville læreren vi hadde det året, gi meg visdomsord med på veien: «Når du finner den rette», sa han, «vil han vite om han er den første. Jeg vet hva det vil si». Han var gift med en kvinne fra Kvinesdal.

Mor og far ga ingen formaninger, bare et 'vi stoler på deg'. Læreren kom hjem til oss og sa til mor og far at jeg måtte få mer skolegang. Far snakket om kausjonister for å ta lån så jeg kunne begynne på landsgymnaset. Redselen grep meg. Tenk om jeg ble syk, ikke kunne fullføre, og så skylde penger! Jeg gikk frem, trampa i gulvet og sa: «Eg ska klare det sjøl, far».

Det hører med til historien at vi barna trodde vi hadde lett for å lære på grunn av en klok far. Etter mors død fant vi karakterboka som viste bare toppkarakterer og ingen sykedager. Jeg måtte ut, gråten tok meg. At jeg ikke hadde forstått. Aldri ga jeg henne respons på alt hun mestret, jeg var heller småkritisk, innimellom.

Fjorten år gammel dro jeg hjemmefra. Det ble jobb, skole, jobb og skole igjen. Årene som sykepleierelev ble de lykkeligste i mitt liv. Jeg skulle bli til noe. Få et yrke.

Tidlig ble jeg vant til å stå alene med mange krav. Også nå, som eldre, står jeg alene. Før hadde fremtiden drømmen og sola i seg. Alle mulighetene. Ungdommens skjønnhet. Nysgjerrighet. Og med et ego en måtte ha for å klare seg. Jeg var ikke redd for noe.

Drømmen

Mitt liv har bestått av lite dagdrømmer, men med vilje og engasjement mot et mål. «Enten lever du livet ditt eller så drømmer du det», sa Eva Joly. Vi levde i etter krigs Norge hvor en måtte jobbe for å komme seg frem. Realismen hadde fokus. Hver morgen fulgte vi dyra til skogs, barfota. Under høyonna kom skoene frem. I smia hos bestefar dro jeg (3-6 år) i belgen og passet på varmen i grua. Han klarte seg ikke uten meg, det sa han ofte.

Jeg ser meg selv, omkring 4-5 år gammel, sitte på kvernsteinen hjemme. Ut av munnen kommer en slags UUUuuuu, som en gråt som sier: *Det er ingenting å gjøre. Ingen jeg kan leke med.* (Tre km til nærmeste nabo). *Ingenting å lære. Ingen jeg vet som er slik jeg vil bli.* Jeg registrerer her jeg sitter, snart 80 år etter, så rart at jeg husker så sikkert hva den lille jenta strevde med. Kanskje var det like etter at tyskerne hadde forlatt gården. De bodde i deler av huset, jeg vet ikke hvor lenge. Vi hadde elektrisitet, sagbruk og mye skog som var viktig for tyskerne. Og russefangene som tyskerne hadde tatt, de var vi glad i. Mor lurte mat til dem ut gjennom spiskammersvinduet, det så bror min. Fangene laga sommerfugler til oss, smidd i tre med fine farger. Tyskerne var også snille med oss som hørte til i huset, men de slo fangene og hestene sine, det så jeg. Far slo aldri.

Som barn lekte vi butikk og sanket ville vekster som vi solgte. Jeg visste inni meg at noen før meg forstod hva disse vekstene kunne brukes til. Den kunnskapen var blitt borte og jeg ville lære det igjen og fortelle videre, akkurat som jeg drømte om å lære andre å lage god mat.

Jeg drømte om å arve mors kåpe. Hun var så fin i den kåpa, smal om midjen med masse vidde i skjørtet bak. Husker den lille skammen over at jeg kunne tenke sånn, ønske mor død på en måte. Etter hvert kom drømmen om å reise, *over de høye fjelle*. Oslo var målet.

Gløtt fra minnebanken

Som menneske er min livserfaring, både med- og motgangen, en ressurs. Undersøkelser viser at kvinner kan, i større grad enn menn, si til seg selv når det røyner på: *Klarte jeg det den*

gangen skal jeg også klare dette. Kanskje fordi kvinner mer er opptatt av de små ting i familien, mens menn mer fortsetter. Erfaringen blir en styrke og initiativ videre.

Etter fullført sykepleieutdanning i Tromsø og praksis i Narvik, ble jeg sendt til Vega for å fullføre plikttjenesten. En høstkveld stod jeg der, 21 år gammel, på en øy nesten uten trær. Et helt år lå foran meg med jobb blant eldre, fødende, psykiatri, kreft, polio og generell pleie.

I tillegg til arbeid på sykestua startet jeg en yngres gruppe for jenter fra 10- 14 år, og jeg sang i kirkekoret. Det ble mange turer til fjellene, mange møter med et fint folk som jeg fikk respekt for.

Helt siden jeg hadde praksis som sykepleierelev på helsestasjonen i Narvik, hadde jeg lyst til å bli helsesøster. Norges helsesøsterskole, den eneste i landet, lå på Bygdøy, i Villa Grande.

Jeg fristes til å gi et innblikk i verdier vi måtte hanskkes med i 1960 åra. På Bygdøy møtte jeg han jeg ble gift med. Som forlovede leste vi høyt for hverandre når det kom brev fra foreldre. Jeg leste brevet fra henne som skulle bli min svigermor og som her synliggjør og støtter sin sønns bekymring: *Jeg er enig med deg i at hun ikke kan være nok glad i deg når hun er så sen til å legge av dialekten sin.* Så alvorlig var det! Jeg snakket nordlandsdialekt for lenge etter at jeg kom til Oslo. Svigermor skiftet raskt fra bergensdialekt til østlandsk da hun kom til hovedstaden. Virkeligheten var nok at jeg ikke helt forstod dybden i dette. Jeg skimta så vidt avisene hvor det under Leilighet til leie stod: *Nordlendinger ikke ønsket.*

Når børen blir for tung

«Vi finner oss selv i den annens ansikt» sier filosofen Emmanuel Levinas. De ordene forstod jeg først da jeg så smerten i fars ansikt ved hjemkomst fra Australia.

På bryllupsdagen, nesten 4 år før nevnte møtet med far, kom telegrammet: «Tillykke med bryllupsfest og stillingen som Sydneyprest».

Tre uker etter kom vi til sjømannskirken hvor svenske presten hadde hatt aleneansvar de siste månedene. Det var ansatt norsk husmor og en svensk attasjert prest ved den Norske Sjømannskirken i Sydney. Min jobb var frivillig og ubetalt. Alt var en selvfølge.

Sjømannskirken lå i et stort herskapshus med utsikt til Operahuset. Vi hadde gartner og stor hage med sitrontrær, palmer og blomster. En avdeling for grilling, sittegrupper og plen for spill

og hygge. De nygifte var på jobb fra første dag etter at vi kom. Da gikk det opp for meg at han jeg giftet meg med, og som var sjef for hele stasjonen, måtte sove minst 10 t i døgnet. Hvis ikke fosset neseblodet.

Jeg tok kan hende mer ansvar enn jeg behøvde, men hadde aleneansvar hver dag fra kl. 13-18. Hver torsdag fra kl. 13 – 23 og annen hver helg fra kl. 09 - 23. Med rydding og klargjøring til neste dag ble klokken ofte midnatt og vel så det, før jeg kunne gå til sengs. Det var masse sjøfolk på den tiden. Plutselig meldte store båter som Stavangerfjord sin ankomst. Vi bodde en trapp opp og jeg var med stort sett hele tiden, også når husmor var der. Og førstefødte suste snart av sted i sin gåstol mot inngangsdøren for å møte pappa som kom med bussen full av sjøfolk. Gutten spilte kurong fra stol som sjøfolka lot han stå på, med støtte, før han kunne gå. Jeg fikk han ikke opp trappen for bleieskift før det begynte å dryppe gjennom stoffbleiene, så ivrig var han for å få være med på alt som skjedde. Men han fikk sjelden oppleve sitt eget, rolige lekehjørne.

Det var på den tiden folk ble oppfordret til å emigrere til Australia. De betalte kr 3000,- og fikk da reise og gratis opphold et halvt år i Australia. Vi hadde en gris på bordet hvor det stod: «Takk» på. Alle ble servert gratis og grisen var en frivillig takk for maten gris. Sjøfolka var ofte alene om å se grisen, putte penger på den. Stuertene på båtene kom med kaffe og ga til kirken. Flere kom med drikkevarer. Tenk alt stod urørt under oppvaskbenken på kjøkkenet. All den fine vinen, cognac og whisky av edel årgang.

Vi tok fri bare i sommerferien (ikke helg eller dag i uken) og fikk oppleve et fantastisk land. Norske Selmer hadde bygd hytter i fjellet, litt videre fra Canberra som var hovedstaden. Vi kjørte fra varme Sydney og 5 t. etter til snø med hoppbakker og skispor. Som prestepar representerte vi Norge ved forskjellige anledninger. Det var middager og cocktail party. Den norske konsulen med kone tok oss inn som egen familie, det kjentes godt og ble gjengjeldt av oss. Fine opplevelser på Flying Engels, den engelske kirken, hvor de drakk vin og danset på kirkebakken etter gudstjenestene.

Jeg dro ut som nygift og struttende ung, og nå da far så meg, var jeg utslitt av jobbing, to fødsler og aleneansvar for barna, en på 2 år og en på 3 mnd. Førstefødte våknet kl. 04.30, full av energi og glede. Kontrasten var stor mellom oss da, jeg var hele tiden på underskudd av søvn. Hjemreisen tok fem uker i båt. Babyen fikk mat to ganger om natten, jeg holdt han litt

våken da, slik at han sov når jeg måtte møte til måltidene. Jeg var kapteins borddame. Prestemannen spilte gitar og sang på kveldene. Ingen forventet det. Heller ikke at jeg vasket og rullet håret på noen av damene som var sjokkert over manglende frisørsalong om bord. Det ble noen silkestrømper i skuffa mi som takk fra dem.

Jeg hadde innsett at det aldri ville bli plass for meg slik jeg var, bare for meg ikledt prestekonerollen. Den rollen spilte jeg godt og ofret alt, både meg selv og den moren jeg ville, kunne og skulle være for mine barn.

Jeg var alltid der for barna, de var min stolthet og glede. Jeg fikk bare ikke mulighet til å ha min oppmerksomhet konsentrert om dem, slik jeg hadde behov for. For de besøkende på sjømannskirka og i Norge med venterom i egen stue, måtte jeg ha oppmerksomhet mot de som kom. Heller ikke ovenfor barna kunne jeg være helt meg. Jeg måtte holde meg innenfor de grensene som var satt som høvelig atferd for en prestekone mamma.

Det var dette far så. Mitt tap. Min sorg. Drømmen i meg, den kvikke, friske Grete var borte. Og jeg så mitt tap, min sorg, i fars ansikt. Det er kraft i ord som ikke blir sagt.

Det handler også om en annen tid, og alt må forståes ut fra det. Mennene gikk ikke med barnevogn og fikk heller ikke fri for å ta seg av sine barn. Jobben var fokus, og ofte bare den. Rollemodellen de hadde var en hjemmeværende mor som lot faren sove middag og gå til ferdig dekket bord. Og mange av prestene hadde en kone som innså at menigheten telte mest.

Så står jeg her og kan velge hva som skal bli stående av egne minner fra et langt liv. Alle årene som er gått, erfaringer jeg har fått og alderen i seg selv, gjør at jeg forstår og aksepterer mer. Jeg ser alt det vakre omkring meg sterkere enn før. Og det skal jeg fortsette å nyte.

Tap

Ingen vind er gunstig for den som ikke kjenner sitt reisemål, sier Montagne. Jeg er meg bevisst at jeg står i livets siste fase. At tiden må planlegges mens jeg enda er i stand til det. At det er kort tid igjen. Jeg vil stoppe litt ved det som ligger øverst. Det jeg bærer med meg hele tiden, som en sorg og et tap.

Jeg ville vært en annen mor hvis:

- Jeg hadde vært trofast mot det jeg kjente var godt for meg.

- Jeg ikke stadig stilte opp for andre, jobbet gratis i til sammen 14 år.
- Jeg ikke så ofte jobbet dobbelt, høgskolelektor fra morgenen av, sykehjem på ettermiddag- høytid. Sparte til eget hjem, min mann hadde bopel som fulgte stillingen.
- Barna fikk oppleve **en** julaften uten inviterte syke og ensomme, som gjerne ble i noen dager.

Aldringen innebærer mange tap, på så mange plan. Kreftene avtar. Evnen til å huske likeså. Å eldes innebærer også redusert blodforsyning til hjertet og hjernen. Oksygenopptaket reduseres, og det er litt tungvint i motbakkene. Men vi kan gå de. Motbakkene.

Det meste går saktere mens kroppen jobber for å få det samme gjort. Jeg inviterer færre hjem. Og det er blitt viktig å ha maten ferdig før gjestene kommer, for det kjennes ugreit å skulle ivareta vertinnerollen og samtidig jobbe med maten. En tydelig begrensning som ikke er selvbestemt eller ønsket.

Iblant farer det gjennom meg som et drag av mistriksel her jeg går i stua og ser ut på nakne trær, med tanken på at her skal jeg gå. Alene. Resten av livet, i ukjent terreng foran meg.

Krydre årene

Jeg luftet tanken med to av mine barnebarn her om dagen: at jeg lurte på å flytte til byen. Det ville bli lettere for oss å komme sammen mente jeg. Da kvakk det i 15 åringsen, med hendene i været utbrøt han; «Du skal da ikke til byen?» «Det bråket!» (Han går på Wang skole, like ved Karl Berner) «Der må du i bil for å komme til skogs. Nå har du sjøen noen meter unna, fuglesang i trærne og turstiene omkring deg».

Så jeg blir vel her-da. Med søkelys på muligheter.

Den Grete jeg kjenner kan fortsatt løpe, hoppe, løfte vekter og gå flere mil i skog og fjell. Treningsvennene på Friskis & Svettis er for det meste 20 år yngre enn meg, så jeg går i en annen trommeslagers takt med hensyn til historisk tilhørighet. Det er ingen jeg kan minnes sammen med, men felles trening har fokus og verdi. Det er vår samhørighet. Energien flyter mellom mosjonistene uansett alder. Lengselen, behovet for å bli sett, regnet med, og det å kunne gi en hånd, et smil, å være et medmenneske undervegs, er lagt ned i oss mennesker. Også det får en dekket her. Samholdet i treningssalen krydrer tilværelsen i stor grad. Om en er sliten i forkant av treningen går en hjem som ny. «Vondtene» blir borte. Hver gang, nesten.

Når jeg skal gå skogstur liker jeg å være ute i 3-6 timer. Allerede kvelden før forbereder jeg turen, ofte til Brunkollen. Før jeg starter på stigningen, på selve dagen, finner jeg plassen min, spiser, drikker og skifter til tynne klær på overkroppen. Jeg svetter lett og liker å skifte til tørre klær etterpå. På veien opp tar jeg ingen pauser, om mulig. Jeg kaller det *mitt intervall*. For så å kunne vandre i meditasjonstempo resten av turen. Det er godt å sitte inntil Haslumseter kapell. Så rotfestet. Se årringene i tømmeret, fargene som blir vakrere år for år. Lukte på veggene. Timer mellom trærne, pauser og stillhet gir helse og mot.

I starten av gåturene mine, kommer tanker, ofte om igjen, for så å bli borte. En form for bearbeiding som lett får løsning under gange. Så kommer kreative bilder, en form for drøm med håp i seg. Jeg tenker på de jeg omgås og andre som jeg bare tenker på. Ofte sitter vi rundt et bord med god mat og vin. Her kan jeg overraskende møte gamle kjente. Eller jeg ser meg selv komme til et selskap, pyntet og glad. Jeg blir sett, verdsatt og kjenner gleden av respons og ekte vennskap.

Jeg drømmer om å finne en å gå turer og nyte livet sammen med. Så kommer det forstyrrende overjeget inn: *Det er så få år igjen. Det er nok for deg med barn og barnebarn. Mange kvinner å gå tur med.* Ja, det er mange oppegående, tenkende kvinner. Mye jeg kan ta del i. Mange jeg kan hjelpe. Men i drømmen min vandrer en mann.

Ta vare på drømmen

Hva blir stående igjen etter meg? Behovet for kjærlighet og vennskap er en del av oss mennesker. Jeg ønsker å invitere venner og krydre samværet med peisvarmen, god mat, vin og toner fra f.eks. Arja Saijonmaa: *Jag vill tacka livet*. I den stemningen kan vi synge, kjenne samhørighet og ta vare på verdiene våre. Venner er som stjerner, det er ikke alltid du ser dem, men du vet at de er der ... Vissheten om at venner finns gjør at en våger, orker mer fordi en har noen å regne med om det røyner på.

Jeg vil lytte til egne lengsler og bevare håpet og troen på det jeg drømmer om. *La tanken leve, den kan utrette mer enn du tror, synger* Hans Inge Fagervik. Mens jeg jobber med å planlegge denne aldringen som ligger foran meg som en brottsjø, så finner jeg vel noen redningsplanker undervegs, som f.eks. å gjøre det jeg kan i forkant så jeg raskest mulig kan få en trappeheis den dagen jeg måtte trenge det. I visshet om at jeg *har gjort hva gjærast kunne* får jeg vel en ro i sinnet. Hans Børli sier noe om dette.

Det er med lykke som med ville dyr i skogen,
de blir tillitsfulle og nærmer seg teltplassen din
når du ikke lenger jager dem.

En koie på hjemgården kunne vært stas. I august måned er myggen og svartflua borte. Multer, kantarell, blå og tyttebær i skogene, fjellet lokker og jeg trækker over plassen elgen sov sist natt, takknemlig over at det ikke var en bjørn. Men mest av alt vil jeg bare gå der minnene lever. Kjenne varmen som ligger igjen etter de som gikk der før meg. Den varmen er der, i stillheten, i stormen, i sola og det evige suset fra fjellheimen bak. Seks bekker danser nedover fjellsida, brek av sauer, fuglesang og kråkeskrik i en luft som finns bare **der**.

Jenta på kvernsteinen dro over fjellet. Jeg fant noen å leke med. Dører av kunnskap åpnet seg og ga håp og mot. Ønsket om å lære mer har fulgt meg hele livet. Hver høst kommer det lille suget inni meg, hva kan jeg melde meg på? Dans, språk, historie. Forstå forhistorien for galskapen, krigene i verden. Hvem starta, var med? Hvem hjalp? Dette vil jeg ta vare på videre.

Jeg ser meg selv som en klok gammel kone i en stue med hage og en klessnor. Der vokser det blomster, frukt, bær og grønnsaker. Små hønsenebb hakker i jorda omkring føttene mine mens jeg henger klær på snora. Jeg elsker det, klær som vifter i sol og vind, og får lukten med seg inn. Dette er små gleder i hverdagen som skal få krydre livet, selv uten egen hage.

Jeg har likt å være meg. Myk i kropp og sinn, arbeidsom og glad, ansvarlig. Jeg har funnet meg i for mye, men selv da levde gleden i meg.

Takknemlig for gløden, den som iler gjennom en ved synet av måneskinn i natten. Takknemlig for kjærligheten!

Slik den annen følte seg selv sammen med deg vil du bli husket, leste jeg en dag. Sannelig, jeg må prøve å bare være meg selv, det er da jeg er best. Da får andre også plass, og gode minner når inntil dem. Det er en energi, som vil bestå etter meg.

Skulle ønske at jeg lever slik her, at mine barn og barnebarn, når de trenger det, kan si til seg selv: *hva ville hun sagt, gjort eller ønsket.*

Jeg vil være som en mild bris for dem, når livet butter, en uhørlig stemme som sier: «Du er elsket.»

Grete Fjeldstad Traaen født 1940 på Fjeldstad gård, Sjøvegan i Troms fylke. Sykepleiereksamen og pliktår på Vega med erfaring fra fødsler, psykiatri og selvstendig kreativ pleie av forskjellige plager. Helsesøstereksamen med hjembesøk og oppfølging av mor og barn, kontroller, vaksiner og undervisning helt opp til ungdomsår. Hovedfag i sykepleievitenskap med undervisning og veiledning av sykepleiestudenter i teori og praksis på Radiumhospitalet, Rikshospitalet, Ullevål, Lovisenberg, Bærum sykehus og Statens senter for epilepsi. På Rehabilitering, alders og sykehjem og i hjemmebaserte tjenester for eldre. Psykiatri. Koordinator for avgangsklassene, prosjektlederkompetanse eksamen og i gestalt terapi. Utført en undersøkelse av 91 hjemmeboende eldre, 2 t. intervju, med tema: Eldre, ernæring og livskvalitet. En annen spørreundersøkelse av 98 fysisk aktive eldre og deres helse. Og det fine er at kunnskap og livserfaring har formet mitt sinn, min tanke og blikket jeg ser verden med. Alle møtene med andre som også har vært møter med meg selv.

Marit Fougner

Synlig og usynlig

Gratis bilde fra shutterstock.com

Som fysioterapeut har jeg et nært forhold til fysisk aktivitet som livsstil. Jeg har alltid hatt bevegelsesglede og liker trening der jeg utfordres i forhold til styrke, smidighet, hurtighet og utholdenhet. Snart 70 år, føler jeg meg sprek og lysten på livet og ser ingen grunn til å trappe ned mine besøk ved SATS treningssenter hvor jeg har vært en fast og trofast gjest siden 2015. Det er blitt min form for identitetsbygging. Jeg ønsker ikke å skru tiden tilbake, men ønsker å utsette aldringen. Likevel er det nettopp i forbindelse med mine favorittgruppetimer, hvor jeg er eldste deltaker blant spreke yngre, at det har sneket seg inn en uro jeg ikke har kjent på tidligere. Jeg registrerer at jeg får mer oppmerksomhet fra instruktørene, noe jeg mistrives

med. Det har bidratt til at jeg har blitt mer på vakt i forhold til ulike reaksjoner fra dem og mitt sosiale miljø ellers når det gjelder meg og den treningen.

Med dette essayet vil jeg dele noen reaksjoner jeg mener å fange inn fra omgivelsene, og som på godt og vondt er rettet mot meg som aldrende deltaker i gruppetimer hvor målgruppen er langt yngre deltakere. I denne konteksten retter jeg særlig blikket mot instruktørens kommentarer og tilnærminger til meg, men aller først en bekjennelse om meg og mitt behov for ytre anerkjennelse.

Forfenglighet som drivkraft

At livet ikke varer evig, ikke en gang for en spreking som meg, er blitt en erkjennelse som uroer meg. Som eldre pensjonist er mye av mitt velbefinnende basert på ytre anerkjennelse fra omgivelsene. Mye av drivkraften til å trene mer enn de fleste på samme alder er i stor grad basert på egen forfenglighet i forhold til form og utseende, mer enn jeg tidligere har vært meg bevisst. Jeg høster anerkjennelse for å fremstå så *sprek og ungdommelig til alderen å være*. Jeg føler at jeg blir sett, og at treningen gir en form for status blant familie og venner. Samtidig registrerer jeg kommentarer ment som en uskyldig spøk, men som kan oppfattes som en latterliggjøring formidlet som overdrivelse; *nå er mamma blitt enda mer treningsfreak*. Andre lurer på hvorfor dette er blitt så viktig for meg - *hvor lenge har du egentlig tenkt å holde på med dette?* Jeg hverken har eller vil gi noe svar på det jeg mener er et meningsløst spørsmål. Jeg aner imidlertid at omgivelsene lar seg provosere, at de opplever meg som annerledes i forhold til forventninger de har til eldre. De vil ikke at jeg skal stikke meg ut. Antydningene kan være en måte å fortelle meg at jeg prøver for iherdig å fremstå som så himla ung og sprekt, nærmest som at jeg forneker aldringen. Det i seg selv føles skammelig, et umodent trekk, at jeg ikke finner roen og kan avfinne meg med at jeg også er dødelig. Så ja, det er blitt en del av drivkraften min, å bevise for meg selv og andre at jeg holder koken, ikke har gått ut på datoen, men fremdeles blir regnet med, og fremfor alt er synlig til stede både på treningsarenaen og andre sosiale arenaer.

Jeg både vet og erfarer at fysisk aktivitet betyr å skyve på aldringstegn, men det er mulig jeg bør skrubbe, la være å flagge mitt livsanker som jeg gjør. Det oppfattes kanskje som moralistisk, selvhevdende og selvtilfreds skryt og gir meg stempel som både gammel og patetisk, en stigmatisering jeg virkelig frykter. Behovet for å balansere mellom å være synlig

til stede og mindre synlig, erfarer jeg har blitt en utfordring på mange arenaer i mitt aldrende og aktive liv.

Det å møte alderdommen og bli kategorisert og definert som gammel blir sjelden assosiert med noe positivt. «Alderisme» som begrep bygger på ideen om at man i kraft av å bli eldre ofte blir møtt med en forenklet og nedvurderende oppfatning av hvordan eldre mennesker «er». Det kan ha flere former og uttrykk og betegner diskriminering og negative holdninger ovenfor eldre mennesker grunnet deres alder. Ved SATS er de oppmerksom på dette aldersfenomenet og averterer sine treningstilbud på en måte som ikke skal ekskludere eldre som målgruppe, eller trække noen på tærne.

Hensynsfull språkbruk

Ifølge Språkrådet er betegnelser som *eldre, seniorer, godt voksne* kommet til som et mer hensynsfullt språkbruk, en måte å gjøre alderdommen mindre belastende enn det kan oppleves ved å bruke ordet «gammel». For å rekruttere målgruppen 65+ og gi brukere mulighet til å identifisere seg med den, er ord som *eldre* og *seniorer* inkludert i tilbudene til SATS. Samtidig åpnes opp for de som ikke identifiserer seg med disse kategoriene:

«Senteret tilbyr tilrettelagte treninger for eldre hver ukedag. Her kan man velge mellom et bredt tilbud av *seniortimer*, som f.eks. *seniorspinn, senioryoga, seniorstyrke og mye mer. I tillegg til de tilpassede timer for eldre har man selvfølgelig tilgang til de ordinære gruppetimene*». Om slikt navnebytte har den tilsiktede virkning, er det ingen garanti for. Fordommer en måtte ha til å bli assosiert som gammel vil uansett kunne vekkes i møte med den praktiske gjennomføringen av treningstimene, er min erfaring.

Selv har jeg benyttet både seniortimer og ordinære gruppetilbud, men foretrekker det sistnevnte. I seniorgrupper kjeder jeg meg, der er det for lite dynamikk. Instruksjonen er for omstendelig med hensyn til hva og hvordan. Iblant beskrives øvelsene som metaforer som å «plukke epler i høyden» når hensikten ganske enkelt er å få til et godt strekk av kroppen. Et annet eksempel for å motivere til innsats kan gjelde styrketrening med vekter. *Kom igjen jenter, vi er vel ikke pingler vi? Skal vi bli like sterke som gutta, må vi løfte jern.* Det har jeg ingen ambisjoner om, å bli like sterk som gutta. Da hadde det vært bedre å henvise til Pippi Langstrømpe som engang var et forbilde, en sterk fri og selvstendig person. Begge

tilnærminger opplever jeg er underforstått infantilisering, en konstruksjon av gamle som stigmatisert gruppe i en treningskontekst.

Som senior har jeg også tilgang til de ordinære gruppetilbudene, og begynte for 7-8 år siden å benytte disse regelmessig. Det er et rikt utvalg, der en booker seg inn og får en plass, eller blir satt på venteliste om det er fullbooket. Det er ikke en fast gruppe der deltakere blir kjent og får gruppetilhørighet. Studier viser at eldre seniorer motiveres av det sosiale aspektet ved gruppetrening, hvor det å oppleve tilhørighet og støtte er av betydning. For meg er ikke det et behov, og jeg identifiserer meg ikke med deltakerne i forhold til alder og livserfaringer. Majoriteten av deltakerne tilhører aldersgruppen 18-45 år, det vil si unge voksne og de i voksenalder, og flest kvinner.

Kraft og vitalitet

Gruppetimene har engelske betegnelser, slik som *Power Step*, *Pure Strength*, *Cardio Energy*, *Body Pump* og *Cycling*. Betegnelsene indikerer kraft, styrke, intensitet, utholdenhet og vitalitet, helse og ungdommelighet. Andre tilbud som *Absolution* og *Bootylicious* blir beskrevet mer tendensiøst: De lover *intensiv intervalltrening for rumpe, lår og kjernemuskulatur og varer i 30 minutter*. Disse timene tilhører mine favorittvalg, og jeg var nysgjerrig på betydningen av navnene. Google's beskrivelse av hva *Bootylicious* henspiller på er følgende: «*shapely and sexually attractive used, especially in reference to a women's shaply buttocks*». Som eldste deltaker på disse gruppene ble jeg både sjokkert og lattermild, ettersom jeg definitivt ikke er representativ for målgruppa, i hvert fall ikke i forhold til denne beskrivelsen. I det hele tatt syns jeg dette påtrykket fra engelsk via internett og sosiale medier gir feil signaler. Betegnelsene gjenspeiler forestillinger om den perfekte kroppen og også et seksualisert kroppsbilde som er fjernt fra det en forbinder med den aldrende kroppen.

Jeg har ikke hatt noe forhold til betegnelsene, det er innholdet i timene som appellerer til meg. Intensiv intervalltrening er en tøff og morsom utfordring som jeg alltid har gledet meg til. Samtidig liker jeg å bevege meg i takt med de andre deltakerne hvor styrke, hurtighet og rytme gir felles bevegelsesglede og et adrenalinrush som gjør meg fokusert og skjerpet og bidrar til økt ytelse. Musikk sjangre som EDM (Electronic dance music), pop og rock er gjennomgående heftig og høylytt, trolig flere desibel enn det som er anbefalt i forhold til hørselskader. Instruktøren deltar aktivt i treningsøkten, roper og skriker, og har tilrop som

maner til innsats. Treningstimene har inspirert til å slippe meg løs, yte maksimalt og oppleve mestring som gir meg et positivt selvbilde. Jeg har følt meg stolt og privilegert helt til det siste, men lykken, den varer ikke evig. Det kom til et vendepunkt da frustrasjon, underlegenhet og skamfølelse trengte seg på.

rEndring av sosial status

Endringen fant sted da jeg var rundt 67 og stadig den eldste i treningsgruppa. Oppmerksomheten rettet mot meg tiltok. Det er de samme instruktørene hver gang, som har et eller annet på hjertet, og som direkte, eller indirekte forteller meg at jeg ikke hører til målgruppa. Hva kommer det av tro? Jeg ter meg ikke annerledes på gymmen nå enn tidligere, det er ingen ting som hindrer meg å følge instruksjonen i ord og handling. Hva er det da som trigger deres oppmerksomhet? Jeg tror jeg vet svaret, det skyldes det grå håret som har gitt meg status som eldre dame. Inntil for et år siden farget jeg håret for å tilstrebe et ungdommelig ytre. Da gråfargen ble mer og mer synlig, og kostbare frisørbesøk hyppigere, tok jeg til vettet og aksepterte min naturlige farge, og sa farvel til fargeprosjektet en gang for alle. Det var en befrielse ikke å være avhengig av frisøren for å kamuflere aldringstegn. Jeg fikk mye positiv respons, flere nøyde seg med å si at det er kledelig, mens andre var mer nærgående: *Nå er du er blitt mer deg selv, og det kler du bedre.* Der fikk jeg et stikk, det å forsøke å skjule alderen ved å gå inn for et ungt image kan bli oppfattet som både unaturlig, upassende, og kanskje litt patetisk, en som forneker aldringen, en Barbiedokke på 70, liksom? Kanskje det, men jeg ville ikke på det tidspunktet forlate favorittgymmen, til tross for at det grå håret ikke ga med den samme velkommen-følelsen som tidligere.

Stigmahåndtering

Jeg er blitt mer på vakt for både egne og andres fordommer knyttet til aldring, og som utspilles gjennom ulike former for «stigmahåndtering» hvor jeg veksler mellom å være mer eller mindre synlig og usynlig.

I samsvar med det jeg antok var omgivelsenes forventninger, er jeg ikledd nøytralt treningstøy, slik det sømmer seg for damer i min alder. Samtidig vil jeg ikke vise hvor gammel jeg er, så jeg tar på meg rød leppestift for å dempe alders-tegnet og å gi meg mot og selvtillit. Deretter går jeg inn i treningssalen med rak rygg og raske skritt for å gi et sprekt inntrykk og slik

rettferdiggjøre min plass i treningsgruppa med deltakere som mange er på alder med mine voksne barn. Jeg pleier å plassere meg i bakerste rekke, for å gjøre meg mindre tilgjengelig for instruktøren, men synlig nok til at de merker seg min kapasitet. Egen forfengeligheit, trass og bevegelsesglede er et insitament til å yte maksimalt fra første stund, for å motbevise at alderen min er et hinder for fysiske anstrengelser.

Den aldrende kroppen passer ikke inn

Det er ikke utenkelig at unge instruktører kan bli både usikre og frustrert når eldre damer med en solid kroppskapital oppsøker tilbud som *Absolution* og *Bootilicious*. Jeg ser ikke bort fra at noen instruktører lar seg imponere over at jeg klarer å følge timen fra start til slutt, minst like bra som de andre deltakerne, og uten å ødelegge grupperytmen. Likevel holder ikke det, instruktørene har et skarpt blikk, og de de ser er først og fremst alderen min; den rynkete halsen, og det grå håret. Både de og jeg får en fornemmelse av at den aldrende kroppen er framtrædende og forstyrrer bildet av vitale og gjennomtrente atleter som instruktørene kan identifisere seg meg og speile seg i.

Det nytter ikke i lengden å gjemme meg bakerst, når de først er blitt oppmerksom på meg. Det er noe nytt at instruktørene intervenerer og foreslår mindre krevende øvelsesvarianter for meg. Det kan forstås som omsorg ut fra et aldershensyn, og det gjør meg forlegen, fordi jeg oppfatter det som tegn på at instruktøren ikke har tro på at jeg kjenner min egen kropp og tålegrense. Jeg får lyst å gi til å gi til kjenne at jeg er fysioterapeut, men gjør det ikke. Jeg vil ikke begynne å argumentere og gjøre instruktørene usikre, så jeg følger deres råd, selv om jeg ikke er enig. Jeg vil nødvendig bli definert som vanskelig. Mitt ønske er kun å være en nøytral og anonym deltaker på lik linje med de andre i treningsgruppa.

Instruktørene har også begynt å gi meg klapp på skulderen og godt jobba! Det er kanskje ikke så rart om de syns jeg trenger en oppmuntring på veg ut etter en hard økt. Jeg kunne jo vært bestemora deres, så slik sett syns jeg det er greit, selv om det kun er jeg som får klappen. Det er verre med kommentarer som: *syns du er ordentlig flink jeg, men pass på at du ikke ta deg helt ut*. Jeg opplever det som en stakkarsliggjøring, som at jeg trenger trøst og oppmuntring etter en dårlig prestasjon, som om jeg var et barn. Reaksjoner kan også formuleres i form av spørsmål: *Hvordan syns du det gikk?* Det må de da selv ha sett, tenker jeg i mitt stille. Jeg blir

uansett usikker og mistenksom. Er spørsmålet et forsøk på å få meg til å forstå at jeg aldri kan bli likestilt med dem, og like godt erkjenne at jeg er for gammel for den slags trening?

Aldringens møte med egne og andres fordommer gjorde meg sårbar når jeg opplevde alderen som diskvalifiserende. Jeg opplevde at den aldrende kroppen min kom i forgrunnen og representerte en begrensning. Jeg vil ikke fortsette med å se meg selv med den andres blikk - som en objektivering av kroppen.

Reorientering – ny erkjennelse

Erfaringene jeg har delt har bidratt til å få et mer avklart bilde av ambivalensen mellom det å prestere og det å ha det moro. Det viktigste for meg er ikke lenger å fremstå som sprek for enhver pris. Reorienteringen handler om at jeg forsøker å rette oppmerksomheten mot kroppen på en ny måte, der målet ikke kun er å trene den, å disiplinere den, men å lytte til kroppen. Jeg vil orientere meg mot aktiviteter som vekker mine sanser for nytelse og velbefinnende. Jeg ikke bare har en kropp, jeg *er* min kropp som fremdeles bør kunne oppleves som et gode.

Studio64

En sterkere forståelse og bevissthet rundt egen aldrende kropp med hensyn til å utvikle positiv kroppsopplevelse har vokst fram etter at en venninne inviterte meg til en prøvetime ved Studio64 på Majorstua. Dette er et treningsstudio for kvinner mellom 45-65+, og er kjent for å være et hyggelig sted med en personlig tone, og ikke minst, et sted hvor alder ses på som et hederstegn. *Treningsformene er utviklet med sikte på å gi kvinner i alle aldre riktig trening, økt kroppsbevissthet og bevegelsesglede. Treningen tar hensyn til kroppen mer enn trender, og er dermed alltid aktuell. Musikken støtter øvelsene og består av jazz, bossanova, world music, soul, pop og tango* (Studio64's hjemmeside). Tilbudene er mange, og merket i fargekoder. **Grønne** timer: For styrke, kondisjon og smidighet, nokså høy intensitet. **Blå** timer: Samme innhold, men med lavere intensitet. **Grå** timer: Roligere trening, beregnet for eldre kvinner (70+). **Lilla** timer: Hatha Yoga med vekt på pust og tilstedeværelse. Av disse alternativene velger jeg foreløpig de grønne timene.

Instruktørenes etiske blikk

Instruktørene er på tilnærmet samme alder som deltakerne og er utdannet ballettpedagoger. De utmerker seg ved å vise at de har et skarpt og empatisk blikk, noe som gis til kjenne ved måten de tilnærmer seg oss gruppedeltakere. Instruktørene viser en innsikt med hensyn til hvordan de ser oss, ikke bare som et objekt, men også i et subjektperspektiv. Det gjenspeiles ved måten de kommuniserer med blikk, ord, handlinger og hender når de ser at jeg trenger veiledning. De nærmer seg med sikkerhet og varsomhet på samme tid, og på den måten føler jeg at min integritet og bevegelsesglede blir ivaretatt.

Danseglad

Av de ulike tilbudene som gis ved studio64 er det særlig dansen jeg gleder meg aller mest til, og som utgjør en stor del av de grønne timene. Vi danser hver for oss, men sammen på rad og rekke hvor vi instrueres i trinn som utfordrer oss med hensyn til hurtighet, koordinasjon og balanse. Jeg får også trent kognisjon ved å huske trinnene for de ulike rundene, det er krevende, men utrolig gøy, og gir mye energi i salen. Minner og sanser vekkes med dans, også de emosjonelle. Det bringer meg tilbake til min ungdom, da jeg forelsket meg på dansegulvet. Jeg glemmer kroppen når jeg danser, jeg blir ett med kroppen, den er meg. Kroppen oppleves ikke som en begrensning for å mestre, men smelter sammen med intensjonen i bevegelsene. I dansen opplever jeg kroppen som fri, og gir meg en fristund fra bekymringer. Jeg erfarer at det å utfordre kroppens muligheter gir nøyaktig den samme gleden og den samme indre kraften uansett alder. De positive opplevelsene tror jeg vil bidra til at jeg får litt mindre motstand mot å bli gammel, og lettere kan identifisere meg med den gamle som jeg er i ferd med å bli.

Aktuelle artikler:

Aging and exercise: Perceptions of the active lived-body (2018)

Ageing and exercise: building body capital in old age (2018)

Marit Fougner, født 1953 i Lillehammer. Utdannet fysioterapeut ved Høyskolen i Oslo (HiO) og cand. polit med hovedfag i pedagogikk fra Universitetet i Oslo (UiO). Førstelektorprogrammet ved Pedagogisk Utviklingscenter (HiO). Har jobbet innen eldreomsorg i Røa bydel ved Hovseterhjemmet og i hjemmetjenesten. Stilling som høyskolelektor/1.lektor ved bachelorstudiet i fysioterapi, studieretning mensendieck. Undervisning/veiledning i samfunnsvitenskapelige emner, profesjons-ferdighetstrening i manuelle teknikker, International Public Health (IPH), fysioterapi i et flerkulturelt samfunn i, emne-ansvar for bacheloroppgaven. Hun har initiert og deltatt i ulike prosjektarbeid rettet mot brobygging mellom teori og praksis i utdanningen. Arbeidene omhandler bla tema som ulike perspektiv på kropp, tilnærming til pasientmedvirkning, flerkulturelt samarbeid lokalt og globalt, aldring og fysisk aktivitet, tverrfaglig samarbeid. Temaene er utgangspunkt for artikler hvor hun er medforfatter. Arbeidsplass ved Fagsenter for seniorer, OsloMet siden 2021.

Else Hertzberg Kokkersvold

Nå er jeg gammel

«Hvordan føles det å bli gammel?» hørte jeg et av barna våre spørre sin morfar, litt sjenert. Stemmen var forsiktig, ansiktet intenst. Det så ut som hun virkelig ville vite det. Min far, en gammel kirurg som var blitt 92 år, brukte litt tid på å svare. Det ble stille i rommet. Vi som var der ventet også spent på svaret. Det virket som han kjente ordentlig etter. «Det kjennes akkurat ut som før», ble svaret, og videre: «Jeg føler på samme måte som før, men man får jo litt mere vondt og flere sykdommer da», sa han og fortsatte: «Selv har jeg cirka åtte sykdommer og tre av dem er dødelige». Så lo han sin karakteristiske latter, noe som tok litt av brodden på det han hadde svart.

Da jeg begynte å føle meg gammel, var jeg cirka 65 år. Jeg sluttet å jobbe da jeg var 68 år. Nå nærmer jeg meg 80 år. Jeg har sluttet å *bli* gammel, jeg *er* gammel. Ifølge min fastlege kan jeg si at jeg er gammel etter fylte 80 år. I 15 år har jeg merket aldringen som spennende, nifs og innimellom som morsom og vemodig. Jeg kan liste opp mange kjennetegn som treffer mange av oss som er så heldig å bli gamle, i alle fall hvis man er oppegående og glad i livet.

Jeg begynte ikke å tenke over alderen min før min eldste bror døde brått, 72 år gammel, en uke etter min mor. «Alder er bare et tall», hadde han da sagt i mange år. Det er sant at det er et tall, men jeg synes tall blir meningsløse uten innhold. Det er stor forskjell på å være syk og fattig og å være syk og rik og hvor i verden du befinner deg. Det gjelder nok uansett årene vi har levd.

Drahjelp

Selv var jeg så heldig at jeg fikk drahjelp til å forholde meg til aldringen. Jeg ble reoperert for hydrocefalus (vannhode) etter at min mor og bror døde. Jeg kjente meg svimmel og uvel, men tenkte at det sikkert var en psykisk reaksjon på dødsfallene. Svimmelheten var medvirkende til at jeg ble feildiagnostisert med krystallsyke i tre år. Da var jeg så dårlig at jeg ikke klarte å sitte på en stol uten å falle. Jeg ble mye bedre etter operasjonen, men fikk en følgeskade (hjerneskada) etter langvarig for høyt trykk i hjernen. Det førte til rehabilitering på flere områder.

Det er nå jeg mener jeg var heldig. På rehabilitering fikk jeg øve på å gå uten hjelpemidler, reise meg fra sittende til stående. Legge meg ned på gulvet og reise meg opp igjen. Passe på å gå tur daglig, bruke hodet, tilpasse kostholdet. Selv om det var rehabilitering, lærte jeg mye om sunn livsstil og diverse forebyggende aktiviteter som er nyttig også i aldringens timer.

Hatt og stokk og briller

«Men mormor, er du blitt gammel?» Et strålende og smilende ansikt fulgte spørsmålet. Umiddelbart skjønnte jeg hva han så. Jeg gikk med staver ettersom jeg var ustø, briller hadde jeg brukt lenge. Det var kjølig, så jeg gikk med lue. *Da kom doktor nesehorn med hatt og stokk og briller.* Egners gamle vise om dyrene i Afrika sang inni meg. Vi ga hverandre en god klem. Det lot ikke til at han var det minste brydd over spørsmålet, og jeg svarte smilende: «Ja, jeg er gammel, men kanskje jeg neste gang skal ta på meg hettegenser og kontakt- linser?»

Når ser våre barn og barnebarn oss som gamle? Mange sier at vi i min alder ser mye yngre ut enn våre formødre. Vi sier det selv også. Kan hende det, og det kan hende det henger sammen med et samfunn som setter søkelys på utseende. Vi har lært oss å ta vare på oss selv, både med tid og penger. Igjen ble det et barnebarn som ble øyeåpner.

Er gammel blitt et tabuord? Hvordan føles det? Spørsmålet er like aktuelt som da datteren vår stilte spørsmålet for mange år siden. Jeg antar at det å være gammel oppleves like forskjellig som vi mennesker er.

Overganger

Mye handler om endring og overganger. Ifølge Urie Bronfenbrenner er overganger i livet, særlig i barndommen, spesielt sårbare faser. Jeg tenker at det også gjelder overgangen fra eldre til gammel. Flere og flere rundt meg dør, noen blir alvorlig syke før de dør. Min far sa at noe av det vanskeligste med å bli skikkelig gammel, var at familie og venner blir borte. Nå opplever jeg også det.

Noen dør brått og dramatisk slik min bror gjorde, andre langsomt og ventet slik min mor. I sitt 99. år spurte hun: «Hvor gammel er jeg nå?» Når vi svarte 99, så hun helt forferdet ut og kommenterte: «Er jeg virkelig så gammel? Det er da uforskammet å leve så lenge». Hun hørte til en generasjon som ikke ville være til bry, som ville klare seg selv, og videre: «Dette hotellet

blir da fryktelig dyrt». Jeg prøvde å forklare at hun har betalt ved å betale skatt. «Ja, men det er sant da», sa hun, og gomlet fornøyd videre på sykehjemmets rundstykke.

Kroppen svekkes

Mye skjer med kroppen etter hvert som årene går. For mange svekkes syn og hørsel. Selv har jeg alltid hatt dårlig syn. Jeg visste ikke hva det skyldtes, men jeg lærte meg leksene utenat slik at ingen oppdaget det før ved en rutinekontroll i 7. klasse. Selv sa jeg ikke noe; jeg trodde det skulle være slik. Ved denne kontrollen ble også min hydrocefalus oppdaget, og jeg ble operert for første gang. I tillegg til synsutfall på det ene øyet var jeg nærsynt. Tykke brilleglass ble nødvendig, og briller ble fast følge.

Da mine jevnaldrende begynte å ta sertifikat, kunne ikke jeg det. Synet var for dårlig. Det var sårt og mye ble annerledes; jeg hørte liksom ikke med på samme måte. I dag plager det meg at jeg ikke kan bidra i ulike sammenhenger. Et eksempel er å delta på kaffekoking på Fagsenteret på Oslo Met. Ofte når jeg skal frakte fulle kaffekopper rundt, søler jeg. Det gjør jeg også når jeg skal skjenke kaffe i koppen. Jeg er fortsatt ustø og ser dårlig. Jeg har imidlertid lært meg å være åpen om det, og mange gode hjelpere gjør det lettere for meg å delta på møtene. Takk til dere!

På hørselskontroll da jeg var 70 år, fortalte legen at jeg hørte som en 18-åring. Slik har jeg kompensert for mitt dårlige syn. Dette var godt å kunne slå i bordet med da jeg jobbet som høgskolelektor. Når jeg introduserte meg selv ved nytt skoleår, fortalte jeg at jeg ikke ser så godt, men, *jeg hører desto bedre!* Det var viktig for meg å fortelle det. Jeg ville ikke bli tolket som overlegen når jeg ikke hilste fordi jeg ikke så hvem de var. Det ble ofte litt latter etter dette innlegget, og det som måtte ha vært av skepsis mot ny lærer, ga seg fort. Jeg sliter fortsatt med dårlig syn og dårlig balanse, en svært så ufyselig kombinasjon. Skaden blir ikke verre, men nå kommer aldersrelaterte vansker i tillegg. Heldig er jeg som har en snill og hjelpsom mann.

Noen merker at smaksløkene dabber av. Maten som kjentes så sterk, kan jeg gafle i meg, den er nesten smakløs. I går var jeg innom Kiwi på hjørnet. Strategisk plassert faller øynene mine på en pose lakrisbåter. Fornemmelsen kom fort. Det var bare så lenge siden jeg hadde spist lakrisbåter, ja lakris i det hele tatt. Erling liker ikke lakris, jeg ville få den helt for meg selv. Posen med lakrisbåter spaserte nesten av seg selv opp i handlekurven.

Vel hjemme fikk den først hvile litt i kjøleskapet. Under middagen kjente jeg en forventning om at godene ennå ikke var slutt. Båtene skulle inntas til kaffen. Jeg klippet opp posen i hjørnet, luktet litt oppi. Bare svakt kjente jeg eimen av lakris. Jeg fisket opp en båt, stakk den inn i munnen. Tungen beveget seg rundt den litt ru overflaten på båten. Foreløpig var det ingen smak, og jeg satte tennene i den. Smaken slik jeg husket den, bredte seg langsomt i munnhulen. Men det smakte lite. Smaksløkene var definitivt blitt svakere. Jeg puttet to til i munnen, så enda to til. Til slutt hele neven full til posen ble tom.

Samtidig sto TV'n på. Det var nyheter. Det hadde vært krig i Ukraina ett år. Sløvt så jeg de grusomme krigsbildene flimre forbi. Kommentatorer snakket i vei, analyserte situasjonen. Lakrisspisingen fikk pause. Jeg besinnet meg. Her satt jeg og spiste godteri mens store og små døde på slagmarken. Jeg skammet meg, men kjente hjelpeløsheten overta. Hva kunne vel jeg gjøre? Annet enn å gremme meg, snakke med dem jeg møtte så vi sammen kunne akke og vee.

Jeg merker forskjellen på før og nå. Før ville jeg gått i demonstrasjonstog. Skrevet under på protestlister. Kanskje prøvd å skrive en meningsytring. Hva gjør jeg nå? Sitter og gomler lakrisbåter som ikke lenger smaker som før... Forsvaret for adferden min starter. Jeg fortjener virkelig å slappe av, og jeg følger da med, leser aviser og ser TV. Likevel kjenner jeg aldringen som en lumpen følgesvenn. Jeg kan ikke stole på den. Den lurte meg til å ikke helt ta inn over meg krigens grusomme ansikt.

Lukt jeg kunne brette meg av, merker jeg nesten ikke i det hele tatt. Jeg føler fortsatt, men kanskje ikke så sterkt. Gleden, kjærligheten, sorgen og smerten er der i mengder inni meg, men får svakere uttrykk. Jeg husker ikke når jeg lo så tårene trillet, men minnes godt da venninnen min og jeg begynte å fnise så jeg nesten tisset på meg. Læreren så strengt på oss, men vi klarte ikke å stoppe.

Det er mye å avklare

Mange ansvarsfulle voksne ordner til det beste for sine etterkommere. «Man skulle ikke eie noe», sa min mor på slutten av livet. Hun hadde hørt nok om krangel om arv. Vigdis Hjorths bok, «Arv og Miljø», viser tydelig hvor sårt dette kan føles. Denne tiden har jeg også lest Tordis Ørjasæters bok, «I hodet på en gammel dame». Jeg nikker gjenkjennende og vakler mellom vemod og morskap.

Det går opp for meg med full tyngde at aldring og død også angår meg. Nå siger det inn, det som jeg nok har fortrenget. Jeg får nesten litt sjokk. Jeg har så liten tid, nå vil jeg ordne alt på en gang. Vi fikk fart på oss og skrev testamente. De større tingene ble fordelt på et møte sammen med våre barn som også underskrev testamentet med advokat til stede. På den måten håper jeg de slipper følelsesladde familiekonflikter om arv senere i livet. Mange skriver framtidsfullmakt. Det vil vi også gjøre.

«Ikke bli så fryktelig lei dere», sa min far i begravelsen til sin søster. «Hun ble gammel, hadde et godt liv, og nå var hun syk og kunne nesten ikke gjøre noe av det hun var glad i». Det har ligget både i oss og vår kultur at vi blir lei oss når noen dør. Uten å lage noen stor historie om å ta avskjed, vet jeg om mange som ikke føler det slik. De synes det er en lettelse når den gamle, ofte syke, blir borte. Selv ble jeg fryktelig lei meg da mine nærmeste familiemedlemmer døde. Jeg kan også ta innover meg den kollektive sorgen når store ulykker skjer. Jeg vil likevel bringe videre min fars holdning om at det ikke alltid er trist at noen dør, men jeg vil fortsette å gjøre livet så godt jeg kan for meg selv og andre. Det handler om å forsone meg med at døden blir et slutt punkt også for mitt liv. Hvordan ville jorden se ut om vi lever i all evighet? Store trær må også felles for at nye skal slippe til.

Gleden over å være gammel

Det er mye positivt ved å bli gammel. Først og fremst har jeg modnet. Jeg ser mye annerledes enn tidligere. Jeg er blitt sikrere på hvem jeg er. Selv om det er mye jeg ikke kan gjøre, kan jeg noe og jeg tør mer. Noe har kommet nesten uten at jeg har merket det. Andre ting med egeninnsats og hjelp fra andre. Et eksempel her er Fagsenteret på Oslo Met. Her har jeg nå tilbragt cirka 10 år som pensjonist. Jeg får spennende faglig påfyll onsdager og ellers hyggelige samtaler med kollegaer fra eget og andres yrkesliv. Og ikke minst: jeg har turt å skrive ut fra meg selv. Jeg har årlig gått på Fagsenterets skrivekurs og gitt mine bidrag til skriftserien. Det er blitt skriving uten mal; jeg har sluppet å tvinge meg inn i den akademiske malen eller skrive etter oppskrift på saksframlegg til en barnevernsnemnd. Jeg håper ikke skrivekurset ønsker det annerledes. For meg har det blitt en fryd å skrive når jeg kan skrive mer løssluppet.

En ekstra lykke i livet er å få barnebarn. Selv er jeg så heldig at jeg har fått tre, to gutter og en jente. Det er fantastisk å få følge med dem. Jeg har fått oppleve den første krabbingen, at

gutten fikk dun på haken og jenta kler seg konsekvent i rosa. Jeg har fått kreative tegninger og malerier til bursdag og jul. Og ikke minst morsomme innspill til praten som pågår.

Jeg ble selv sett på som gammel mor da jeg fikk min første datter, 32 år gammel. Min yngste fikk sin første da hun var 42. Det blir flere eldre fødende. Faren for fosterskader øker, og vi fulgte skrekkslagen med fra vi hørte hun var gravid. Det har heldigvis gått bra med alle våre tre. Lille Arthur nærmer seg ett år, og vi gleder oss daglig over små videosnutter som følger hans utvikling. Godt at mobiltelefonen kan brukes også til å holde kontakt. Det er ikke hver dag vi kan treffes. Stemmen er viktig, og det er morsomt å synge opera sammen. Arthur og jeg synger lyder med høye skrålende stemmer og falske toner inn i telefonrøret på hver vår kant. Åh, det er gøy!

Endelig har jeg fritid til å gjøre akkurat hva jeg vil. Jeg takker sosialdemokratiet som har sørget for at jeg har betalt min skatt slik at jeg nå ikke bare har tid, men også økonomi til å gjøre det jeg har mest lyst til. Først litt om reiser som jeg drømte om da jeg var midt i livet.

Tid til reiser

Som mange andre pensjonister har Erling, min mann gjennom 55 år, og jeg reist. Det startet med storbyturen på tampen av arbeidslivet. Våre jobber tillot ikke mye reisevirksomhet, men vi tok mye igjen da vi fikk en ekstra ferieuke. Vi dro onsdag og kom hjem søndag. Det ble heseblesende turer, men du verden hva vi opplevde! Roma, Athen, New York. Jeg ramser dem opp: Praha, Lisboa, Berlin, Wien, Riga.

Disse var forløpere til turer som supportere i Håndballens Venner. Supporterne var engasjerte personer med et stort hjerte for håndball. Det kunne være tidligere spillere, foreldre til spillere, noen som hadde vært mer organisatorisk tilknyttet håndballen. Når vi var med, organiserte de reiser, sørget for billetter til kampene, effekter (som bjeller, norske flagg), klær som synliggjorde håndballen på ymse vis når de deltok på VM, EM og OL.

Min håndballentusiasme kom fra min bror Niels Hertzberg som var generalsekretær i Håndballforbundet, og som bidro sterkt til oppbygging av Håndballforbundet slik vi kjenner det i dag. Han fortalte at han, sammen med to andre pantsatte huset sitt for å få B-VM til Norge. Da han giftet seg med landslagstrener Marit Breivik, ble ikke engasjementet i håndball mindre. På storbyturene reiste vi ofte sammen med dem, men på reisene med Håndballens

Venner var vi uten dem; de var jo på jobb. Ved ansettelse av Marit som landslagstrener, ble hovedfokus lagt på kvinnehåndball. Der mener jeg hun har gjort en kjempeinnsats både for kvinneidretten og også for likestilling blant lesbiske og homofile idrettsutøvere. Jeg som hadde jobbet som mellomleder (barnevernleder) i en årrekke, lærte også mye om ledelse av henne. Avstanden mellom å jobbe som leder med vinnere i idrett og som leder med tapere i og utenfor skolen, viste seg å ikke være så stor som en kanskje skulle tro.

Det var ikke akkurat russetid, men du verden hvor gøyalt det var å ta på seg «uniformen» i norske farger. Aldri hadde jeg tenkt at gamle jeg skulle sitte på en tribune med bjeller og norske flagg. Heiaropene ble til uling med «Heia Norge» som overdøvde det meste. Takk til Håndballens Venner som ved siden av ulidelig spennende håndballkamper også bidro til spennende reisemål. Vi fikk besøkt mange steder i Norge og noen langt av gårde når det var mesterskap. I St.Petersburg tapte vi riktignok. Denne gangen var det russere som ulte og overdøvet oss. Sammen med noen andre litt villfarne i denne gruppen, fant vi en utmerket jazzklubb som oppveide den litt mugne stemningen etter tapet.

Vi fikk også oppleve Beijing under OL i 2008. Det blir for mye å skrive om hele turen, men noe vil jeg dele. Fra hotellet vi var innkvartert, ble vi supportere fraktet i store busser til håndballarenaen. Arkitekturen var imponerende og ble kalt Fuglereiret. Det vi fikk se, var fantastisk, både arenaen og idrettsutøvelsen. Likevel var det nok ikke dette som gjorde mest inntrykk. Det var da våre tunge bjeller av messing ble konfiskert. Forklaringen var at de kunne bli brukt som drapsvåpen. Vi måtte levere dem inn ved inngangen og fikk dem tilbake etter kampen. Inntrykk gjorde det også at det var væpnet politi overalt rundt området vi var i. At idrett også er storpolitikk fikk vi en tydelig demonstrasjon på her.

Deilig har det også vært å kunne reise noen uker til Gran Canaria om vinteren. De siste årene før pandemien var vi flere ganger der. Ved siden av dårlig balanse og dårlig syn har jeg også blitt benskjør. Jeg må ikke falle! Disse reisene har vært en god erstatning for å gå skiturer, som vi med stor sorg har måttet slutte med. Særlig har den siste vinteren vært tung. Med islagte fortau har det nesten ikke vært mulig for meg å ta mine daglige spaserturer. På Canaria venter varme, turer i sanddyner og havet, det alltid lokkende havet. Vi håper å gjenoppta turene til varmere strøk hvor snø og is er borte.

En framtid som ikke er min

Ved siden av reisene, er det en annen tanke som har meldt seg. Alltid har vi vært så opptatt av framtiden. Vi planlegger, bruker filofaks, lager plandokumenter. Du kan nesten ikke åpne et ukeblad eller en avis uten at det spørres etter drømmene dine. Hva vil du, hva drømmer du om? Og videre: Du må følge drømmen din! Underforstått; hvis ikke blir du ikke lykkelig. Når det blir knapphet på levetid, hva kan jeg drømme om da? Hva håper jeg for framtiden, den jeg selv ikke skal delta i? Ting er det ikke så farlig med lenger. Vi har mer enn nok, og skapene er fulle.

Det er vanskelig for meg å forstå at jeg skal bli borte. Men det skal jeg, uansett på hvilken måte. Neste spørsmål blir uvegerlig: Har jeg noe å etterlate meg? Noe som kanskje vil interessere mine etterkommere?

Aktuell problemstilling på tampen av livet er hva som skal skje med boligen etter oss. Jeg har hørt mange eldre som bekymrer seg for det. Barna har flyttet hjemmefra, bosatt seg andre steder og kan ikke tenke seg å flytte til hjemstedet. Barnebarna er vel innlemmet i barnehage, skole og eget nettverk. Både Erlings og mine foreldre bekymret seg for hva som skulle skje med huset. Jeg kjenner med andre ord godt igjen hva vi nå er inne i. Hva skal skje med vår kjære leilighet?

Jeg hadde funnet et brev fra min bestemor som hun hadde stilet til sine etterkommere. Her hadde hun skrevet om sin familie og om bestefaren som var borgermester i Skanderborg, Sønderjylland, Danmark. Jeg hadde aldri vært spesielt opptatt av hverken by- eller slektshistorie, men nå ble jeg interessert. Dette angikk meg! Jeg ble så rørt og takknemlig for at hun hadde etterlatt seg en sånn skatt. Slik vil også jeg bidra til at våre etterkommere kan få en sammenheng i tid og rom. Jeg har tenkt mye på hva jeg kan bidra med nå når jeg er gammel. Det er så mye jeg ikke kan, men jeg har kommet fram til noe: Jeg kan skrive historier til etterslekten. Jeg kan fortsette å bygge på historiene til min bestemor slik jeg har gjort i Oslo Mets skriftserie ¹⁾ Bestemors historie førte til at vi faktisk reiste til Skanderborg og fant stedet

¹ Høgskolens rapport 2018, nr. 6 v/Jorun Fougner og Ole Christian Lagesen. Historien heter *Den tapre landsoldat*.

der min tippoldefar, Albert von Bülow hadde sitt virke. På biblioteket der fant vi hva som var skrevet om han.

Etter litt grubling kom jeg fram til at jeg ville skrive en bok. Jeg ville skrive om huset og leiligheten vi bor i, og som barna våre har vokst opp i. Det er i en bygård med 12 klassiske Frognerleiligheter hvorav en har huset min familie i fem generasjoner. Med bestemors mor som bodde i en annen leilighet, blir vi seks generasjoner. Jeg vil fortelle dem den store historien om bygården på Frogner i Oslo og noen av alle de små historiene jeg har hørt om og kjenner til. På den måten håper jeg at jeg i deres framtid som ikke er min, klarer å formidle noe fra deres fortid som vil glede og berøre dem.

Det måtte bli en bok. Den er på det nærmeste ferdig. Nå svever manuset mitt et eller annet sted hvor forlaget håndterer det fram til ferdig bok. Den skal hete: «En bygård med sjel, en personlig historie» med undertittel: Thomas Heftyesgate 45.

Til slutt: Etter pandemien har vi fortsatt glede av turer, men nå har det mest handlet om turer på egenhånd. Det er blitt mange spaserturer i det flotte nærmiljøet på Frogner. Tur-retur Oslo – Kiel med cruisebåt gjør vi regelmessig. Denne turen er et deilig avbrekk. Her kan vi også nyte gode måltider med utsøkt mat og deilig vin. Nå lokker tur til Gran Canaria igjen. Ellers kanskje Kreta? Malta? Vi er på nedtelling, men i nær framtid rekker vi kanskje en langtur eller to til. Dette har vi bestemt oss for: Vi skal virkelig ta til oss det vi kan og orker av gledelige opplevelser. Det skal vi klare selv om virkeligheten vil bite oss i hjertet når sykdom, død, pandemier og kriger oppstår.

Else Hertzberg Kokkersvold. Født 1943 i Molde. Har utdanning ved Statens miljøterapeutskole og er cand.mag. med fagkretsen psykologi, pedagogikk og kriminologi ved Universitetet i Oslo. Hovedfag i ernæring helse og miljø fra Høgskolen i Akershus. Har arbeidet innen barnepsykiatri i 7 år og i barnevernets førstelinje som saksbehandler og barnevernleder i 17 år. Er pensjonert førstelektor fra yrkesfaglærerutdanningen med område helse- og sosialfag. Bidragsyter i tidsskrift, bøker og dagspresse samt 10 år i høgskolens og OsloMets skriftserie.

Kirsten Halse

En reise rundt jorden

I mange år har jeg hatt stor interesse av å reise. Det er noe magisk ved å reise og se og oppleve annerledes natur, nye mennesker, og andres levesett. Jeg har gjort mange spennende reiser, så som Den Transibirske jernbane, Pilegrimsleden i Spania, vandretur i Thailand og mange flere både små og store turer, fjernt og nært. Temaet for denne teksten er en reise jorden rundt for to godt voksne kvinner. Reisen startet i januar 2013 og varte i tre måneder. Det var en venninne og jeg som reiste sammen. Vi var akkurat blitt pensjonister og var begge 67 år. Venninnen min har jeg kjent i mange år. Vi møttes første gang 1964 da vi startet på sykepleierutdannelsen i Danmark og har fulgt hverandre gjennom alle disse årene. Det var dog ikke så mye vi traff hverandre da jeg bosatte meg i Norge og hun i Tyskland. Allikevel har vi beholdt vennskapet og det har jeg vært takknemlig for.

Familie, venner og bekjente rundt oss hadde mange synspunkter på at vi ville legge ut på en slik reise alene. Noen av kommentarene var selvfølgelig positive i form av at man var imponert over at vi ville det. Andre var mer i form av om vi virkelig turte det, men min venninne og jeg hadde ingen betenkeligheter selv om vi var blitt «eldre». Når man i offentlige og private sammenhenger snakke om eldre visste jeg at det var slike som oss som hørte til i den gruppen, selv om vi hørte til den yngre gruppen eldre. Når betegnelsen «den eldre» brukes skaper det et inntrykk av at dette er en homogen gruppe. Det er det selvfølgelig ikke. Det er stor variasjon blant eldre når det gjelder både helse, livserfaring, intellektuell kapasitet, følelsesliv og sosiale forhold. Også aldersspennet i kategorien eldre er stort. Vi følte absolutt at vi kunne mestre en slik tur.

Reisen var planlagt som en tur jorden rundt og tok oss til India, Nepal, Hong Kong, Australia, New Zealand, Tahiti, Påskeøya, Chile og Argentina. Tre måneder er lenge å være på reise, men allikevel er det begrenset hva man rekker å se og oppleve i et slik tidsrom. Jeg har skrevet om opplevelser fra denne reisen tidligere, hvor møte med mennesker og opphold ved noen severdigheter var i fokus. Denne gangen vil jeg legge vekt på opplevelser for det meste knyttet til naturen, og det er mange steder som jeg kunne ha trukket fram. Jeg vil konsentrere meg

om tre steder, vandretur i Nepal, Alice Springs og Uluru i Australia og Rotorua på Nordøya av New Zealand.

Vandretur i Nepal

En av de mange opplevelser på vår reise var oppholdet i Nepal, hvor vi var på en vandretur i fjellkjeden Himalaya. Når de fleste av oss tenker på Himalaya tenker man nok på de store toppene som vi ofte hører om. Vi to venninner hverken kunne eller ville på en slik tur. Vi var begge vant med å gå turer og til dels lange turer, men vandretur i mange tusen meters høyde var vi ikke vant med. Vi hadde derfor fått planlagt en vandretur på en liten ukes tid i bare ca. 2000 meters høyde. Det var et opplegg som i utgangspunktet passet oss begge. På turen hadde vi en ung guide og en annen ung mann som skulle bære våre ryggsekker. De mente at denne turen, var en enkel vandretur. Her kom forskjellen på dem og oss tydelig fram. De var to unge menn i tyveårene som var fra dette fjellandet, og vi var to eldre kvinner som ikke var så vant med vandring i høye fjell. Jeg som har bodd i Norge i mer enn 50 år var likevel tilfreds med opplegget, men min venninne opplevde det nok så krevende. Hun mente denne turen ble mer anstrengende enn vi hadde blitt forespeilet.

En av de unge mennene skulle bære våre ryggsekker. At en mann skulle bære to ryggsekker er jo noe uvant for oss, og vi likte det vel ikke noe særlig, men slik måtte det bare være. Deilig var det tross alt. Til tross for at vi ikke var mer enn i ca. 2000 meters høyde var det høyt nok for oss. Vi var på hele turen langt under snøgrensen. Vi vandret i grønne områder, på lettgatte stier, men det var en del opp- og nedover på hele ruten, så litt tungpusten ble vi innimellom. Det var nok mest det min venninne opplevde som krevende. Vi kunne de fleste steder på turen se snøen i høyere deler av Himalaya. Det var disse høye hvite fjelltoppene som spesielt var en opplevelse, synes jeg. Å kikke opp på denne storslagne fjellkjeden, med de mange toppene alt mens vi gikk på stier med grønne treer, busker og blomster langs ruten, var et overveldende

syn. Man kan jo undre seg over hva som finnes bak slike fjelltopper, men det var ikke for meg å finne ut av. Så langt kunne jeg på ingen måte komme, så det måtte bli med drømmen.

På turen overnattet vi på små lokale fjellsteder. Et av stedene ble drevet av et yngre tysk par. De hadde bygget et lite hovedhus med felles spisesal og flere små hytter rundt. Disse små hyttene var

bygget på en slik måte at de falt godt inn i naturen og var vanskelig å se ved første øyekast. Fra alle vinduene var det eneste vi så majestetisk natur med fjelltopper dekket med hvit snø.

Jeg har alltid blitt mektig imponert over hvordan noen mennesker helt kan forandre sitt eget levesett, og skape noe helt nytt i et annet land som her i Nepal. Rundt spisebordet inntok vi et måltid sammen med 12 andre fra ulike land. En mann som gjorde spesielt inntrykk på meg var en amerikansk øyelege som hadde valgt å konsentrere seg om å hjelpe barn med ulike øyesykdommer i Nepal. Hans innsats reddet nok mange barn fra å bli blinde. Slik uselviskhet er beundringsverdig.

Etter noen dagers vandring fikk min venninne en mageinfeksjon og ble dårlig. Det er jo ikke uvanlig når man reiser i et land som Nepal, og både bor og spiser forholdsvis enkelt. Hun kunne ikke fortsett vandringen. Jeg hadde gledet meg til denne vandreturen i Himalaya og var trist over å avslutte den, noe jeg trodde jeg måtte. De to unge mennene, vår guide og vår bærer, mente derimot at jeg kunne gå med dem. Hvorvidt de var usikre på om en godt voksen dame kunne gjøre det alene, eller om det bare var noe jeg tenkte på, vet jeg ikke, men jeg lurte på om jeg virkelig kunne gjøre det, turte jeg det? Guidene var meget hjelpsomme, og min venninne ble kjørt til det neste overnattingsstedet. Jeg bestemte meg for å fortsette. Den dagen ble en av de fineste på hele reisen. Ikke bare var jeg i majestetiske omgivelser, men de to unge menneskene delte mye av deres liv, oppvekst og tanker om framtiden. En dag som satte mitt eget liv i perspektiv.

Alice Springs og Uluru

Et sted i verden som har gjort stort inntrykk på meg er Australia, et land jeg har besøkt fire ganger. På denne reisen var jeg i Alice Springs og ved Uluru for 3. gang. Jeg hadde gledet meg til å komme tilbake til Australia igjen, men jeg hadde egentlig ikke noe spesielt ønske om å besøke Alice Springs og Uluru en gang til. Men siden min venninne forståelig nok ville se og oppleve disse stedene hun også, befant jeg meg der igjen. Det var utrolig hyggelig å komme tilbake. Det meste var gjenkjennelig og det var derfor lett å finne rundt. Jeg var og er fortsatt fasinert av dette stedet, og det har jeg nok vært siden jeg leste boken «A Town like Alice» av forfatteren Nevil Shute fra 1950. Den leste jeg en gang i min ungdom og det var en av disse bøkene jeg vanskelig kunne legge fra meg.

Alice Springs ligger inne i hjertet av Australia, midt i ørkenlandskapet med den røde jorden rundt hele byen, og hvor urbefolkningen aboriginene har bodd i tusenvis av år. Den røde jorden med den karrige vegetasjon av treer og busker er en naturopplevelse som jeg synes er spesiell, og som jeg ikke har sett andre steder.

Byen Alice Springs har i dag en meget blandet befolkning og dens historie og framtoning er preget av både aboriginene og europeerne som kom med grunnleggelse av telegrafstasjonen i 1872. Dette gjør den til en spennende by å besøke. Kunst med utgangspunkt i den aboriginske tradisjon er en sentral del av all den kunsten som vises fram i de mange galleriene i Alice Springs. Kunsten tar utgangspunkt i aboriginenes historie og naturen rundt og er meget symboltung. Det er den eldste form for kunstnerisk uttrykk i verden, og finnes i form av både malerier, keramikk, klær og ulike suvenirer. Hvem skulle tro at det var så mye flott kunst i en liten by midt ute i ørkenen i Australia? Det hadde vært fint å ha mer innsikt i utgangspunktet for denne kunsten.

Foruten naturen rundt byen Alice Springs er fremveksten av noen av de institusjonene som var og er viktige for befolkningen i dette øde området også noe jeg synes er interessant ved byen. Alice Springs ligger midt i Australia i et meget sparsomt bebygget område, hvor det er lang avstand mellom folk som for en stor del bor på kvegfarmer. Det var og er derfor ikke mulig å lage tradisjonelle skoler bortsett for barna som bor på tettstedene. For at befolkningen i «The Outback» skulle få relevante service tilbud ble The School of The Air og The Flying Doctor grunnlagt.

School of the Air started 1951. Barna ble undervist i hjemmet sitt med kontakt med lærer og medelever gjennom radio. I nyere tider fra ca. 2009 har undervisningen foregått via internett. Lærerne befinner seg på et skolesenter, og i Alice Springs finnes det et slikt senter som vi besøkte. Jeg synes det var spennende å se hvordan dette opplegget fungerte

Vi besøkte stedet i 2013, men nå, mens jeg skriver dette, kan man nesten sammenligne denne måten å undervise på, med måten skolene underviste på under koronaepidemien her hjemme.

The Flying Doctor Service er en organisasjon som tilbyr primær- og akutt helsetjeneste til befolkningen som lever, bor og reiser i disse fjerntliggende deler av landet. Organisasjon ble grunnlagt i 1928 og er i dag den største organisasjon av sitt slag. Organisasjonen hjelper over 1000 mennesker daglig, og er av uvurderlig betydning for folk i de mange fjerne områdene Australia består av. I Alice Springs finnes en av stasjonene for slike tjenester.

Alice Springs er et godt utgangspunkt for besøk til store naturopplevelser. Blant disse er selvfølgelig det mest omtalte stedet Uluru, også kalt Ayers Rock. Nest stopp på turen i The Outback ble derfor Uuru. Uluru er en stor sandsteinsformasjon, et 600 millioner år gammelt fjell. Den raker 348 meter over havet og har en lengde på 3.6 km og en bredde på 2,4 km. Omkretsen er 9,4 km. Det er et særegent geologisk fenomen. På turen til Uluru fra Alice Springs og tilbake igjen kjørte vi med buss, og det er bemerkelsesverdig hvor lenge på denne ca. 12 timers kjøreturen man kan iaktta denne «steinen» som ligger midt i dette flate røde område av Australia.

Overflaten av steinen skifter farge etter solens stilling, hvilket er noe av det som fasinere turister, tror jeg. Den store opplevelsen under oppholdet ved Uluru er nemlig å se på denne store fjellformasjonen ved soloppgang. Der står vi så alle sammen, mange mennesker unge og gamle fra hele verden, oss inkludert, og stirrer i samme retning med våre kamera klare til å ta et av feriens sentrale foto. Man kan jo undre seg over at alle turistene samler seg på samme sted og tar de samme foto. Det blir på en måte litt komisk å se så mange mennesker, stirre i samme retning mot Uluru, og tar bilder på mer eller mindre samme tidspunkt. Det kan vel beskrives som moderne turisme. Uansett er det et flott syn når solen begynner å stige opp. Til tross for at det var tredje gang jeg besøkte Uluru var synet ved soloppgang like storslagent som før, og det vil det sannsynligvis også være hvis jeg skulle komme dit igjen.

Uluru har tradisjonelt hatt stor betydning for det aboriginiske anagnufolket som har bodd i området i tusenvis av år. Uluru er en del av nasjonalparken Uluru-Kata og er oppført på Unescos` verdensarvliste siden 1994 og parken eies av aboriginene. For dette folket er Uluru et hellig sted. Det medførte en del konflikter mellom aboriginene og de europeerne som slo seg ned i denne delen av Australia. I dag er det fortsatt konflikter, men nå mer mellom aboriginene og alle turistene som besøker stedet hver dag året rundt.

Uluru har lenge vært et stort turiststed i Australia. For turister har det i mange år vært en stor begivenhet å bestige fjellformasjonen, noe den aboriginske befolkning har vært meget negativ til. I 2019 ble det endelig forbudt å bestige fjellformasjonen, etter en mangeårig kamp fra den aboriginske befolkningen. De tre gangene jeg har besøkt stedet, har turister klatret på fjellet. Jeg har opplevd det negativt og litt respektløst med tanke på stedets betydning for urbefolkningen.

Under oppholdet i Alice Springs og ved Uluru var den store utfordringen for oss, litt eldre damer, den intense varmen. Vi var der i februar måned, når høsten begynner i Australia. Temperaturen var mye høyere enn vi nordboere er vant med, og jeg opplevde det ganske slitsomt både å vandre omkring, og delvis også å sove på de stedene vi overnattet som var forholdsvis enkle. Derfor ble opphold i skyggen, så mye vi fikk til, viktig. Samtidig måtte vi passe på å få nok drikke i oss, som jo er vesentlig for oss eldre og det visste vi selvfølgelig som helsepersonell.

New Zealand – Rotorua

Sist i februar kom vi så til New Zealand, hvor vi skulle oppholde oss i 16 dager. På denne delen av vår reise hadde vi på forhånd kun flybillettene klare, inn til Christchurch og ut fra Auckland. Vi måtte derfor planlegge på egenhånd hva vi skulle se og oppleve på New Zealand. Mange turister leier bil og kjører rundt, men det gjorde ikke vi. Ingen av oss ville eller turte kjøre på venstre side i en fremmed bil. Her spilte nok vår alder inn, kanskje hadde en av oss vært mindre engstelig for det, hvis vi hadde vært yngre, ikke vet jeg. Vi planla i stedet å ta en tur med et reiseselskap som arrangerte en rundreise på Sørøya i dette landet, og at vi på Nordøya skulle organisere oss selv.

Det ble derfor til at vi reiste rundt i 9 dager med en turistgruppe. Det ble spennende å reise med dette selskapet, spesielt på grunn av deltakere fra store deler av verden, i tillegg til en fantastisk guide. Jeg tror jeg fikk innsikt i og kunnskap om mange forhold jeg ellers ikke ville ha fått og vi opplevde mye flott natur, litt som Norge.

Vi avsluttet rundreisen i Christchurch og så sto vi der alene. På Nordøya hadde vi planlagt å reise rundt med offentlig transport. Det er spennende å reise alene og finne ut av alt, som sted å sove, transport og hva vi skulle se, framfor å ta en busstur med guide, og hvor alt er arrangert. Ut fra vår kjennskap til Nordøya hadde vi besluttet å besøke stedene Wellington,

Rotorua og Auckland. Her vil jeg trekke fram Rotorua, et sted som jeg var sikker på ville bli en spesiell opplevelse. Det jeg hadde lest om stedet på forhånd hadde pirret min nysgjerrighet.

Ja, hva var det så som gjorde området Rotorua så spesiell for meg. Det er ikke så lett å sette ord på det. Vi hadde lest om området før vi dro hjemmefra, men før det var det et helt ukjent område for meg og min venninne. Selv om Rotorua er et stort turiststed på New Zealand er det sannsynligvis ikke så kjent her i Scandinavia.

Rotorua er en by beliggende ved den sørlige delen av Lake Rotorua. Byen har ca. 56000 innbygger og av de er ca. en tredjedel av innbyggerne maorier. Det spesielle med byen og området, og det jeg var mest opptatt av, var den geotermiske aktiviteten i området. Her finnes mange vulkaner og geysirer, blant annet den 20 meter høye Pohutu-geysiren. Man ser også varme mudderpøler mange steder i byen og omegn. Rotorua går under kallenavnet «Rotten-rua» på grunn av den meget sterke lukten av svovel som ofte ligger i luften. Det siste fikk vi i stor grad oppleve. Denne lukten ville jeg nok i andre sammenhenger opplevd forferdelig, men i dette området hørte den hjemme.

Vi var på flere turer rundt i området for å oppleve den underjordiske aktiviteten, og vi fikk derfor virkelig oppleve Nordøyas boblende undergrunn. Denne undergrunnen fikk meg til å føle at jeg kom tett på jordens indre, noe som både var fascinerende, men også litt skremmende. Vi så levende varmekilder, og boblende mudderpøler med de vakreste farger i oransje og gule nyanser. Stedet fasinerte i mye større grad enn ventet, noe som medførte at vi ble i området i flere dager enn planlagt. Det kan man jo gjøre når man reiser på egenhånd.

Rotarua er et turiststed, og det var mange spabad. Det måtte selvfølgelig prøves. Jeg fikk prøve muddermassasje for første og eneste gang. Det var en spesiell opplevelse å bli dekket med varm mudder, og så ligge med det en tid innen man ble skylt ren. Huden følte fantastisk etterpå, og hvem skulle ha trodd det. Jeg følte meg mange år yngre enn det jeg var.

Vi var begge ivrige etter å prøve mer spa. Jeg ble mest begeistret for et sted med syv pool med forskjellige varmegrader. Vi ble anbefalt å begynne i den med lavest temperatur og det syntes jeg var ganske behagelig. Etter en stund beveget vi oss til neste og sånn fortsatte vi videre. Selv om vi oppholdt oss en stund i alle pool og dermed vente oss til stadig høyere temperaturer hadde de siste to pool så høy temperatur at jeg kun klarte å være der i noen få minutter. Spaområdet var ute, og flott beplantet så det føltes som et luksusopphold. En skjønn opplevelse, spesielt sett i forhold til at vi på andre deler av turen hadde overnattet forholdsvis primitivt.

Gleden og erfaringen fra disse reiseopplevelser

Som nevnt var noen rundt oss skeptiske, og kanskje også litt urolige, for at jeg og min venninne ville gjøre en slik reise. Jeg opplevde at de mange stedene vi besøkte og de mange aktivitetene vi var med på ga meg innsikt i andre lands kultur og natur, samt at det ga en styrke og en tro på at selv om vi var forholdsvis gamle til en slik reise så kunne det la seg gjøre, i hvert fall for oss. Vi hørte jo til gruppen de yngre eldre, og de er som regel spreke og selvhjulpne. Hvordan jeg ville taklet en slik reise i dag vet jeg ikke, men slik jeg opplever det nå kunne jeg godt ta denne reisen eller likende også i dag. Så jeg tenker at mange eldre, også de som er godt opp i årene, er så fysisk og psykisk spreke at de godt kan reise litt utradisjonelt, hvis man ønsker det. Det er generelt altfor mange oppfatninger og meninger om hva eldre kan og ikke kan, og hva man bør eller ikke bør gjøre. Jeg opplever at min venninne og jeg var med på å fortelle andre på vår alder at man godt kan ta en reise litt utenom det vanlige, også når man hører til gruppen de eldre. Andre var kanskje engstelige for oss, men jeg opplevde ikke å være særlig engstelig for noe av det vi opplevde eller foretok oss.

Det er mye magi ved å reise. I hvert fall hvis man er åpen for det alt det som skjer rundt en og har tid til å oppleve det. Nå, 10 år etter denne reisen, er det en tur som jeg fortsatt tenker veldig positivt om og som jeg er utrolig glad for at jeg fikk gjennomført. Det er noe flott med å reise over så lang tid. Hele opplevelsen blir langsommere og kanskje fester opplevelsene seg mer i tanker og sinn. En slik sakte reise med en blanding av fly, tog, buss og båt er nok godt for moderne mennesker, som ofte skal rekke så mye på kort tid. Turen ga oss en ro siden ikke alt var planlagt, for da kunne dagene fylles med det vi ønsket og vi fikk dvide ved det vi hadde

lyst til. Mange burde kanskje ta seg tid til å reise langsommere, og hvis det er noen som kan det, er det jo oss pensjonister.

Reisen ga mange flotte opplevelser og ikke minst den naturen vi beveget oss i var med på det. Vi besøkte avstedsliggende steder som jeg regnet med at jeg ikke ville komme tilbake til. Det bidro nok til at jeg ble mer bevisst på naturen rundt meg mens jeg var der, og at de opplevelsene jeg fikk ble sterkere.

Kirsten Halse, født 1945 i Danmark, har sin sykepleierutdannelse fra Danmark, men har fra 1969 arbeidet og tatt ytterligere utdanning i Norge. Har hovedfag i sykepleievitenskap fra Universitet i Oslo, er utdannet helsesøster og har videreutdanning i eldreomsorg. Hun har erfaring som sykepleier fra medisinsk avdeling, sykehjem og hjemmebasert tjeneste. Hun har mange års erfaring som lektor/førstelektor ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Hun har gjennomført førstelektorprogrammet ved Høgskolen i Oslo og Akershus, der temaet var utvikling av studenttett post. Hun har mye erfaring med praksisveiledning av studenter i eldreomsorgspraksis (sykehjem) og medisinsk praksis i spesialist helsetjenesten.

Bjørn Riiser

Utsikt til innsikt om barndommen, verden og Hurdalsplattformen

Morgenutsikt over Chios-stredet

Vi sitter på balkongen i morgensola og ser ut over sundet mellom Chios og Tyrkia. Båtene der ute, gir et bilde av det mangfold av skjebner og aktiviteter som utspiller seg her og nå.

En diger cruisebåt seiler nordover fylt av velstående, glade turister på vei mot nye opplevelser i Egeerhavets eksotiske havner.

Grå greske og tyrkiske krigsskip patruljerer sjøgrensa mellom Hellas og Tyrkia, mellom EU og orienten. Mellom Europa og Asia. Mellom EUs fire friheter og Midt-Østens mange ufriheter. Mellom krig og fred.

Mange små fiskebåter jakter på havets fisker, calamares og krepsedyr som skal på menyen på mange hundre tavernaer i kveld.

Store handelsskip glir langsomt gjennom sundet med varer fra de som har noe å selge til de som kan kjøpe. På kryss og tvers av religioner og grenser.

En stor seilbåt vil i ettermiddag gi noen turister en alternativ opplevelse med grilling på dekk, bading og ouzo i bølter og spann.

eOm natta kommer store gummibåter overfylte av flyktninger inn mot Chios og Lesvos. De rømmer fra kriger, død og fordervelse i Midt-Østen i håp om et trygt liv i Europa. De har forlatt alt de hadde og håper å nå flyktningeleiren som venter dem like her borte. Men de kommer ikke videre og de fleste blir nå sendt tilbake. De får god hjelp av Dråpen i havet og andre hjelpeorganisasjoner. Vi har med en koffert full av klær som vi skal levere i dag.

Men lokalbefolkningen har begynt å murre. De liker dårlig at flyktningene i sin nød stjeler frukt og tomater om natta. I morgen skal det være en demonstrasjon her. Ikke mot flyktningene, men mot myndighetene som ikke finner en løsning.

Den norske redningskøyta Peter Henry von Koss og noen andre båter deltar i EUs grensevaktprosjekt Poseidon med oppdrag å redde liv.

Nede på stranda, 20 meter unna, morgenbader en pensjonist. Både lufta og vannet holder godt over 20 grader så her er det levelig til å være i slutten av september.

Fra vår balkong med panoramautsikt til alt dette, snakker vi også om hvilke ufattelige dramaer som har utspilt seg i dette sundet i flere tusen år. Dette er det historiske veikrysset for kriger, handel, oppdagelse og opplevelse. Og dramaet fortsetter i dag, uavhengig av sivilisasjonenes utvikling.

På vår side av sundet, ser vi en liten gresk landsby som holder på å våkne. På tyrkisk side ser vi en stor vindmøllepark og små husklynger. Her er så stille og fredelig og vi hører bare de tidløse brenningene mot stranda.

Så er det tid for morgenbad og frokost .

Hurdalsplattformen min

Glede og stolthet fyller meg fortsatt når jeg tenker på å heldig jeg var som fekk en sånn natur og et slikt lokalmiljø som ramme om mine fyste 16 år i livet.

"Ås ved ås mot himlen blåner
fugl på spill i bjørk og gråner
det er Hurdals sang."

Fra Hurdalssangen av Eivind Berggrav.

Nærhet tel gardsdrift og naturens gang. Nærhet tel yrkesliv og naboene. Sko'orn var en bauta i ongas liv og det var nok å finna på. Vi dreiv på med uteleker som passte med årsti'en og foreldra visste knapt å vi var henne hele dagen. Oppfinnsomhet og innsjativ hadde hatt magre kår om det hadde vøri mye dataspell og barne-TV i flere kanaler denn gongen.

Årsti'en var så tydelige. Det var så opplakt å som måtte gjøras for å overleva og finna plassen sin i det vesle samfunnet. Alle visste alt om alle og roller og gjøramål var som et finstemt orkester mellom åsa.

Hvis noon itte spelte etter nota, ville dom få beskje på en eller a'an måte. Dei værste ulyda vart issolert i familien eller sent tel byn eller sjukehus.

Det var mye frihet under ansvar. Trygghet i familiens og nabolagets fellesskap. Oppdragelse ved alltid å bli sett, hørt og kommentert. Alle brydde seg. Dom som måtte ha mange hemmeligheter, hadde itte goe kår denn gongen.

Spelte du med etter noten', var bygda forutsigbar og grei mot deg. Vart opprørs- og utbrytertrangen for stor, kunne du dra te'sjøss, te 'Amerika, te'byn, eller te'universitetet. Men dei flesste drog forde dom ville ha utdanning og en jobb. Alle kunne itte bli tømehøggerer håss Mathiesen. Og alle hadde itte gard.

Men je vil påstå at uansett om du vallte å bli eller dra, så er Hurdalsplattformen på plass inni deg. Denn er mye ta den sjelelie identiteten og moralske ryggraden din.

Og den har adskilli mere tyngde og evig verdi for oss Huddølinger enn den avtalen non politikere stakk innom og lånte navnet tell!

"Atterljom frå langvegsfarne
utferdsmannen lærer barnet
synge Hurdals sang"

33 daar på Stensby sjukehus

Som sjuåring vart je påkjørt ta enn bil på Storvegen like ve Dalheim. Dom kjørte meg tel dåktern som la det knekte beine i ei skinne før je vart frakte tel Stensby. Det var ittno' bra stelle å væra for en onge i 1948.

Han pappa var me' i drosja da je vart lakt inn. Han fekk besje' om atte det var fint om foreldra mine itte kom på besøk for det vart så mye grining nårrom sku gå att. Dom kom et par gonger på en måne og je grein itte nårrom gikk!

Je fekk lov tell å ha ei leke på nattborde. Jeg ville ha en trakkator ta tre som je hadde fått på jøbbersdagen min i juli ta'n Johan (Gulbrandsen), søskenbarne mitt. En dag datt trakkatorn på gålve. Jeg drog ti ringesnora så ei sjukesøster kunne tan opp att. Noon daar seinere sjedde det samma. Da tokk dom bort trakkatorn som je itte fekk att før je vart utskrivin.

Enn dag kom sjukesøstera me' ei påtte og ei kanne me' såpevatten. Denn tømte dom jønno en slange inn i rompa mi. Det vara itte lange stønna før alt som var i tarma kom ut ti påtta. Den måtte dom tømme flere gonger. Mens je låg der, komm dom trillenes inn på rommet att

me' en gutt som låg ve sia ta meg på 6-mannsromme'. Han låg i senga og hadde blod over hele sjorta si.

Han hadde fått ti mandla' sine.

Så kom det en kar og tok tak i senga mi for å trille denn a'garde. Så vart det mye styr me' flere som diskuterte ve' senga mi. Ei sjukesøster sa: «Det er itte denna Bjørn som skærr oppereres nå. Det er han på romme' ve' sia ta!» Det var nok den dagen dom tokk mandler. Så nære på å miste mine, har je itte vøri. Så da hadde dom jitt meg klystèr tel inga nytte. Men je slapp me' skrekken.

På det romme' je låg, vare to eldre gutter. Dom sto stadi i vindu og røkkte. Je klagde en dag tel sjukesøstera om atte det vart så mye røyk i romme. Like etter kaste en ta gutta bærsjeklomper tvers over romme' mot senga mi. Enn ta dom havne på puta mi. Da sjukesøstera såg det, vart dom fløtt' tel et a'ant rom.

Etter noon daar i senga me spjelke bein, kom de to ka'ar og trille senga mi ner i kjeller'n inn ti et rom langt unna sengeavdelingen. Der tok dom meg i beina og drog meg neover i senga så det avbrøtine beine kom over kanten ta senga. Så hengte dom seg på så det jorde frykteli vonnt. Jeg har nåkk skriki, men jeg husser itte alt som sjedde.

Så vart je jipse ommatt og beine vart lakkt i ei skinne på en a'an måte enn je hadde liggi før. På vissitten hadde dåktera prate på atte beine hadde grodd sjeift. Jeg trur dom hadde brøti oppatt bruddet så det kunne bli lakt i rekti stilling.

Det dom jorde denn gongen, trur je kan ha laga et sår i sjela mi som itte grodde like bra som beine'. En sjuåring aleine langt hemmanifrå på et sjukehus dær'om jorde meg vonnt me' vilje!

Atte je hållt ut dæssa 33 da'a på Stensby, kan je takke'a Grete Nordby for. Hu var sjukepleier ifrå Huddarn og komm innom romme mitt stadi' nårra var på jobb. Je kjent'a ifrå Auton dera hadde sti bak disken.

Den fyste gongen a'mamma kom på besøk, hadd'a me'seg tegninger i frå alle klassekammerata minne. Je hadde akkerat bynnt på sko'orn da denna ulykka sjedde. Lær'inna mi, frøken Hilmarsen, hadde skrivi et brev om atte dom tenkte på meg og atte dom håpe' je snart kom te'barsatt.

Da jeg endeli' kom hemmatt, hadde'n pappa vøri på Tømta snikkerværste' og fått laga to fine krykkjer ått meg. Dei hompe jeg runnt på ei og stønn me jipse bein. Men det vara itte lenge før je kunne sykle tel Strømmen skole att.

Det var fint å se att klassen min me'a Harda, n'Tore, n'Harry ån Per, hu Ellen og alle dei andre. Men den må'ån på Stensby kunne je klart meg utta. Je håper'om har sjønt litt mer ta åkke behov onger har så dom itte kårmer ut att mer skade enn dom kom inn!.

Sju goe råd ingen har bedt om

INNGANGSPARTIET har hatt ledermøte og vedtok enstemmig Sju Gode Råd ingen har bedt om når det gjelder å skaffe ressurser til helsevesenet. Sea Hurdalsplattformen er i fri flyt, passer'e fint me referat på dialekt.

1. I Frankrike lar'om fålk som kan drive ressturang, ta seg ta matstelle' på sjukehusa. Folk som kan hottell, driver sengeavdelinga. Da kan dåktera og sjukepleiera drive med det dom kan og itte alt muli ane. Viss du setter inn non miljøarbeidere og besøksvenner, kunne no ta det sossiale behove bli dekt me det.
2. Det måtte gå ann å se på åkke oppgaver som det MÅ væra en utdanne dåkkter eller sjukepleier tell å ta seg ta. Da ville det bli att en hau me oppgaver innafor, data, teknikk, konntordrift, innkjøp og itte minst ledelse som andre kunne jøra. Åkke vare som fant på atte en dåkkter eller en med dåktergrad, automatisk er kvallifisert som leder? Det blir offte bådde dyrt og dårlig!
3. Je har fåresli det før, men alle unge mellom 17 og 25 år sku' måtte avtene en samfunnsteneste på ett år. (Da måtte'n frarøve Kriminalomsorgen det fine namne.) Det året kunne tas ut i Forsvaret som i dag eller som sivilteneste på institusjona. Da fekk alle bidra på en meningsfull måte tell samfunne og kårma unna bådde sjørtekanta tælla morrsi' og læsasala ei stønn. Mange kunne få en nøddvendi oppdragelse i å jåbbe og i skikk og bruk her.
4. Så fåreslår vi full digital helseåvervåking ta alle med sånne behov. Alle viktie målinger vart overført tell hjemmetenestens alarmsentral som kunne rykke ut eller varsle AMK på sekkunne. Om itte lenge vil data overta mye ta den diagnostiseringa dåktera håller på med nå. Mat inn info og få ut diagnoser og tiltak utta den feilkilden folk i vit frakk ofte er.

5. Helt uttafor alle lønnsforhandlinger kunne Regjeringa bestemme atte alle lærere, sjukepleiere, poltifolk, brannfolk, renholdsarbeidere og helsefagarbeidere skulle opp 5 lønnsklasser. Alle ledere i offentlig sektor skulle ned tell max 1 mill i årslønn.
6. I tillegg skulle hele offentlig sektor gås ijønnom for å finna pengebruk som er unøddvenndi. Dyre taklamper, studieturer tell Amsterdam og ledermøter på Farris Bad og sånn.
7. Det er gannske mye sløsing i privat sektor au. Mye «svinn» tell hytta og altfor mange butikker med altfor lang åpningstid. Det sluker masse arbeskraft som heller kunne vørti satt inn i omsorgsarbe.

Bjørn Riiser f. 1941 i Hurdal. Universitetslektor ved NKSH/HiO/ Oslomet 1979 til 2009. nå pensjonist. Undervisning – forskning og formidling i sosialt arbeid, kommunikasjon, prosjektledelse og videoproduksjon. Utviklet og ledet Uteseksjonen, TV Oslo, TV-Akademiet og deltok i etableringen av Medier og kommunikasjon ved Oslomet. Tidligere arbeid i Forsvarets velferdstjeneste, kriminalomsorg og psykiatri.

Møte med andre

Sigmund Ongstad

Tre lærere som kom til å bety noe

Første beretning

Magna

Den læreren jeg har hatt lengst, fra tredje til sjuende klasse i folkeskolen, var Magna, nordvestlending, lærerutdannet på Stord tidlig på 1920-tallet. Derifra kom hun nordover med reformpedagogikk i ryggsekken. Sett i bakspeilet var det særlig to ting klassen vår gjorde som for min del kom til å peke fremover. For det første utarbeidet vi våre egne geografibøker de tre siste årene. Tre tjuke ringpermer står ennå i hylla mi og minner om en oase av faglig skaperglede, engasjement, ansvar og selvstendighet midt i en ørken av døde fag, fag som en enten kjedet seg i, plagdes med, måtte konkurrere i, blei undervist i eller måtte pugge.

For det andre hadde hun fått skolebestyreren til å kjøpe et klassesett av *Nå gjelder det*, et grammatikkopplæringsverk for folkeskolens to øverste trinn. Det bestod av et 'selvinstruerende' oppgavehefte med små tall over hvert ord i tekstene som skulle analyseres og ei yatzy-aktig blokk med utfylte svarskjemaer hvor tallene lett kunne fylles inn, samt et fasithefte, for læreren. Selv gikk jeg fullstendig opp i løsning av oppgavene. Det ble nærmest en besettelse.

Det jeg altså 65 år senere husker aller best fra folkeskolen, er ikke læreren, men tilfredsstillelsen ved «learning by doing» og selvstendig arbeid som denne læreren la til rette for.

Sigmund

På realskolen, andre året, fikk jeg Sigmund i norsk, tysk og historie. En søring, én-noen-og-femti lav, noen og tretti år gammel, skallet, et skarpt blick og et godt smil. En dag på høsten kom han ikke til norsktimen da det ringte inn. Det gikk fem, det gikk 10, det gikk 15 minutter. Det het seg at hvis det gikk 20 minutter kunne klasser ta seg fri. Forhåpningen om fri steig.

Men plutselig, etter 19 minutter blei døra røsket opp. Inn kom Sigmund, mørk i blikket, iført ei jakke som hang ekstremt skeivt på grunn av ei uåpna 1-liters melkeflaske presset ned i venstre jakkelomme. Han gikk resolutt mot kateteret. Klaska flaska i bordplata. Kasta jakka over stolryggen. Skjorta var nesten helt åpen, knapt kneppet i det hele tatt. Bretta opp ermene. Gikk bort til vinduet. Bare stod. Stirret ut, vendt fra oss. Roet seg.

Så snudde han seg plutselig mot oss. Sammenkrøkt og med gneldrende kjerringmål skreik han ut: «Peer, du lyver!» Og så like plutselig, rolig, men nå som ungdommelig, karslig Peer: «Nei, jeg gjør ei!». Igjen Mor-Åse, krevende: «Nå, så bann på det er sant.» Peer, henslengt: «Hvorfor banne?» Osv., osv. Hele bukkerittet og mere til.

Klassen, en traust blanding av vanlige kystfolks sønner og døtre, med begge beina godt planta i nordnorsk, konkret virkelighet lot seg litt forsiktig rive med, men var snart fanget og forført, innhyllet i en kokong av Sigmunds levendegjøring av Ibsens fiksjon.

Like uventet som det hele startet, var det hele over. Med ett treiv han flaska, reiv med seg jakka og var borte før vi fikk sukk for oss. Døra smalt i. Vi satt tilbake, åndløst stille i 10, i 20 sekunder, ja kanskje i et minutt. Tid og sted hadde opphørt. Først sakte og helt stille, uten et ord, kom en etter en ut av fiksjonens virkelighet og beveget seg sakte ut døra – til den andre virkeligheten.

Neste dag kom han fykende inn med et klassesett av Peer Gynt, spredte bøkene i en fei og beordret høytlesning rekke for rekke. «Lekse til i morgen: Lær bukkerittet utenat!», sa han da han gikk. Neste time begynte vi stotrende å fremsi monotont og tonløst og på vår trauste nordnorsk, linje for linje. «Nei, nei, nei! Dere skal *spille*! Slipp dere løs!» Han fikk det faktisk til, i alle fall delvis. De få med god husk lærte hele første akt utenat og fikk bokstavelig talt betalt med et minne for livet. Og noen av oss blei så frimodig, fri og freidig at vi innbilte oss ei stakket stund at selv nordlendinger skulle kunne bli skuespillere.

På første klassefest var det dans på skolen, i klasserommet. Sigmund satt vakt oppe på lærerværelset. En av oss hadde blitt bedt å komme opp. Det var mildt sagt uvanlig at eleven kom opp og ikke læreren ned. Stadig nye opp. De kom ned, hemmelighetsfulle. Det gjentar seg.

Da det var min tur, blei jeg stående ved døra ganske usikker på hva dette var. Han ba meg sette meg. Og ikke før hadde jeg satt meg. før han så rakt på meg og sa, uten noen form for

bebreidelse: «Du har innvirkning på klassen, Sigmund. Bruk det.» Ikke noe kjefting. Som voksen til voksen. Det var alt. Det gjorde et enormt sterkt inntrykk på meg og har (for-)fulgt meg siden, ikke minst etter situasjoner hvor jeg kanskje nettopp ikke har handlet til felles beste.

Oskar

Oskar var min historielærer de to siste årene på gymnaset. Han drev radikal, tverrfaglig periodeundervisning, kombinerte musikk-, kultur-, litteratur og idehistorie med vanlig historie. All menneskelig forhistorie var *historie*. Et fag var ikke bare et fag. Han hadde også startet skolens sangkor og tok sine klasser med på Bergmann-filmer, som blei kommentert og analysert på største alvor.

I 4. gym skulle en skrive særoppgave i faget *historie I*, historie før vår egen tid. Vi elevene kom med forslag etter forslag, men blei avvist alle som en. Det skulle være «*sær-oppgåve*». Emnet skulle bringe «*noko nytt*». Det skulle «*ikkje vere skreve om det før*». «Ei oppgåve som kunne *løysast* ved hjelp av *kjelder*». Vi skulle «*søkje eit problem som kunne drøftast*». Det varte og rakk før noe blei godkjent.

Etter en siste time en lørdag, ja lørdag, dette var 1961, stod Tove og jeg i kø med hvert vårt forslag. Tove: «Han pappa har ei bok om Vesteraalens dampskipsselskap ...». Nei, det blei avvist før hun fikk sagt mer: «*Då har nokon allereie skreve om det før*.» Tove måtte tenke nytt. Det blei min tur. Jeg hadde vært opptatt hele timen med en idé til oppgave uten å følge med på undervisninga og strevd med å få ned på papiret et forslag i tide. Fremme ved kateteret ga jeg han bare lappen. Der stod det: «*Den platonske Sokrates og den evangeliske Jesus. Ei sammenligning*.» Han leste sakte, ord for ord. Ga meg lappen umiddelbart tilbake og sa, ganske emosjonelt: «Jaaa! Gå heim og skriv gut!», Var han lett bevega av at noen endelig hadde knekt koden til hans pedagogiske credo? Også jeg, sinka.

Snart løsnet det også for de andre. Jeg har fortsatt oversikten over alle oppgavetitlene i klassen. Vi følte oss nærmest som forskere og filosofer og jeg forundres fortsatt over de veslevoksne problemstillingene som mange hadde klart, ikke bare å reise – men også å besvare. Og kanskje var det nettopp det vi oppdaget – gode spørsmål ga gode svar.

Suksessen var så stor at både han og vi ville det skulle skrives «særoppgave» i 5. også. Et påfunn som neppe var prioritert i den nasjonale læreplanen for *historie II*. Ruset av suksessen la jeg i vei med et svimlende prosjekt. Jeg bestemte meg for å lese Ibsens samlede verker i jula, men det tok hele den og mere til: *Eg vakna ikkje før trettandagen*. Og begynte så å skrive. Jeg skreiv og skreiv, måned etter måned. Ved påsketider var det blitt en etthundreogfem siders usammenhengende tekstmasse forgjeves forsøkt fanget med den grandiose tittelen: «*Den subjektive sannhet og individets rett. Et problem i Ibsens drama, En Folkefiende – et tidløst problem?*» Jeg kom aldri i mål. Fiaskoen denne gangen var like stor som suksessen året før. Eller større, for i karakterboka siste semester skreiv lærerrådet rekordkort, nærmest som ei korthoggen linje i et norrønt skaldedikt, med bokstavrim og det hele: «**Sigmund Står Svakt.**» Men Oskar kjeftet aldri.

Hvorhen pekte påvirkningen fra de tre?

Disse tre lærerne er nesten de eneste jeg fortsatt har levende minner om. Sett i ettertid, med 'fasit' i hand, det vil si hvilken retning livet har tatt, synes det å gå linjer fra deres undervisning til fag jeg tok og holdninger til kunnskap og læring jeg etter hvert fikk. Jeg tok historie og norsk, valgte litterært særpensum om Hamsun til norsk mellomfag og skreiv hovedoppgave i grammatikk. Og, ikke minst, jeg blei lærer, som dem. Videre har jeg nok hatt en hang til å søke mot fags *utkanter*, der ett fag synes å gå over i et annet. Eller jeg har blitt trukket mot noe som slett ikke er fag *ennå*, mot oskarske *usøkte* områder. Alt dette er riktignok forstått eller erkjent først i ettertid, ikke minst ved å *skrive* om det, *skrive frem* en erkjennelse. Men var det *slik* det var og var det slik *de* var?

Andre beretning: Hva er en god lærer?

Mange stautinger som går av eller dør får gode skussmål, som «hel ved» og «helstøpt» i festtaler og nekrologer. Noen ganger kan det mellom linjene nesten høres ut som om *det sammensatte* egentlig vurderes som noe *mindreverdige* – i forhold til et nærmest monolittisk hel-ved-ideal. Eller det hefter liksom noe ved det. Og særlig lærere burde vel fungere godt for *alle* eller i det minste ikke være dårlig for noen, ikke sant? Men forventningen om å fylle læreridealets største sko kan bli et par nummer for stor for de fleste, kanskje også disse tre.

Andres syn på Magna

I Oslo, på femtitallet, møttes, tilfeldig, to godt voksne kvinner nordfra som begge hadde en tilknytning til hjemstedet mitt, Bodil og Edda. De skulle bli lærere og havnet på samme lærerskole. Bodil var født på 20- og Edda på 30-tallet. En dag diskuterte de seg imellom hva en god lærer var. Bodil, som hadde hatt Magna ett skoleår på 30-tallet mente at nettopp Magna, av alle hun hadde hatt, kom nærmest idealet: Inspirerende, dynamisk, allsidig, prinsippfast og rettferdig. Og mest av alt, Magna hadde tatt seg av henne.

Men så viste det seg at også Edda hadde hatt Magna, i flere år faktisk. Edda mente at Magna tvert imot var nokså kald, lite følsom og lite fleksibel: Hun forstod seg i alle fall ikke på barn, var for opptatt av prinsipper og krav. Det var noe maskinmessig over hennes undervisning, mente hun. Edda og Bodil blei enige om å være uenig.

Denne historien var det Bodil som fortalte meg, for ca. tretti år siden. Bodil hadde nemlig fortsatt å grunne på disse diamentralt ulike oppfatningene. Hun blei jo selv lærer og etter hvert også rektor på en barneskole sørpå. En dag i 1981 kom hun over navnet til en av Magnas to sønner i telefonkatalogen for Oslo. Hun tok mot til seg og ringte. Om han var sønn av Magna? Ja, han var jo det. Om Magna fortsatt var i live? Jo, i beste velgående. Bodil fikk adressen og skrev til Magna:

I årenes løp har du vel hatt så mange elever at det må være umulig å huske ei lita jente fra 4. klasse skoleåret 1937-1938. Men den jenta som het Bodil, har aldri glemt sin 'lærinne' fra den gangen og har ved flere høve prøvd å få tak i adr. for en gang å kunne si TAKK. Det skoleåret står for meg som den gangen jeg opplevde å være et levende vesen, og oppdaget skjønnheten i verden.

Magna skreiv seinere sine erindringer i ei 80 siders særs vakkert innbunden 'bok' - i to eksemplarer - ett for hver av sønnene, med tittelen *Lyse minne frå mitt liv*. Hun beskriver sin reaksjon: «Der laut eg stanse lesinga og halla meg bakover i stolen. Ei intens glede gjennomstrøymde meg. Gjeld dette meg? Utruleg at vesle eg kan ha utløyst slike kjensler.» Hun leser videre:

Fra da av ble jeg glad i poesi, eventyr – og nynorsk... I det hele tatt følt det som du gav meg en nøkkel til alt som for meg har gitt farge til tilværelsen ... men likevel står

det året som helt spesielt for meg. For meg står du altså som LÆREREN, i ordets aller beste betydning.

Brevet sluttet slik: «Takk skal du ha for alle de frø du sådde, og for at du viste meg at det var muligheter også for meg.» Så sendes brev mellom dem og de treffes og utvikler et hjertelig vennskap, helt til Magna døde, i 1988, nesten 89 år gammel.

Å forme et lærerliv i tekst

Bruken av bare fornavnet, *Magna*, er et tekstgrep, et delvis manipulatorisk knep fra min side for å få leseren inntil videre til å se denne læreren mer som en *person* snarere enn en bestemt karakter, en *type lærer*. Er det så noen 'fasit' på spørsmålet om hun var en god lærer? Fasit er nok et fristende, men farlig ord å bruke i sammenhengen. Men kanskje er nettopp jeg en av de nærmeste til å kunne svare. Jeg er Magnas andre sønn og som sitter her med Bodils brev og Magnas bok.

Jeg tror Edda var en god kilde til å vurdere Magna, siden hun hadde henne som lærer i flere år og blei selv lærer. Jeg vet også at mor satte Edda høyt: «Ho er ei av dei flinkaste og vakraste jentene eg har hatt som lærar», mener jeg hun omtrent sa da hun fikk høre at Edda skulle bli *min* lærer etter henne, første året på realskolen. Der fikk vi Edda i norsk og tysk. Jeg gikk altså rett fra mors til Eddas norskundervisning. Jeg tror både Edda og Bodil hadde rett og at det ikke bør finnes noen *fasit*. Det kommer an på konteksten og øyet som ser. Det kommer også an på hvorvidt en lærer skal ses som god – på kort eller lang sikt. Og det kommer an på *tidsånden*. Å tolke 1950-tallet med utsikt fra 2020-tallet er ganske utfordrende.

Epilogisk: Da mor døde, 'arvet' jeg Bodil som venn og vi utviklet et nært vennskap som har vart i 40 år. Vi har ofte snakket om hva en god lærer kan være. Den 6. desember 2022 var jeg hjemme hos henne på hennes 96-årsdag. Da fortalte jeg henne om disse historiene. Hun nikket gjenkjennende, men sukket og sa at det ikke er lett å være lærer – eller rektor.

Og Sigmund – realskolelæreren?

Edda tok altså over som min norsklærer etter Magna og faktisk også Sigmund etter Edda igjen. Men hvem var denne Sigmund *egentlig*? For oss var han bare *Vigerust* eller som en sier nordpå, *Han-Vigerust*. Som vikarlærere flest (nordpå) holdt han bare ut ett år. Han returnerte

visstnok umiddelbart til Oslo, antakelig til nye studier. Vi som hadde hatt han, mista sporet. Men vi hørte rykter. Sporadisk har jeg derfor startet jakt på fakta om han. Jo, på den skolen jeg senere var lærer i 11 år, kunne en kollega fortelle at de hadde studert sammen på Universitetet i Oslo på begynnelsen av 50-tallet. Hun kunne bekrefte entusiasmen, intensiteten og den faglige dyktigheten. Også en tidligere kollega på Oslo Met hørte til denne kretsen av studenter hadde samme inntrykk av hans vitalitet og engasjement.

Så, for ikke lenge siden, fant jeg imidlertid følgende på internett:

"... Grenseskillet mellom før og nå, er ved tretida om morgenen den 27. juni 1944. Da blei jeg som ennå 17-årig SS-Sturmmann skyllet i land på sørbredden av Kapanez See, en innsjø i Ifä-Karjala, tre mil fra Kvitehavet. Der døde min tro, da brast mine illusjoner, der svant min ungdom. Alt som hadde hendt før, var bare en prolog; en barndom og en ungdom som står i et rosenrødt skjær i minneriket mitt. Så er det de 2 eller 3 dagene på Kaprolat- og Hasselmannstillingen som er fortettet til en eneste sammenhengende opplevelse av angst og gru, av blod og granater. Så alt som har hendt siden, det har på en måte ikke vært noe av betydning; det har bare vært en epilog..."

«Det er Sigmund Vigerust som i et upublisert manuskript, under tittelen "Som gjest på Jord", forfattet mange år etter hendelsene forteller om sine opplevelser da den norske Skijegerbatajonen blei nedkjempet av den Røde Arme på de to støttepunktene Kaprolat- og Hasselmannhøyden i Ifä-Karjala, Østkarelen», fortelles det av en kilde på internett.

Overfor oss hadde han egentlig vært ganske åpen om sin bakgrunn: Han hadde 'rømt' fra hjemstedet Dovre ikke lenge etter okkupasjonen og kommet seg først til Oslo og siden til Tyskland hvor han løy på seg noen år. Han hadde etter ryktene tatt tysk befalsskole og blei verva til den norske Skijegerbataljonen som sloss på den nordre østfronten. Han kom etter hvert, såret, tilbake til Norge, fikk landssvikdom som frontkjemper og satt ei stund i fengsel. Mens han satt inne tok han artium som privatist – og som preseterist. Reiste visstnok til sjøs og begynte etter hvert å studere tysk og historie i Oslo. Kom nordover som (erstatnings-)lærer og fortsatte altså studiene, nå medisinske studier. Blei til slutt lege og praktiserte noen få år. Gifta seg og fikk barn. Begikk selvmord (hengte seg) og døde den 25. august, 1971 i Trondheim 45 år gammel.

Om jeg forsøker å sette ham inn i en sammenheng som er større og mer eksistensiell enn skolestiler, klasserom, lærerværelse og skole, er det liten tvil om at han var på fylla fra tid til annen på hjemstedet mitt. Det var nok en regelrett rangel han kom fra til Peer Gynt-timen. Det skjønnte vi nok. Og det var også rangel Peer nettopp hadde vært på og som han dristig hentydende kanskje iscenesatte for oss. Det var denne sterke, direkte koblingen liv – diktning som hadde fascinert meg, selv om det var lite jeg da, som umoden ungdom forstod av noen av delene. Han sådde også et frø til interessen for Ibsen. Og for skuespill. Og for han som menneske og lærer. Og viktigst – han var *sammensatt*: Frontkjemper, landssviker, forfyllet, preseterist, belest, samnorskmann, sjømann, humanist, historiker og engasjert lærer, en rar liten skrue som storsinnet behandlet sine umodne elever som voksne.

Jeg skreiv med ett unntak stort sett halvdårlige stiler på realskolen. Han «rettet» dem med en viss irritert humor. Fra en stil om våren leste han ei av formuleringene mine høyt i klassen: «Om våren titter fotballen og andre baller frem.» Latterbrøl. Jentene i friminuttet: «Titt, titt, Sigmund». Men unntaket var stilen: «Fortell om en person du kjenner godt.» Det var om Magna, min mor, eller «*Fr'ongstad*» som hun kun var kjent som, om hennes dag, seven-eleven, som man sier på den nye norsken. Hun var blant de ytterst få utarbeidende mødrene i klassen min. Stilen ga et portrett av en person, et *menneske*. Hvorfor fikk jeg for én gangs skyld en bra karakter, når jeg nesten aldri fikk det ellers?

Jo, han *visste* hva en lærer var – og kjente den *usynlige* delen. Den kjente også *jeg*. Læreryrket var egentlig det eneste jeg hadde et lite snev av innsikt i. Jeg hadde fulgt hele hennes arbeidsdag i fem sammenhengende år, ja, egentlig gjennom hele mitt korte liv. Jeg forstod at hun var lærer *og* menneske, men at det for en person eller lærer som henne var vanskelig å kombinere, sette sammen dette idealet – å være en god lærer for *alle*. Hun delte sannsynligvis selv idealet om å forsøke å være en god lærer. Hun løste det ved helst å være karakter- og prinsippfast. Også når det kanskje vel så ofte trengtes *fleksibilitet* i møte med forskjellig slags unger.

I hennes livserindringer finnes *ingen* minner fra skolen annet enn brevet fra Bodil. Hvorfor hun egentlig blei lærer får vi aldri vite. Men vi veit at hun både kunne og ville bli lege og vi veit at slektsgården Vik i Innfjorden i Romsdalen holdt på å stryke med under bankkrisen på 20-tallet og at hun og broren la sine egne drømmer til side og tok jobb, henholdsvis som lærer nordpå og som tømmerhogger i Canada for å redde den.

En gang møttes faktisk de to, Fr'ongstad og Han-Vigerust – på stedets *Kafeteria* der hun og jeg på særlig travle dager spiste middag. Ved et helt usannsynlig sammentreff kom jeg en gang til å dele bord på 'Teria' med tre ekstremt ulike personligheter. Det var stedets erkekonservative avisredaktør, riksmålsmann på sin hals, Vidar Vik. Dessuten Vigerust, samnorskmann og stedets, for tiden lokale bohem, samt min mor, sjølve målkvinna, forkvinne i misjonsforeninga og ihuga losjemedlem. Det kunne bare ikke gå. Det var til og med midt under kulmineringa av femtitallets store målstrid. Jeg kan ikke huske selve innholdet i samtalen dem imellom, bare at det raskt gikk fra samtale til høyrøstet diskusjon og endte i regelrett krangel. Jeg husker at brått reiste alle tre seg, tok sine brett og flyktet til hvert sitt bord. Selv satt jeg igjen, alene.

Oskar igjen

Oskar da? I 1964, året etter han hadde oss, blei han lærer for en økonomiklasse, avgangsklasse. Økonomiklasser var et nytt fenomen i Vesterålen på den tiden. Der rekruttertes unge som var lite innstilt på borgerlig høykultur i fagenes randsoner, på tematikken i Bergmans *Jordbærstedet* og i Goethes *Faust*. For å gå rett til konsekvensen: Kremmergjengen protesterte og krevde at han holdt seg til pensum og underviste slik en skikkelig lærer skal gjøre. Det skar seg fullstendig mellom klassen og Sønderland. Enden på visa var at magister Oskar Sønderland, da året var over, sa opp eller kanskje blei sagt opp. Det vites ikke. I stedet blei han lærerutdanner i Volda, i *norsk*. Der blei han til han gikk av, engang først på 90-tallet. Troverdige vitner derfra forteller om en særing, mer og mer faglig og sosialt isolert, et faglig ikon for en stadig snevrere krets av litterære nerder ettersom den nye tid skred ubønnhørlig frem. Senere skrev jeg til han og fortalte, som Bodil til min mor, hva han hadde sådd (tross min fallitt) og hva han (egentlig) hadde betydd. Men han svarte ikke. Det stod liksom i stil med bergmannfilmen vi analyserte aller mest, *Tystnaden*. Eller kanskje husket han meg rett og slett ikke.

Googler en Oskar Sønderland i dag er resultatet særlig magert. Han levde selvsagt det meste av sitt liv *før* Google. Og han holdt seg til *undervisning*. *Skreiv* ikke, *forsket* ikke. Hans pedagogiske ideer var *umoderne*. Han og hans fagstoff var ikke digitalt synlig. Han «*vart gløymd*». Er du ikke på nettet Oskar Sønderland, finnes du ikke. Ikke *før nå*:

For å minimere risikoen for eksponering for tyskerne, hadde bare en håndfull mennesker deltatt i denne underjordiske aktiviteten. Dette inkluderte Oskar Sønderland

(Varnes-naboen som også hadde forpurret et nazistisk rekognoseringsoppdrag på Dryna).

Ung lokal krigshelt altså. Han dukker også opp som ung lærer bakerst på et klassebilde av framhaldsskole-kullet 1944-45 i Sør-Aukra i Møre og Romsdal, med duskelue. Dessuten finnes en referanse til hans magisteravhandling i litteraturhistorie i 1950, om Elias Blix, avlagt ved Universitetet i Oslo. En doktorgradsstipendiat roser Oskar Sønnerland for gode analyser av Blixs salmer.

Glød?

Ingen av disse tre var 'vanlige lærere' eller en lærer for alle. Av noen var de kanskje til og med litt uglesett. I folkedypet kan de i det stille ha fått merkelapper, personkarakteristikker som firkanta, fyllik og fjern. Jeg bruker heller et mer forsonende, *felles* ord for dem alle tre – de var *markante*, de *stod* for noe, noe som kom til å prege deres *faglige* arbeid, og i sin tur også *meg*, som lærer *og* menneske.

Det finnes elever som blir «gagns menneske» *på tross av* lærerne og skolen, og kanskje også noen et godt stykke på vei blei det mennesket de blei *på grunn av* den *særegne* læreren. Som Mette i den aller første videregåendeklassen jeg «førte ut» sa til meg på tampen: «Du er i hvert fall engasjert.» Det var *det* de også var.

Sigmund Ongstad (f. 1944) er tidligere lærer og lærerutdanner. Han har norsk hovedfag fra 1974 og disputerte i 1997 på ei avhandling om klasseromskommunikasjon. Hans fagområder har i det vesentlige vært norsk, norskdidaktikk og fagdidaktikk. I årene før han gikk av med pensjon i 2015 var han knyttet til masterstudiet i grunnskoledidaktikk ved HIOA og utviklingen av Oslo Mets doktorgradsstudium i utdanningsvitenskap. I de senere årene har han særlig vært opptatt av kommunikasjon i et utdannings- og utviklingsperspektiv.

Vera Berg

Herman Abrahamsens historie

Oppvekst i Trondheim etter holocaust

Jeg kan vel ha vært syv-åtte år og lekte alene i snøen i veikanten. En voksen dame kom forbi, stanset, så på meg og utbrøt med forakt: «Jøde!» Jeg skjønnte ikke hvorfor hun sa dette, men forsto godt at det ikke var positivt ment. Den andre gangen var jeg en del år eldre og kom syklende langs veien. Det sto tre jenter i veikanten. Den eldste av dem ropte «jøde, jøde» etter meg. Jeg syklet bare videre. Jeg ble ikke lei meg, bare sint. Ingen av episodene fortalte jeg om til mine foreldre. Jeg skjønnte at de ville ta seg nær av dette, og jeg ville spare dem.

Jeg er trønder, født som flyktning i 1944 i Sverige. Hver gang jeg tar opp passet mitt der jeg er oppført med fødested Stockholm, farer tanken på jødeforfølgelse gjennom hodet mitt. Jeg er jøde, og det er flaks at jeg i det hele tatt ble født. Mine foreldre, begge jøder fra Trondheim, måtte flykte fra nazistenes forfølgelser, far senhøstes 1941 og mor et par måneder senere. Forretningene til fars familie var de første nazistene konfiskerte i Trondheim. Alt av verdi ble tatt ifra dem, og de skjønnte at de måtte flykte skulle de berge livet.

Far flyktet først, senhøstes 1941. Deretter, godt hjulpet av motstandsbevegelsen i Trondheim, ordnet han det slik at mor, den gang hans forlovede, kom til Stockholm i februar 1942. Både mors og fars flukt var dramatisk og strabasiøs. Takket være gode hjelpere og en porsjon flaks, gikk det bra. De giftet seg kort tid etter i «Stora Synagogen» og flyttet inn i en liten leilighet sentralt i Stockholm.

Da freden kom i mai 1945 var mor høygravid, og foreldrene mine bestemte seg for å vente med hjemreisen til etter fødselen. Broren min ble født i juli 1945, og et par måneder etter var de klare for hjemreisen. Nå ville de hjem til Trondheim. Hvorfor ville de ikke heller bli i Stockholm? Der hadde de bodd i mer enn tre år, far hadde en god stilling i «Södra Varuhuset», de hadde leilighet, to små barn og en stor omgangskrets i den jødiske menigheten de tilhørte. Hva hadde de i Trondheim? De visste at familiens tre forretninger der far hadde hatt sin arbeidsplass, var fullstendig rasert og ikke i drift. Alt var ødelagt og måtte bygges opp på nytt. Og deres norske jødiske venner og slektninger hvor var de? Hvorfor reise tilbake til et land og

en by preget av traumatiske krigsminner, varemangel og rasjonering på nesten alt, dårlig med mat, ingen arbeidsplass og ingen steder å bo?

For mine foreldre var det ikke snakk om å bli boende i Sverige. De hadde funnet seg godt til rette der under krigsårene og var takknemlige for hva Sverige hadde gjort for dem. Selv om de hadde hatt det bra i Stockholm, hadde de hele tiden sett på oppholdet i Sverige som midlertidig. Målet var at de allierte skulle vinne krigen, og da skulle de reise tilbake til Trondheim der de begge hadde sine røtter. Nå var målet nådd, og de tvilte ikke et øyeblikk på hva de skulle gjøre. De visste at mye var endret, og at mange i deres familie og i deres jødiske vennekrets sannsynligvis var «blitt borte». Den jødiske menigheten i Trondheim var omtrent halvert. Men likevel mor, den gang som resten av livet, kunne aldri få prist Trondheim nok. Et bedre sted på jorden kunne hun ikke tenke seg. Hun klagde ikke en gang på været!

I september 1945 kom vår lille familie, mor, far og to små sønner tilbake til Trondheim. Jeg var ett og et halvt år og broren min to måneder. Men hvor skulle vi bo? Boligmangelen var stor over hele landet etter krigen. Flyktningene fra Trondheim fikk av kommunen såkalt «leierett» som innebar at de som hadde hatt leilighet de måtte forlate, skulle få den tilbake eller få tilbud om et annet passende sted å bo. I mormors gamle leilighet var det nye leietakere. Men hun var heldig og fikk tilbud om en langt større og bedre leilighet i Innherredsveien 52, også kalt Posthusgården.

Mor og far hadde ingen leierett å vise til. De hadde bodd i sine barndomshjem før de flyktet fra Norge. Mormor tilbød dem å bo sammen med henne og de to ugifte døtrene hennes. Det takket de ja til. Rett etter krigen bodde vi fem voksne og to små barn i den fire roms leiligheten. Det var nok litt trangt, men mor hadde god hjelp til barnepass av mormor og to tanter som forgudet oss og skjemte oss bort. Begge tantene hadde funnet kjærligheten i løpet av flyktingetiden, og det varte ikke lenge før tantene flyttet tilbake til Stockholm der de giftet seg med hver sin utkårede.

Jeg husker selvfølgelig ikke noe av flyktingetilværelsen, hjemreisen og etableringen i Trondheim etter krigen. Historien om dette har jeg satt sammen fra ulike kilder etter at jeg ble voksen. Mine foreldre snakket aldri om krigen, flukten og oppholdet i Sverige. Slik var situasjonen i mange jødiske hjem. Krigen var tabu, en dramatisk epoke for alle jøder som reddet livet og overlevde jødeforfølgelsen på ulikt vis ved en blanding av tilfeldigheter, flaks

og gode hjelpere. Jeg visste jeg var født i Stockholm, men hvorfor jeg ble født der og ikke i Trondheim, kan jeg ikke si jeg som barn tenkte over. Da jeg ble større, skjønte jeg intuitivt at dette skulle jeg ikke spørre om.

Bare vagt husker jeg mormor. Mor har fortalt at hun tok seg veldig mye av meg, og at jeg var sterkt knyttet til henne. Mor, far, broren min og jeg bodde sammen med mormor til hun døde allerede i 1948, bare 56 år gammel. Da var jeg fire år.

Etter mormors død hadde mine foreldre etter gjeldende regelverk opparbeidet seg borettsrett til mormors leilighet. Der ble vi boende i mange år. I 1953 fikk vi en søster, og etter hvert som vi vokste til, ble leiligheten for liten. Sommeren 1961 flyttet vi til Øvre Bergsvingen 5 der mor og far kjøpte en to-mannsbolig med stor, fin hage.

Vår jødiske praksis

Mine jødiske foreldre, Bilka og Leopold Abrahamsen ble begge født i Trondheim, mor i 1917 og far i 1908. De var andre generasjon jøder i Norge og var begge oppdratt i ortodokse jødiske hjem. Her var arbeidsdelingen klar når det gjaldt religiøse plikter: Kvinnene hadde ansvaret for den religiøse dimensjonen i hjemmet når det gjaldt husholdning og matlaging. Mennene tok seg av det som foregikk i synagogen, deltok i jødiske organisasjoner, i ulike utvalg og komiteer og tok seg av den religiøse praksisen i hjemmet som lesing av bønner på hebraisk under sabbaten og på andre jødiske høytider.

Mine besteforeldre praktiserte jødedommen slik ortodokse jøder var pålagt og holdt de fleste jødiske høytidene. Våre foreldre fulgte opp tradisjonen de hadde lært av sine foreldre, og jeg har ført tradisjonen videre til mine barn. Sabbaten, hviledagen, er spesielt viktig. Den starter fredag kveld og varer til lørdag kveld hver uke året igjennom. På sabbaten fredag kveld var far, broren min og jeg alltid til gudstjeneste i synagogen. Du så ikke ofte kvinner i synagogen på fredag. De var hjemme og forberedte sabbatsmiddagen og feiringen i hjemmet. Da vi kom hjem, ønsket vi hverandre «gut shabbes» (god sabbat på jiddish), og familien satte seg rundt et pent dekket sabbatsbord hvor det først ble sagt bønn på hebraisk over vin og brød (to nybakte Challa, fletteloff). Hos mine foreldre ble bønnene på hebraisk først fremført av far hvoretter broren min og jeg måtte gjenta dem slik at vi skulle lære dem mer eller mindre utenat. Vi spiste, og måltidet ble avsluttet med den hebraiske bordbønnen «Benschen». Den

har mange vers som vi tre barna lærte utenat etter hvert som vi lærte å synge og snakke. Etter sabbatsmiddagen fikk vi ikke lov å gå ut.

«Hva gjør dokker i jula?» Dette spørsmålet fikk jeg av og til under oppveksten. Jeg svarte at vi ikke feiret jul, men Hanukka og forsøkte så godt jeg kunne å forklare at Hanukka er en lysfest som ofte faller sammen med julefeiringen i desember måned. Hanukka markeres ved lystenning, ett nytt lys hver kveld slik at på den 8. kvelden tennes 8 lys. I nyere tid er en ny skikk innført i forbindelse med Hanukka, gaveutdeling ved lystenning første dag! Da fikk vi gaver fra mor og far og fra tanter og onkler i Sverige. I noen jødiske familier kunne det hende at barna fikk en mindre gave etter hver lystenning. Dette ble aldri praktisert hos oss. Etter lystenning og gaveutdelingen første dag, spiste vi gjerne en bedre middag hvor latkes (potetpannekaker) var en av de tradisjonelle rettene våre besteforeldre hadde hatt med fra Øst-Europa. Det må til slutt nevnes at etter lystenningen, sang vi hver kveld av hjertens lyst en sang/bønn med tittelen «Maoz tsur». Sangen gir uttrykk for håp og takknemlighet for at Gud hjalp jødene anført av Makkabeerne å gjenerobre Jerusalem fra grekerne, rense tempelet for avgudsbilder og tenne Menoraen, den syvarmede lysestaken som et symbol på seieren. Endelig kunne de utøve sin religion i tempelet!

Den årlige Hanukkafesten i vår lille jødiske menigheten var et høydepunkt i feiringen. Menigheten leide festlokalet i Folkets hus. Etter lystenning ble det organisert leker for barna, og det ble servert smørbrød, kaker, kaffe og brus. Hvert år ble det satt opp skuespill der barna i menigheten hadde ulike roller. Alle barna i menigheten var med på dette. Min tante Sonja Bodd, sto for både dramaturgi og regi. Skuespillene var enten bearbejdede norske folkeeventyr, eventyr fra brødrene Grimm (Askepott, Tornerose eller Snehvit) eller utdrag fra jødisk historie, gjerne med tilknytning til Hanukka.

Vi gikk selvfølgelig ikke rundt noe juletre, men både voksne og barn gikk i ring og sang og danset kjente norske sangleker som «Reven rasker over isen», «Så går vi rundt om en enebærbusk» og «Jeg gikk meg over sjø og land». Før vi gikk hjem ble det delt ut godteposer til barna. Jeg ser jo at våre Hanukkafester ikke skiller seg mye fra de tradisjonelle juletefestene som ble arrangert av ulike organisasjoner og firmaer. Bare julenissen og juletreet mangler hos oss.

Vi barn gledet oss til de jødiske høytidene, først og fremst til Pesach, Rochashana og Hanukka. Yom Kippur (fastedagen) var vi ikke fult så begeistret for. Da skulle de voksne faste og da var det ingen som laget god mat selv om vi barna ikke fastet før vi som trettenåringer hadde stått Bar Mitswa (jødisk konfirmasjon). Da fastedagen var over, ble det heldigvis laget deilig mat som avslutning på fasten. Disse høytidene ble i Trondheim feiret i hjemmene og i synagogen, og jeg feirer fortsatt disse dagene med mine barn og barnebarn slik vi gjorde hos mine foreldre. To andre høytider Sukkot (Løvhyttefesten) på høsten som egentlig varer i syv dager ble i min barndom feiret i menighetens regi. Også Purim i februar/mars ble feiret i synagogen i menighetens regi med kaffe/saft og en spesiell kake kalt Hamantaschen, små trekantede porsjonspaier fylt med syltetøy. I forbindelse med Purim arrangerte foreldrene også skirenn for barna. Utgangspunktet for skirennen var vår hytte på Lian.

Pesach er høytiden som markerer jødernes utgang fra Egypt, frigjøring fra deres slavetilværelse og deres 40 års vandring i ørkenen før det jødiske folk kom til «det lovede land». Pesach varer i åtte dager og faller ofte, men ikke alltid, sammen med den kristne påsken. Pesach innledes med to relativt langvarige kveldsmåltider med innledende bønner om jødernes fangenskap i Egypt, og hvordan Gud hjalp folket ut av slaveriets pinsler. Etter måltidet følger en rekke sanger/bønner som hyller Gud og jødernes frigjøring.

Far fortalte fra sin barndom at til de to første kveldene, sederaftenene, ble spisestuebordet dekket med familiens fineste porselen. Sølvtyet var nypusset, og de holdt på til langt på natt. Barna sovnet rundt omkring i spisestuen før måltidet med sang og lesing var ferdig. Hele historien om jødernes prøvelser i Egypt og deres flukt fra landet, ble lest på hebraisk fra boken «Haggadah» Dette tar sin tid. Historien er pedagogisk lagt opp, nesten som et eventyr, med tilhørende sanger. Jeg kommer fra en musikalsk familie. Besteforeldrene mine brakte med seg melodier til sangene fra sin oppvekst i Litauen. Alle barna deres lærte disse sangene som igjen vi, barnebarna deres, lærte. Fremdeles lever sangene videre i vår familie. Vi synger dem hver pesach, og nå er det mine barnebarns tur til å lære å synge dem

I religiøse hjem der de følger de jødiske spisereglene (det som kalles kosher husholdning), er forberedelsene til pesach veldig krevende. Alt servise skal byttes ut og ny mat spesielt for pesach skal kjøpes inn. Mor holdt kosher hjemme inntil far døde altfor tidlig i 1964. Verken jeg eller mine søsken «holder kosher». Men matrettene for pesach som ble servert hos mine besteforeldre, lager vi etter ganske ufullstendige oppskrifter av typen «bland i passelig med .

. .» eller bare fra en liste med ingredienser. Men vi får det til hvert år! Og så spiser vi ikke brød i løpet av de åtte dagene pesach varer. Da spiser vi matze, store, riflede, usukrede kjeks på 18x16 cm. Smaken minner om norsk Kapteinkjeks. Matze spises av jøder over hele verden til pesach for å minnes at da jødene la ut på flukt fra Egypt, fikk de ikke med seg surdeig til brødbaking. Derfor bakte de usyret brød, matze.

De to kveldene var for oss barna langdryge. Far kunne alle tekstene og leste alt som skulle leses på hebraisk før måltidet kunne inntas. Hvis vi beklaget oss over sakte fremdrift, fikk vi bare høre at det var slik det skulle være, og i «gamle dager» da han var barn, brukte de enda lenger tid på å fortelle historien. En fattig trøst for oss.

Senere, etter at far var død, har vi i mange år praktisert en forkortet versjon av fortellingen fra Haggada. En Pesach da far måtte reise til Stockholm fordi hans søster plutselig døde, måtte jeg overta lesingen fra Haggadaen. Far markerte da de stedene jeg måtte lese og hva som kunne hoppes over. Denne forkortede versjonen, i familien kalt «turneversjonen»¹, brukes fortsatt i vår familie. Det er slutt på at barna sovner før maten kommer på bordet.

Rosh Hashana (jødisk nyttår) og Yom Kippur (faste) i september/oktober er viktige høytider i jødedommen. I Trondheim i min barndom var alle jødiske forretninger stengt fordi innehaverne tilbragte mesteparten av tiden i synagogen. Hvert år rykket de inn annonser i trondheimsavisene om at butikkene var stengt på grunn av jødiske høytider. Barna i menigheten fikk fri fra skolen for å delta i markeringen i synagogen. Yom Kippur innebærer en dag med faste. Da skal vi verken spise eller drikke. Barna faster ikke.

Dagligliv i Trondheim

Klassekameratene mine spurte meg sikkert hvorfor jeg var borte fra skolen på de jødiske høytidsdagene. Dette husker jeg ikke så mye om. Tror derfor ikke det var mange spørsmål, og heller ikke at jeg hadde noe problem med å svare. Alle i klassen visste at jeg var jøde. Senere fikk jeg vite at klasseforstanderen vår, Erling Wisth, hadde fortalt klassen om min bakgrunn.

¹ Utrykket stammer fra mine søsken som har arbeidet ved ulike teatre. Teaterstykker som skal ut på turne, må ofte forenkles og forkortes.

Dette fikk jeg vite mange år senere under et klassetreff i Trondheim. Mens vi sitter i hyggelig prat sier én av klassekameratene: «Dere husker vel hva lærer Wisth sa om Herman og hans bakgrunn som jøde?» Da kom det frem at Wisth hadde innprentet klassen om at ingen skulle erte meg fordi jeg var jøde, og hvis de oppdaget at noen på skolen plaget meg, skulle de si ifra til han. Dette var nytt for meg. Jeg ble aldri ertet som jøde på folkeskolen, og jeg sendte en vennlig tanke til vår gamle lærer Wisth, en meget dyktig og streng lærer.

Første gangen jeg var borte fra religionstimen, husker jeg som et hyggelig minne. Da det ringte ut etter timen, stod jeg i skolegården og ventet på klassen. De kom stormende mot meg og ropte i all vennskapelighet: «kor har du vært Hermain»? Jeg tror ikke jeg svarte, i alle fall husker jeg ikke om jeg ga noe annet svar enn som sant var: «hjem!». Det ble aldri mer spurt om mitt fravær i klassen enten det var snakk om religionstimene eller jødiske høytider. Etter hvert som jeg ble eldre, hendte det f.eks. ved dårlig vær at jeg overvar religionstimene. Jeg fikk hele klassens blikk på meg de gangene læreren leste høyt fra læreboken at «jødene korsfestet Jesus». Jeg følte meg ikke akkurat skyldig, men det var ubehagelig. Jeg vet at flere av mine trosfeller har opplevd liknende episoder.

I oppveksten hadde jeg både jødiske og ikke jødiske venner, mest ikke jødiske. Jeg snakket aldri med vennene mine om jødedommen, bortsett fra når noen hadde fått med seg at vi ikke feiret jul og spurte hva vi gjorde i jula. Mange hadde kanskje hatt lyst til å spørre, men jeg tror de var forsiktige fordi de hadde fått vite av foreldrene sine hva som skjedde med jødene i Trondheim under krigen. Da jeg som voksen begynte å arbeide i Oslo, var det nok noen som etter hvert visste at jeg var jøde, men det var aldri noe tema. På de jødiske høytidsdagene avspaserte jeg opparbeidet overtid. Jeg fikk aldri spørsmål om mitt forhold til jødedommen fra noen kolleger, og jeg tok heller ikke opp temaet.

Lademoen i Trondheim var i min oppvekst et typisk arbeiderstrøk. Her var det massevis av barn, og vi lekte sammen rundt omkring i strøket. Vi fikk beskjed av foreldrene våre hvor vi fikk lov å leke. Den gangen var det få biler, og vi lekte mye i gatene, bare ikke i den trafikkerte Innherredsveien med trikkeskinner og biltrafikk. Venner manglet ikke, det var bare å gå ut.

Jeg likte å drive med alle slags aktiviteter, fotball på Buranbanen, svømming og flere typer friidrett om sommeren og skøyter og ski om vinteren. En spesiell vinteraktivitet for guttene i strøket var å skli på skistøvler smurt med lysestumper ned den bratte bakken Leirberget som

endte i krysset Statsingeniør Dahls gate og Gamle Kongevei og videre ut på Buranbanen, hvis farten var stor nok. Så snart snøen forsvant, satte vi gutter i gang med å kaste på «stikka» med småpenger eller brus korker, eller vi spilte «basse», en ukjent lek de fleste andre steder i Norge. På internett kan vi lese at «Basse» er Trøndelags største gave til idrettsfloraen.» Selve «bassen» en slags ball, lages av oppklippede remser av brukte sykkel slanger som susses sammen på en bestemt måte. Spillerne er plassert i hver sin sirkel som de skal forsvare etter fastsatte regler. Bassen sendes rundt og det gjelder å sende den videre uten at den lander i din sirkel. Det spilles etter utslagsmetoden, og den som står igjen til slutt i sin sirkel, har vunnet. Det er ingen begrensning på antall spillere, bortsett fra at det var bare gutter som spilte basse(!)

På sløyden lagde vi «klikkerta», en form for kastagnetter som vi klikkende vandret rundt med. I mange hjem ble det nedlagt forbud mot bruk av «klikkerta» innendørs. Fra 10-års alderen hadde jeg en altoppslukende hobby, en interesse jeg delte med en god venn. Vi drev med motoriserte modellfly og reiste rundt på stevner og konkurrerte. Det var en dyr hobby som slukte alt vi hadde av lommepenger og mer til.

Inspirert av fysikkundervisningen på skolen, utførte vi også vårt første fysikkeksperiment som til vår forbauselse ble omtalt i Adresseavisen. Eksperimentet, som vi hadde lært i fysikktimen, dreide seg om effekten av varme som fikk ballonger til å stige. Fra butikken til far fikk vi silkepapir. Papiret limte vi sammen med en liten beholder for parafin festet til kryssende papirstrimler. Nå skulle vi teste kunnskapen fra fysikktimen. Utskytningen fant sted i skumringen. Vi tente på parafinen og ikke lenge etter steg den hvite posen til vær. Hvor den landet etter at brennstoffet var brukt opp, vet jeg ikke. Omtalen, om det var i «Adressa», Arbeider-Avisa eller i begge, gikk ut på noe om fremmedlegeme i luften. Og de mest fantasifulle ryktene spekulerte i invasjon fra fremmed planet! Vel, vel, vi moret oss stort og utførte eksperimentet flere ganger, men ga oss da vi etter hvert forstod at det kunne medføre en viss brannfare. Innover Strandveien var det stort sett gammel trebebyggelse.

«Du skal være stolt over at du er jøde.»

At min jødiske bakgrunn kunne føre til vanskeligheter eller begrensninger for mitt liv, falt meg aldri inn. Tanken på at jeg skulle bli diskriminert fordi jeg var jøde, var helt fraværende. At jeg på grunn av min religion ikke skulle kunne delta og bli akseptert som den jeg var på linje med

alle andre, tenkte jeg aldri på. Muligens takket være min kloke lærer Wisth, møtte jeg aldri på antisemittiske holdninger i skoletiden, og jeg har heller ikke verken som barn eller voksen blitt utsatt for antisemittisme, bortsett fra de to gangene jeg har nevnt innledningsvis.

I oppveksten hadde jeg et nært forhold til en av fars brødre, onkel Heiman. Han sa ofte til meg: «Du skal være stolt over at du er jøde.» Jeg tenkte ikke så mye over det som barn, men som voksen er jeg takknemlig for at jeg er født inn i det jødiske samfunn og dermed er blitt en del av den rike kulturen jødedommen representerer. Jeg praktiserer min jødedom slik jeg lærte hjemme i Trondheim, med tilpasninger til det livet jeg fører i dag. Barn og barnebarn kommer ofte til oss på sabbatsmiddag, og vi feirer de jødiske høytidene sammen. Også våre barn gir uttrykk for at de setter pris på sin jødiske oppdragelse. Og nå er det barnebarnas tur til å gå i cheider (jødisk religionsskole), noe de har stor glede av. Undervisningen slik den er lagt opp i dag, er heldigvis noe helt annet enn den jeg fikk. Vi gledet oss ikke akkurat til å gå til cheiderundervisningen. Det var en «ørkenvandring».

Etter krigen ble vår familie spredt for alle vinder fra Sverige til Nederland, USA og Canada. Mors to søstre flyttet til Sverige, og syv av fars ti søsken bosatte seg i utlandet. Bare fire av Abrahamsen-søskenflokkene ble boende Trondheim. Vi hadde kontakt med tanter og onkler i Trondheim, og spesielt god kontakt hadde vi med onkel Heiman og hans kone som ikke hadde barn. Da vi bodde i Innherredsveien, kom de til kaffe hos oss hver søndag ettermiddag, og det var stas for oss barna. Spesielt husker jeg at onkel Heiman hadde et flott Breitling-ur med massevis av innstillinger som han demonstrerte for oss. Før han døde, ga han dette uret til meg. Jeg satte stor pris på gaven, både fordi det er et flott ur, men også fordi det er et kjært minne om en onkel jeg var veldig glad i. Senere ble vi naboer da vi flyttet vi inn i huset ved siden av dem i Øvre Bergsvingen. De var til god støtte for mor og spesielt for søsteren min som bare var elleve år, da far døde.

Farmor

Farmor kom tilbake til Trondheim så snart hun kunne sommeren 1945. Hun gikk løs på arbeidet med å få butikkene i gang igjen sammen med sønnene som var i Trondheim. Etter hvert greide de med mye slit å få butikkene i drift. Onkel Heiman fikk tilbake stillingen han hadde hatt før krigen som bestyrer av eiendommene og de tre forretningene, S. Abrahamsen,

Souvenir og A/S Tekstil. Men det tok ikke lang tid før farmor og sønnene i Trondheim bestemte at far skulle overta forretningen Souvenir og onkel Oscar overtok A/S Tekstil.

Farmor hadde jeg ikke mye kontakt med. Hun innbød heller ikke til kontakt med broren min og meg. Senere har jeg fått vite at hun ble sliten av oss. Hun syntes vi var veldig bråkete, og det var vi sikkert. Hun var nok sterk preget av det hun hadde vært igjennom under krigen, behandlingen de fikk av nazistene, flukten og ikke minst sorgen over søsknene og andre slektninger som var drept i gasskamrene. Far og onklene mine tok seg mye av farmor. Hun var alltid invitert til en av dem på de jødiske høytidene. Jeg husker henne som en taus dame som enten snakket jiddisch til mine foreldre, eller snakket norsk med utpreget aksent. Hun snakket sjelden til oss barna, og vi fikk aldri fødselsdagsgave eller hanukka gave av henne. Til min Bar Mitswa fikk jeg en stor, flott sølvvase, ikke akkurat midt i blinken for en 13-år gammel gutt som ønsket seg modellfly. Men en gang fikk jeg en uventet og generøs gave av henne. Det husker jeg godt. Jeg var ofte innom butikken for å hilse på onkel Heiman. Farmor var som regel også i butikken, men vi snakket nesten ikke sammen. En gang jeg kom dit, ba farmor meg om å bli med henne opp i leiligheten hennes over butikken. Jeg ble litt engstelig, lurte på om jeg hadde gjort noe galt. Men jeg hadde ikke noe å frykte. Da vi kom opp i leiligheten, ga hun meg 150 kroner til lommepenger (ca. 2100 kroner i dagens verdi) fordi hun hadde fått høre at jeg skulle på en jødisk sommerleir. Jeg husker at jeg ble helt overveldet over denne uventede og generøse gaven.

Før krigen hadde den jødiske menigheten i Trondheim 260 medlemmer. I løpet av krigen ble 130 av dem myrdet, åtte på Falstad fangeleir og 122 i gasskamrene i Auschwitz. Litt etter litt utover sommeren 1945 kom flyktningene tilbake fra sine eksil. Nå var menigheten så godt som halvert. Ved side av den store oppgaven alle de hjemvendt hadde med å få dagliglivet i gang etter nazistenes ødeleggelser, beslag, tyveri og hærverk, var de opptatt av å få i gang menighetslivet og å sette i stand synagogen slik at de kunne holde gudstjeneste. Nå hadde menighetens medlemmer mer enn noen gang behov for religiøs og sosial omgang. Antallet jøder i Trondheim rett etter krigen var et sted mellom 120 og 130.

Etter krigen var mye endret. Nå tok andre generasjon jøder i Trondheim gradvis over styre og stell i menigheten og i foreningslivet. Første generasjon innvandrere var blitt pensjonister, og mange kom dessverre aldri tilbake etter holocaust. Det het at de var «blitt borte under krigen.» Mange la ned mye arbeid i å gjenopprette jødisk sosialt liv slik de hadde hatt før

krigen. Frem til 1948 forrettet menighetens medlemmer selv gudstjenester og gravferder. På grunn av holocaust var det stor mangel på både rabbinere og kantorer. I 1948 ble Max Rubinstein fra Sveits ansatt som religiøs leder av menigheten. Den jødiske religionsskolen, cheider, kom nå i gang igjen – med bare 5 barn. Flere barn mellom 7 og 13 år var det ikke, og vi vet jo hvorfor.

Vi som ble født i Sverige under krigen fra 1942 og utover, begynte i cheider samtidig som vi begynte på skolen i sju-års alderen. Da jeg begynte i cheider i 1951, var vi to gutter og en pike i min cheiderklasse. Her skulle vi lære å lese hebraisk og lære om jødiske religion. Dette var ikke enkelt, for lærerne snakket ikke norsk. De prøvde så godt de kunne, men det var så som så med læringsutbyttet. Jeg husker spesielt tre lærere, monsieur Rouff som bare snakket fransk, og Hischberg og Fruchter. De to siste lærte seg etter hvert norsk, men snakket gebrokkent, noe vi barna etterapte og hadde stor moro av. Til tross for lærernes manglende norskspråklige og pedagogiske ferdigheter var jeg motivert for å lese hebraisk. Jeg lærte det ganske bra, og lærdommen sitter den dag i dag. Jeg kan lese høyt fra de gammelhebraiske tekstene, men jeg forstår ikke hva jeg leser. Noe mer lærte vi ikke. Jeg kan ikke si det var lystbetonet å gå i cheider to ganger i uken. Vi i vår klasse var ganske snille, rolige og pliktoppfyllende. Men vi hørte rykter fra andre cheiderklasser der elevene bråkte og fant på mye rart. Stakkars cheiderlærere og for så vidt også stakkars elever! Begge gruppene var satt i en umulig situasjon.

Jeg har tidligere vært inne på at i vår familie snakket de knapt om krigen, antisemittismen, flukten og flyktningetiden i Sverige. Jeg spurte aldri om hvorfor de hadde vært i Stockholm, og hvordan de hadde hatt det der. Ingen hadde, så vidt jeg husker, sagt at jeg ikke skulle spørre. Men det sto klart for meg, var at dette kunne jeg ikke spørre om, og jeg kan ikke huske at det plaget meg. Det bare var slik i hele min oppvekst. Broren min og jeg visste at foreldrene våre hadde bodd i Stockholm da vi ble født. Om vi hadde noe begrep om at de var flyktninger og hvorfor de måtte flykte, husker ingen av oss. Når og hvordan jeg ble klar over sammenhengen er litt uklart, men jeg kan vel ha vært i 12 – 14-års alderen.

Etter hvert ble jeg oppmerksom på minnesmerket på den jødiske gravlunden over alle som «ble borte» under krigen. Gradvis –uten å spørre noen – gikk sammenhengen opp for meg. Filmen «Sannheten om hakekorset» som jeg så da jeg var 16 år i 1960, var en sjokkartet opplevelse. Nå falt mye på plass. På gravlunden hadde jeg lest på flere gravstener «NN omkom

i Auschwitz», eller det kunne være føyet til nederst på familie-gravstenen «til minne om NN som omkom i Auschwitz.» Jeg grublet på hva dette skulle bety. Nå skjønnte jeg det, men jeg snakket aldri om det med verken slekt eller venner før ut på 1980-tallet.

En spesiell episode fra da jeg var omkring ti år, har brent seg fast i meg. En ettermiddag da far som vanlig satt med pipen i munnen bak avisen, fant jeg frem en grammofonplate jeg aldri hadde spilt, og satte den på. Far spratt opp fra stolen. Han så lei seg ut. Alvorlig sa han til meg: «Denne platen, Herman, får du ikke lov til å spille.» Han var så alvorlig, og ansiktet hans var så preget av sorg at det ikke falt meg inn å spørre om hvorfor. Jeg ble veldig forskrekket. Det falt meg heller ikke inn å spørre om hvorfor han oppbevarte en plate som ikke skulle spilles. Denne hendelsen tenkte jeg mye på, og episoden vender stadig tilbake i tankene mine. Da søsknene mine og jeg ryddet etter at foreldrene våre var døde, dukke platen opp igjen. Jeg fikk overta platen og har tatt vare på den, men har ikke spilt den. Det betydde mye for meg å få overta platen. Senere har jeg funnet ut at den ble produsert etter krigen og inneholder en spesiell bønn over de seks millioner jødene som ble drept av nazistene.

Til tross for at jeg har levd i Oslo siden jeg var 20 år, føler jeg meg som trønder på linje med andre trøndere og like norsk som hvilken som helst annen nordmann. Men likevel når jeg går i synagogen, feirer de jødiske helligdagene med min familie og leser de gamle hebraiske bønnene for min familie, er jeg nok ikke en hvilke om helst trønder eller nordmann. Når jeg tenker etter, har jeg kanskje følt meg litt annerledes innerst inne. En gang for nesten 20 år siden da familien var på ferie i Israel, sa jeg til min kone: «Dette landet er det eneste landet der jeg ikke føler meg annerledes.» Uttalelsen gjord inntrykk på henne. Hun hadde ikke tenkt over at jeg av og til følte meg «annerledes». Jeg forsikret raskt at uttalelsen ikke måtte tolkes dithen at vi burde flytte til Israel. Det var og er ikke aktuelt. Jeg er norsk jøde, er glad i landet vårt, og her har jeg tenkt å bli boende.

Vera Berg f. 8/4 1945 i Oslo. Cand. Philol i 1972 fra UiO med fagene fransk, norsk og musikk. Arbeidet fra 1972 – 1978 på Nesna lærerhøgskole som høgskolelektor i musikk. Arbeidet fra 1978 på Barnevernsakademiet i Oslo som sener gikk inn i Høgskolen i Oslo. Har vært aktiv i fagpolitisk arbeid og sittet i en rekke komiteer og arbeidsgrupper på departements- og høgskolenivå. Var i tre år redaktør for Norsk lærerhøgskolelags kontaktblad «Pedagogen». Arbeidet i ett og et halvt år fra 1994 som fungerende avdelingssjef i Forskerforbundets sekretariat. Var studieleder på Førskolelæreravdelingen fra 2000 – 2003, og deretter internasjonal koordinator. Var fra 2005 til pensjonsalder i 2015 hovedtillitsvalgt for Forskerforbundet ved Høgskolen i Oslo og Akershus.

Karin Haarberg Aas

PETRA – mormor og motstandskvinne

Året er 1942. En natt på forsommeren dukker det opp to menn på Forvik. De har lagt båten på Sørvika, noe kjentfolk sjelden gjør. Etter å ha forsikret seg om at det ikke er fremmede på gården, kommer de inn og vil ha en prat med Haftor og Petra Arntzen. Vertinnen foretrekker å be de fremmede til glassverandaen. Vertskapet blir orientert om at det er noe på gang i Visten og at en engelsk invasjon er nær forestående. Det er uten tvil Petra som engasjerer seg mest. Hun gir agentene tillatelse til å oppholde seg på Forvikgården. Dette skriver Arnt O. Åsvang som innledning til min mormors innsats mot de tyske makthaverne i tiden 1942 – 1945.

Innledning

Min mormor Petra Arntzen er på grunn av sin innsats under krigen innstilt til å få St. Olavs orden, men dør før den blir overrakt. Helgeland historielag tar i 2013 initiativ til å hedre henne med en byste el.l. som skal stå på Forvik. Billedhugger Skule Waksvik påtar seg oppdraget. Det lokale historielaget, Vevelstad historielag, ønsker imidlertid ikke å støtte opp om dette. Jeg mener hun fortjener både heder og ære for sin innsats under krigen. Det er derfor blitt viktig for meg å skrive noe om den innsatsen hun gjorde, og på den måten hedre hennes minne.

Jeg er Petras eldste barnebarn, og blir født under krigen i oktober 1943. Jeg bor sammen med Petra og storfamilien på Handelsstedet Forvik fram til hun dør høsten 1958.

2. verdenskrig og motstandskamp på Helgeland

En av britenes dristigste operasjoner i Norge under andre verdenskrig foregikk på Helgeland. Birger Sjøberg fikk i desember 1941 i oppdrag av kaptein Linge å lede operasjon Archer.¹⁾

Initiativ til Operasjon Archer ble iverksatt av britiske SOE (Special Operations Executive) med målsetting å berede grunnen for en alliert invasjon på Helgeland. Med livet som innsats smuglet Sjøberg og 14 agenter ved hjelp av lokalbefolkningen våpen opp i fjellene i Visten/Vefsnområdet. Våpnene ble ført fra Shetland til Træna, og derfra fraktet med skøyter og sjarker inn til Visten, for så å bæres og gjemmes oppe i fjellene. Visten ble viktig i den illegale våpensmuglingen. Snart var så å si alle menn i den lille bygda med i det livsfarlige

oppdraget. I løpet av våren/sommeren 1942 ble flere ti talls tonn våpen og ammunisjon skjult oppe i fjellene. Invasjonen skulle komme snart. Og hvis noe skjedde med de som hjalp til ville det komme hjelp fra England ble det fortalt.

1) Birger Sjøbergs identitet har i ettertid vist seg å være falsk. Se Arnt O. Åsvang (1998): Kapteinen. Samt Halleraker og Akselsen (2021): Det fullkomne bedrag.

Planene om en invasjon på Helgeland for å stoppe tyskernes forsyningslinjer til Nord Norge var et ønske Churchill ivret sterkt for. Denne delen av krigshistorien har av ulike grunner ikke fått særlig oppmerksomhet, heller tvert imot.²⁾

Handelsstedet Forvik – og dets beliggenhet

Det er neppe tilfeldig at de to agentene som tilhørte Kompani Linge oppsøker Forvik. Forvikgården er et gammelt handelssted og er på den tiden et knutepunkt mellom Nord- og Sør-Helgeland. Det er båttrafikk som frakter folk og gods.

Torghatten Dampskipsselskap (Brønnøysund) og Helgeland Dampskipsselskap (Mosjøen) går mellom Forvik og byene Brønnøysund og Sandnessjøen / Mosjøen. Rutebåten Vistenfjord går mellom Tjøtta og Aursletta (Visten). Forvik har også Statens Mellager som skal forsyne distriktet med mel. Videre er telefonsentral, postkontor, butikk og gårdsdrift knyttet til Forvikgården. Vi kan vel si at stedet på en måte var et datidens senter. Ikke å forveksle med nåtidens kjøpesentre, men et senter for kommunikasjon og utveksling av tjenester. Gården ligger like ved innløpet til Vistenfjorden.

2) Jeg husker godt da min barndomsvenn og lokalhistoriker Arnt Åsvang i begynnelsen av 1970 årene skrev den lokale krigshistorien og ønsket å finne mer ut om hvem Birger Sjøberg var. Han henvendte seg til enken etter Sjøberg, Liv Grannes Sjøberg Hauge. Hun var da var gift med

Jens Chr. Hauge. Hauge svarte på henvendelsen i truende ordelag og ba han holde seg unna. Norske arkiver er frigitt etter 75 år, og vi vet i dag mye mer om Sjøberg og om Liv Grannes og hennes deltagelse i motstandsgruppa i Mosjøen/Vefsn. (Se kilder.)

Mormor

Min mormor kommer fra Igerøy på Vega og er nr. fem av seks søsken. Hun har to søstre som også er gifte i nærheten og som jeg blir med mormor og besøker. Det er søster Anna i Brønnøysund og søster Nora i Hommelstø, Velfjorden. Mormor er oppmerksom og tar meg med på forskjellige turer slik at jeg blir kjent med mennesker og steder. Jeg blir også med til Mosjøen når hun besøker vareutvalg som reisende viser i underetasjen på Haugans Hotell. En gang reiser jeg sammen med henne til Trondheim. Da blir vi skyset med en fiskebåt ut til Skjelva fyr hvor vi blir tatt om bord i en større båt som går helt til Trondheim. På turen blåser det full storm på Folla. Jeg har aldri vært så redd. Jeg ligger på alle fire på gulvet og spør mormor: Kommer båten til å forlise? Mormor forsøker å berolige meg, men jeg tror det som hjalp mest var at mormor ikke syntes å være det minste redd.

Jeg kan ikke huske at mormor hadde noe typisk «bessmorfang.» Hun drev heller ikke med strikking og annet håndarbeid. Hun likte å være sammen med folk, og hun var glad i å prate. Når hun skulle slappe av kunne hun gjerne hvile, men da helst på divanen i spisestua der det gikk mennesker ut og inn. Hun var venstrekvinne på sin hals, men engasjerte seg ikke aktivt i politikken. Hun likte å pynte seg og fikk hjelp til å sette opp håret i en knute bak, og med krøller i panna. Da bruktes krølltang som jeg fikk holde i. På soveværelset hadde hun mange pene smykker. Perlekjeder og kameliadamer. Jeg likte å prøve dem på meg. Mormor var glad i

kamferdrops. Hun likte både å ta en røyk og et glass vin. Hun røykte South State. Hun var glad når jeg ville bli med henne på do. Det var utedo den gangen. Hun syntes det var kjedelig å sitte der alene. Da heller bedre å ha med meg. Hun leste i Urd. Jeg fikk et tegneserieblad.

Mormor som fru en til Forvik

Mormor Petra var den som styrte og administrerte «bedriften Forvikgården» i min oppvekst etter krigen. Hun fødte seks barn. Fire jenter og to gutter, hvorav en pike (Dukken Lise) døde to år gammel etter en ulykkeshendelse. Eldste datter Birgitte (Bitti) arbeidet i Postverket og hadde reist hjemmefra. På gården bodde foruten min mormor og morfar og deres barn, også morfars mor Birgitte Lund. Hun var 94 år og åndsfrisk. Hun snakket flere språk og var god i tysk. Jeg vet ikke hvor involvert hun var i det som skjedde på gården. Hun døde i februar 1944, og min morfar Haftor døde i februar like før frigjøringen i 1945. Eldste sønn Arnt Mathias (Bror) var i England under krigen, i Tysklandsbrigaden og i Canada etter krigen fram til 1957. Ansvaret for drift av gård og skipsekspedisjon falt på min yngste onkel Haftor. Min mor Vigdis (Søss), arbeidet på butikken hvor jeg fikk stå bak disken, og Ingrid (tante Gulle) lærte meg å melke.

Det var ofte folk innom gården i ulike ærend, og det var ikke så nøye med åpningstider på butikk, telefon og postkontor. Min bror Skule og jeg ble også vant til å være tilgjengelig for å yte tjenester nesten til enhver tid. Mobiltelefoner fantes ikke. Mange hadde ikke telefon. Jeg gikk mang en gang til naboene og meldte fra at det var telefon til dem. Telefonsentralen på Forvik var viktig. Under krigen måtte for eksempel Sjøberg dra ut til Forvik i båt for å få viktig informasjon.

Min mormor var kjent som en bestemt og handlekraftig dame. Hun elsket selskapeligheter og handelsstedet var viden kjent for sin gjestfrihet. Selv min svigerfar som var los og seilte på kysten kjente til henne. Det var ikke uvanlig at hun inviterte offiserene på melbåtene opp på bespising mens lossingen pågikk. Hun var den fødte vertinne, noe hun hadde god bruk for. Ved en anledning der både biskop og prest var til middag skal presten som var avholdsmann ha begynt å flytte rødvinsglasset lengre og lengre fra seg. Antagelig ville han markere sin avholdenhet overfor biskopen. Da skal mormor ha sagt: Det rødvinsglasset hører til din kuvert og skal stå der det er plassert. Det heter seg også at presten ble ille berørt, mens biskopen skjulte et smil bak servietten.

Mormor og hennes hjelpere

Mormor var flink med mennesker og hadde gode hjelpere. Hun visste hvem hun kunne spørre og hvem som var å stole på. Noen av de som jobbet på Forvikgården hadde hun med fra Igerøy. Flere av tjenestefolkene bodde fast på Forvik. Jeg kan huske Anna, Albert og Jossa. Nora var også trofast i alle år. Flere var der fra de var unge og til de døde. Fire av tjenerne fikk tildelt Norges Vels medalje for lang og tro tjeneste gjennom 30 år. Stedet hadde så mange aktiviteter at det var nødvendig med flere enn de faste for å hjelpe til. Kjøkkenet var stort og antall munn å mette var mange. Min onkel Haftor likte å erte mormor og som oftest var det godlynt. Men noen ganger hadde det en brodd, og mormor kunne bli lei seg. Da skvatt Albert opp og gikk i min mormors forsvar. Han var nesten som en våpendrager, og han som vanligvis ikke sa stort.

Jossa hadde i tillegg til ansvar for matlaging også ansvar på telefonsentralen. Der kunne hun overhøre det meste av det som ble sagt i distriktet. Men det skal hun ha. Hennes munn var lukket som en østers. Hvordan viktig informasjon ble håndtert under krigen vet jeg ikke noe om. Jossa elsket å lage krem. Når hun kom ut fra spiskammeret etter å ha pyntet ferdig en bløtkake hadde hun krem i barten. Da humret mormor godt. Baker Johansen som bodde i Plassen likte ikke at jeg ville se på når han bakte brød i steinovnen i eldhuset. Jeg syntes han var en sur gammel mann.

Mormor som motstandskvinne

Jeg husker selvfølgelig ikke stort fra krigsårene. Derimot husker jeg historier som ble fortalt fra tid til annen i årene etter krigen. I tillegg til at jeg har lest mye av det som er skrevet. Det jeg spesielt husker er at det gjentatte ganger etter krigen ble sagt: «Så heldige vi er som slapp unna», etterfulgt av et fornøyd sukk og et stort smil.

Ja, både vi i Forvikgården, og antagelig også flere av de gode hjelperne, var heldige takket være min mormors kløkt, mot og store kontaktnett.

I Norsk Telemuseums bok/hefte: «De gjorde sin plikt – og mer enn det», finner vi en respektfull omtale av Petras viktige og krevende innsats under krigen. De refererer til Leif B. Lillegårds bok der han sier: «Hjemmefrontens mest praktfulle kvinne – den betegnelsen skal hun ha, fru Petra Arntzen på Forvik ved innløpet til Vistenfjorden, tenkte ikke på utflukter i det hele tatt,

men hjelp, hjelp og hjelp hvor hun kunne komme til. Hun overlevde okkupasjonen og forfølgelsene, men døde før anerkjennelsen kom.

Tyske vaktbåter var til stadighet innom Forvik. De hadde forskjellige ærender, og noen ganger tok de inn på gården. Mormor førte et høyt spill. Hun kunne trampe i gulvet hvis tyskerne forlangte for mye. En av mine onkler skal ha fortalt følgende: «Jeg vet ikke hva som egentlig skjedde med mor. Hun hadde fått det for seg å «undervurdere» tyskernes evne til å forstå og oppfatte ting. Dette var nærmest dumdrilig, men hennes måte å takle tingene på, var kanskje med på å berge oss.»

Agenter fikk oppholde seg på gården i lengre perioder. To av dem hadde kallenavn: Blakken og Svarten. Jeg har fortsatt kopi av et «visittkort» fra Svarten der det står: Gratulerer med bryllupsdagen 30. septemer 1942. (Mine foreldres bryllupsdag.) Jeg var med min onkel Haftor når han ordnet med aggregatet i kjelleren som ga stedet strøm. Han fortalt da at Blakken og Svarten måtte gjemme seg i kjelleren dersom det kom fremmede til gårds. Ved en anledning måtte den ene spille svigersønn. Når agentene hadde tid nok kunne de løpe til Stallhugen der de kunne gjemme seg og allikevel ha god oversikt over hva som skjedde på gården. Den ene av dem, hadde en problematisk adferd. Åsvang beskriver en episode der han etter vel lettvint omgang med pistolen ikke kunne finne den igjen. Det ble hektisk letevirsomhet før den ble funnet av en av tjenestejentene. En annen episode som beskrives er da han la seg i sengen til en av husets kvinner, antageligvis min tante på 16 år. Mormor grep inn og forlangte at han fjernet seg. Hun ble da truet med pistol. Også denne episoden endte godt til slutt.

En historie min mor fortalte meg da vi var på bærtur var hvor forbannet mormor var blitt på tyskerne. Åsvang har beskrevet samme hendelse. Under opprullingen av det illegale arbeidet høsten 1942 var mormor sammen med noen andre kvinner og plukket tyttebær på Sæteren i Visten. Et vakkert område som i dag er innlemmet i nasjonalparken Lomsdal-Visten. Tyskerne samlet alle bærplukkerne og stengte dem inne i ett av husene på Sæteren. Tyskerne var på jakt etter tegn på motstandsaktivitet og kvinnene skulle kroppsvisiteres. Mormor forlangte en stol å sitte på, men tyskeren Schädlich sa nei. Mormor måtte i likhet med de andre bærplukkerne stå mot veggen med hendene over hodet for kroppsvisitering.

Dette glemte ikke mormor, men det skulle gå tre år før hun fikk ta hevn. Da fikk hun hilse på fangen Schädlich som nektet kjennskap til alt og alle, men som ble ført til Forvik gård for å bli

gjenkjent av fru Petra. Fangens ynkelighet var stor, men Petra hentet gårdens gyldenlærstol og bød fangen å sitte. «Nå sitter du godt Schädlich, i min og gårdens beste stol. Jeg unner deg det selv om du ikke unte meg å sitte på Sæteren i 1942. «Det er ham, før svinet ut» skulle visstnok være Petra Arntzens ord ved den anledning.

Jeg husker at det ble humret over at min onkel fikk i oppgave å hjelpe mormor med å kjøre krigsmateriell som var blitt stående på brygga opp i torvmyra og dekke det til. Da var Baldevin (vår roligste hest) god å ha. Onkel kjørte om natta og holdt over mulen slik at de som sov på gården ikke skulle bli vekket. Baldevin var nemlig vant til å gi lyd når han passerte gården slik at han fikk en godbit. Også den episoden gikk bra. En av de mest dumdristige våpenforflytningene som skjedde foregikk i november 1942. En del utstyr som tilfeldig var kommet til Forvik, pakket i fiskekasser og tønner, sto oppbevart på Rødsjøen. Agenten handlet visstnok etter ordre fra Sjøberg som ønsket at det skulle ryddes opp på Forvik. Han engasjerte noen til å kjøre utstyret til Mosjøen. En ganske hasardiøs operasjon da tyskerne patruljerte farvannet inn til Mosjøen. Men til alt hell gikk også dette bra til slutt.

Opprulling av motstandsarbeidet – september / oktober 1942.

Mine foreldre gifter seg 30. september 1942 på mitt hjemsted Forvik. Det er planlagt stor feiring. Huset er pyntet med høstens farger. Stemningen er imidlertid meget dempet og sterkt preget av det som pågår i distriktet. Min mor bærer svart brudekjole, noe som slett ikke er vanlig, men valgt på runn av situasjonen.

Forran fra venstre: Lensmann Bosness. Haftor Arntzen (morfar), Vigdis og Arthur Haarberg (mine foreldre), to trinn opp Petra Arntzen (mormor) og ett trinn opp Fredrik Waksvik.

Tyskerne er i ferd med å avdekke motstandsarbeidet i distriktet. Den 6. september blir det skuddveksling mellom tyske soldater og motstandsfolk på Tangen gård, ved Majavatn. Opprullingen av den illegale våpentransporten, der både agentene og lokalbefolkningen deltar, fører til at 23 mann fra Vefsn, Grane og Vevelstad bli fengslet.

På Forvikgården som er et av de viktigste knutepunkter for agentene, blir det holdt «krigsråd». Alle agenter som er i nærheten er samlet. Sjøberg er på Træna og venter på båt. Sjøberg må informeres snarest om det som er skjedd. Dessuten er det livsfarlig for agentene og lokale hjelpere å oppholde seg på fastlandet. Agentene trenger å komme seg over til Træna, og videre til England. Flere av mormors gode hjelpere blir spurt. Ragnar Antonsen, en uredd og dristig nabo sier ja på mormors anmodning, men det er vanskelig å få tak i mannskap. Det ender med at onkel Bror må bli med, og de kommer fram til Træna i god behold til tross for dårlig vær. Både Ragnar og onkel Bror blir bedt om å bli med over til England sammen med agentene og lokale hjelpere på Træna. Ragnar mener han lett kan kamuflere sin båttur med at han har fisket. Onkel Brors tur til Træna, kan om tyskerne blir mistenksomme, være en fare for opprulling av motstandsarbeidet på Forvikgården. Det ender med at onkel Bror drar sammen med fire agenter og syv personer fra Træna, hvorav to barn, i en heller dårlig båt, og i et forrykende uvær. Heldigvis går det bra.

Det er ingen som da vet hva slags represalier som venter de som er arrestert. Sjøberg returnerer til Eiterådalen via Forvik.

Majavatn-tragedien og tiden etter

Represaliene etter skuddene på Tangen gård har i ettertid fått betegnelsen Majavatn-tragedien. 23 menn fra Grane, Vefsen og Vevelstad ble henrettet på Falstad leir 8. og 9. oktober 1942. 7 av disse var fra den lille bygda Visten.

I januar 1943 ble Sjøberg, en agent, og en lokal motstandsmann tilbake i Eiterådalen mens resten dro over til Sverige.

Etter Majavatn-tragedien er det forholdsvis liten aktivitet i distriktet. Utpå vinteren 1943 blir arbeidet gjenopptatt. Etter ordre fra høyeste hold i England skal kompani Linges virksomhet på Helgeland fortsette. De fleste våpen/ammunisjonslagrene har tyskerne ikke funnet. De er intakte og i god behold. Lånan blir den nye stasjonen ute i øyene som Lingekarene skal komme

til. Og våpen skal transporteres inn til Børja i Velfjorden. Tyskere og angivere snuser nå overalt, og strenge forsiktighetsregler må følges. Tyskerne ser seg nødt til å holde en stor og viktig styrke stasjonert på Helgeland.

Den nye gruppa med agenter, «Heron Red», kom over til Træna i mars 1943. De dro raskt videre til Forvik hvor min morfar sørget for å skjule dem. Mormor skaffet skyss innover til Visten med lensmannens sønner under dekke av at de skulle sjekke blendingsbestemmelsene. «Heron Red» hadde med både ny sender og proviant. I tillegg til div. våpen.

Sommeren 1943 hadde Gestapo flere framstøt for å avdekke illegal virksomhet. Metoden var å kle seg i norske uniformer og be om hjelp til å komme i kontakt med motstandsfolk. Rinnans menn var også aktive. De ga seg ut for å være agenter fra England og trengte hjelp til å komme i kontakt med kontaktpersoner i distriktet. Til Forvik kommer flere menn i norske uniformer og ønsker hjelp til å få kontakt med motstandsfolk. Mormor er meget god til å vurdere mennesker og skjønner umiddelbart at dette er provokatører. Hun har både teft og informasjon fra «sikkert» hold om at det blir snoket for å finne motstandsfolk. Så det gikk bra på Forvik også denne gangen.

I mai 1944 mente tyskerne at de hadde grunnlag for å igangsette en større aksjon for å finne motstandsfolk og våpenlagre. Den mest omfattende aksjonen fra Gestapos side: Aksjon «Bärenfäng» ble iverksatt med 2000 tyske soldater i virksomhet på Helgeland. Det resulterte bl.a. i heftige kamphandlinger i Oladalen (Vefsn), og førte til at sjefen for den norske innsatsen, Sjøberg, ble skutt 9. juni 1944. Skutt ble også en annen Lingemann og en lokal motstandsmann. Rassaene og arrestasjonene etter dette var verre enn i 1942. Tyskerne brukte arrestasjoner og tortur for å få opplysninger. Den 1. september blir Lånan evakuert og 28 personer hvorav 8 barn blir trygt satt over til Shetland. Resten av Lingekarene holder seg skjult i Visten til de får rømt til Sverige. Mange av de lokale hjelperne kan ikke rømme og både Forvikgården og andre opplever gjentatte framstøt fra provokatører for at de skal røpe seg. Da freden kom var det stor lettelse i mange hjem.

Refleksjoner over mormors innsats under krigen.

Jeg har mange ganger tenkt på hvordan det kan ha vært å være mormor i årene 1942 – 1945?

Hun blir beskrevet som en dyktig kvinne med en sterk personlighet. Allikevel?

Hun gikk inn i motstandsarbeidet med kunnskap om at hun arbeidet for en invasjon som ville frigjøre landet, og som var nært forestående. Hun fikk også kunnskap om at dersom noe alvorlig skjedde ville engelskmennene komme til unnsetning. Jeg antar at hun så på sitt bidrag som viktig. Antagelig var hun også ivrig og engasjert og glad for å bidra. Hun lot agentene bo på Forvik. Den enes oppførsel var langt fra knirkefri. Hun sørget for å bidra til at Sjøberg og hans menn fikk hjelp av lokale mennesker de kunne stole på. Hun sørget for viktig informasjon, og hun samarbeidet med andre motstandsfolk. Og hun hadde støtte av sin mann, min morfar.

En historie fra høsten 1942 går ut på at morfar sto på gårdsplassen og så henne reise av gårde med diverse varer og en oksekalv inn til Austerfjorden. En tysk vaktbåt kom nordfra. Morfar var nok ganske engstelig for henne og skal ha sagt: «Dette kommer hun ikke levende fra». Men denne gangen gikk det også bra. Mormor så den tyske vaktbåten, beordret vendereis, og kom seg unna.

Jeg skulle gjerne ha spurt henne om hun var redd. I hvilke situasjoner var hun redd. Var hun redd for alle de hun ville dra med seg om hun ble avslørt? Var hun redd for at noen forsnakket seg, eller sa ting som kunne sette tyskerne på sporet?

Hva tenkte hun etter Majavasstragedien? Invasjonen kom jo ikke. Hadde hun vært med på å sette mange menneskers liv i fare? Hadde hun lyst til å rømme? Å bli med over til Scotland der hennes sønn var. Hun visste jo så alt for godt at hun bare måtte stå i det og være sterk, ellers kunne det gå ille med mange rundt henne, både familie og gode hjelpere. Det virker nesten som et under at det gikk bra. At ingen «forsnakket» seg. Så åpen som Forvikgården var med alle aktivitetene, så må mange av bygdas folk ha visst hva som foregikk. Og ingen «forsnakket» seg. All ære til familie, naboer, hjelpere og bygdas folk.

Jeg antar at mormor må ha opplevd et enormt psykisk press. Hun kunne ikke gjøre annet enn å være sterk og spille kortene godt. Det er ikke rart at det etter krigen ble gjentatt mange ganger: «Vi er heldige som kom oss unna». Ja det er vi takket være mormor.

Hun gjorde en stor innsats under krigen og fortjener å bli hedret og husket.

Kilder:

Halleraker, Tormod og Fredrik Horn Akselsen (2021). Det Fullkomne bedrag. Birger Sjøberg og spillet om Nord-Norge. Spartacus, Oslo

Krokan, Lillian: De gjorde sin plikt – og mer enn det – Norsk Telemuseum

Lillegaard, Leif B. (1964). Majavatn-tragedien. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo

Myhre, Bjarne (2013). Fruen til Forvik. Årbok for Helgeland 2013. Helgeland historielag. Vevelstad Historielag (2016). Vevelstad i 100.

Åsvang, Arnt O. (1975). Våpentransport på helgeland 1942/44. Helgeland Arbeiderblad, Mosjøen

Åsvang, Arnt O. (1988). Illegalt oppdrag – Visten 1942-44. Rønnes Trykk A/S, Mosjøen og innb.: Rana Produkter, Mo i Rana.

Åsvang, Arnt O. (1992). En reise i tid. Handelsstedet Forvik 200 år – 1792 – 1992. Forvik: Åsvang Småbokforlag. 8876 Forvik

Åsvang, Arnt O. (1998). Kapteinen: Nils Berdahl – Birger Sjøberg – hvem var han? Forvik: Åsvang Småbokforlag

WWW.Livgrannesfilm.no www.123hjemmeside.no/Oladalens-Venner/22287770

<p>Karin Haarberg Aas f. 26.10.1943 på Forvik i Helgeland. Høgskolelektor/Universitetslektor emerita. Utdannet sosionom og can mag. Høyskolelektorkompetanse 1992 på grunnlag av fagutviklings- og forskningsarbeid. I alle år før ansettelse ved Høgskolen i Oslo vært opptatt av utsatte barn. Arbeidet med barn, unge og familier i barnevernet og ved barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk. Medforfatter til den første bok i Norge (1984) om barn utsatt for seksuelle overgrep. Undervist i barnevern, kommunikasjon og profesjonell samhandling. Skrevet artikler om relasjonskompetanse.</p>

Kari Fjell

En samtale med Anne Margrete på Spjærøy

Det er gnistrende hvit vinter på Spjærøy den 13. desember 2022 – Luciadagen. Over tunet på småbruket i Grønnet går vi forsiktig i 15 cm løssnø, over broa over bekken mot det lave, hvite huset med grønne karmer. Det snør store snøfnugg som legger et slør over de lysende, smårutete vinduene. Anne Margrete har ventet oss og kommer ut på trappen før vi er fremme ved den grønne døren. Der står hun og ønsker velkommen, liten, rank og nett, kledd i et pent rett skjørt og en genser – i sitt 90. år.

Vi kjenner varmen og fra gangen ser vi inn i kjøkkenet med adventslys og en hvit amaryllis på benken under vinduet med blondgardiner, og videre inn i spisestuen. Midt i rommet står spisebordet dekket med brodert duk, gammeldagse, tynne porselenskopper og hjemmebakke julekaker: sandkaker, krydderkake, julekake, vørterkake med gjetost og hjemmelaget marsipan og eggelikør i fargete glass.

Spisestuestolene er finstoler med høy rygg, trukket i gylden velur. De har vært med fra Drammen i 1924. Det året Anne Margretes kjernefamilie begynte livet på småbruket i Grønnet. Spisestuemøblene var jo bare til finbruk, sier Anne Margrete. Mye av innredningen - bilder, skap, blankepussete kopperkar og porselensgjenstander er fra den tiden. Men ryene i avstemte farger som ligger på alle gulv, er nyere. Anne Margrete har vevet alle.

Det er alltid friske blomster på bordene i Grønnet, enten markblomster eller gammeldagse stauder fra bedene langs huset eller fra kjøkkenhagen, senhøstes korallrøde krysantemum fra drivhuset og nå en magentafarget alpefiol.

Veggene på kjøkkenet er malt dus rosa. I stuen er de malt i en spesiell gråtone. Fargen er blandet av storebror Johan Arnt og gir en nydelig bakgrunn for de gamle møblene.

Det er lavt under taket og lunt og hyggelig. Som å være i en annen tid, men likevel et levende «brukshjem». Anne Margrete legger en ekstra kubbe i den gamle støpejernsovn og så kan vi begynne å prate.

Spjærøy

Spjærøy er en av Hvaler- øyene. Øya er langstrakt og skogkledd og har et areal på 8 kvadratkilometer. Øya har ikke hatt broforbindelse med fastlandet eller de andre øyene før Skjelsbusund bro ble åpnet i 1964. Ytterst på sydenden av Spjærøy, som vender mot Akerøya, Koster, Torbjørnskjær fyr og det store havet, ligger det to småbruk.

På Holmen, det eldste og ytterste, bodde stenhugger Rickard med kone og fire døtre. Huset antas å være fra først på 1700 -tallet. Forfedrene til Rickard var loser og båtbyggere. Vestre del av Rickards tomt ble i 1895 avdelt til Holmen øvre, en tomt hvor en av døtrene som ble gift med en driftig, svensk stenhugger fikk bygge. Der var det 11 barn. Litt lengre nord ved Grønnetkilen, ligger Østgårds småbruk og innerst i Grønnetkilen, ca en halvtimes gange nord-østover, ligger Grønnet, Anne Margretes bruk. Huset er fra 1888, men det har stått et hus på tomten lenge før dette ble bygget.

I dag er det av disse, bare Anne Margretes hus som er bebodd. De andre har vært feriehus i mange år. I ca 30 år har vår familie hatt Holmen Øvre og under pandemien har vi nærmest vært fastboende. «Det er så hyggelig å ikke bo ytterst,» sier Anne Margrete.

Familien i Grønnet

Småbruket i Grønnet er barndomshjemmet til Agnes, mor til Anne Margrete, som ble født i 1888. Hun ble gift med en svensk stenkjører som kom til øya fra et sted nord for Uddevalla – Hede Sogn. Han fikk etterhvert jobb som bestyrer på Austad gård i Drammen og paret flyttet dit. Paret fikk 8 jenter og 4 gutter. Den eldste ble født i 1908, Else Helene, så kom Gustav Sten, Bjarne Elias, Åse Lilly, Johan Arnt, Margit Linnea, Lydia Johanne, Randi Sofie, Astrid Solveig, Anne Margrete (som døde bare ett år gammel av sykdom), Tor Alfred og da moren var 46 år: Anne Margrete som bor i Grønnet i dag.

I 1924 døde den siste av de gamle foreldrene i Grønnet og familien flyttet fra Drammen tilbake til Spjærøy for å overta småbruket. Else Helene ble igjen i Drammen for å gå på skole, men Gustav og Bjarne var med på flyttingen. Her er utdrag av brev som moren skrev til Else:

Grønnet April 1924

Kjære Else!

Jeg får nå se og få skrevet lit, det har vert så somlete her så det har vert rent umulig al ting. Reisen gikk bra, fint veir guttene satt på dekket og sang hele veien. Vi måtte gå ut om Hvaler. Så vi var helt til havs vi så Thorbjørnskjær. Indenfor var is og Isbryteren hadde gått op råk til Sand ret før vi kom. Det grøsset i meg da jeg så de nakne Spjær og Asmaløy tanger mot Drammens skogkleddede åser. Vi gikk tvers gjennom Åkersund. Her tenkte jeg på Far og Mor hadde så mangen gang ligget og fisket og nu lå de(?) hjem i sin grav. Vi kokte kaffe 2 gange i båten. Hønsene verpte. vi kokte egg de to mennene drakk kaffe med oss. De tok hundre og 60 kr. Det var i skumringen vi kom til bryggen. Folk kom og hilste på oss. Vi måtte få Ole til at kjøre os ut for hele grønne var ful av is og vand som en skjø. Her ute var koldt og ingen ved og mørt over alt. Det var ikke som at skrue på det elektriske lys. Bekmørt overalt. Uf a mig. Vi fik slått i stykker en kasse så vi fik kokt os lit kaffe. Vi satte alt vi hadde med på låven til ausion hadde vært den 9. april. Det var mange mennesker her. Helene og jeg gjorde ferdig Smørbrød til Lensmand.

Det som var av møbler i huset skulle altså selges på auksjon slik at alle søsknene kunne få arven sin. Så kunne egne møbler fra Drammen komme på plass, blant annet spisebordet som brukes ennå. Huset i Grønnet var lite for en stor familie, men alle barna bodde der ikke samtidig. Når de var blitt konfirmert, var det rett i gang med å finne en jobb. Jentene fikk husposter og bodde hos sin nye arbeidsgiver. Guttene dro på fiske eller fikk hyre og dro til sjøs. En av dem fikk jobb i butikken på øya.

Bare den yngste, Anne Margrete, reiste ikke. Hun ble boende og tok seg av arbeidet på gården. Gården kunne fø et par kuer, gris, høner og en stund en hest. Det ble dyrket grønnsaker og poteter. Salg av melk, egg og grønnsaker var en inntektskilde. I ledige stunder vevde hun ryer med høy kvalitet både i utførelse og fargevalg. Det har hun fortsatt med til nylig og de pynter opp i mange hus på Spjærøy, og i hytter hos byfolket.

De som reiste var hjemmekjære og holdt kontakten gjennom besøk og brev. Nå er det bare to gjenlevende av søsknene.

Torghandel

Spjærøy er en blomstrende øy med et uvanlig rikt fugleliv og dyreliv. I mai galer gjøken både natt og dag, nattergalen synger i småskogen nær gårdene, huggormen kommer frem og kan gjerne ta en svømmetur over bukta langs stranden, ekornene tar kontakt der det er mat å hente og rådyrene får unger som kan stå vaklende på kjerreveiene.

Ved påsketider er mange steder marken blå av blåveis og litt senere hvit av hvitveis. Og i mai kommer det mest interessante: da blomstrer Mainøkler og konvall. Mainøkler vokser som gule tepper. De er det mange av. Konvall må man lete litt mer etter, i skogholt. Anne Margrete og søsknene i Grønnet visste hvor konvallen vokste. Da var det ut å plukke. Mainøkler og konvall ble samlet i sirlige buketter, stilkene pakket inn i vått avispapir og pappaen i Grønnet passet på at hyssingen var knyttet rundt på riktig måte slik at blomstene kom friske frem til torget i Fredrikstad.

Med kassen full tok Anne Margrete fatt på den lange turen. Først gå stien gjennom skogen fra Grønnet til fergeleiet på Sand med kassen på trillebår. Det var godt at det pleide å være tørr, god sti i mai, så turen tok omtrent 20 minutter. Så båtturen innom alle fergeleiene på Kirkøy, Asmaløy, Vesterøy og Kjøkøy. Vel fremme på torget kunne det hende at hun fikk solgt hele kassen til en torghandler. Men da måtte budet være godt nok. Hvis salget gikk i orden, ble det tid til å møte de to storesøstrene som hadde flyttet til Fredrikstad. Og kanskje tid til en liten kikk i butikkene i byen. Men ofte måtte hun stå på torget selv.

Båtturen tilbake var like lang, men det var alltid kjente på båten og praten gikk. Det tok akkurat så lang tid at vi fikk strikket et par sokker på veien, forteller Anne Margrete.

Stenhuggerne på Spjærøy

Stenhugging var en stor og viktig virksomhet på Spjærøy fra slutten av 1800-tallet, og mange svenske stenhuggere kom til øya. Med svenskene kom radikale strømninger til det konservative øysamfunnet. Stenrederne hadde stor makt og stenarbeiderne tok opp kampen. På Spjærøy ble landets første Folkets hus bygget. Anne Margrete tar frem Hvaler menighetsblad nr 3 fra 2005 hvor hun har skrevet om noen av sine opplevelser med stenhuggerne. Her er et utdrag fra menighetsbladet:

Selv passerte jeg stenhuggerne hver gang jeg gikk til skolen eller til butikken og har sprunget fra mangt et «varsku her». Min venninnes far hugde sten, og vi var ofte oppom fjellet på hjemveien fra skolen, og av og til gjorde vi leksene der. De fleste stenhuggerfamiliene bodde i arbeiderboliger på ett rom og kjøkken, noen var heldige og fikk en alkove eller et ekstra rom i tillegg. De fleste hadde mange barn, men måtte likevel ta inn arbeidsfolk i losji. Men ingen hadde vel så mange fillematter eller hvitskurte trapper som disse husmødrene.

Vi bar melk til noen av de som bodde i arbeiderbrakken. Enkelte likte vi bedre å gå til enn andre for der fikk vi noen ører eller en brødskive. Det smakte nyfiskt med kjøpebrød, for hjemme hadde vi alltid hjemmebak.

Mange stenhuggere var avholdsfolk og stod i losjen, mens andre dro til byen og kjøpte sprit og hadde lua på snei da de steg i land fra hvalerbåtene. Verst var likevel kortspill. Når lønningene kom, samlet de verste pokersoillerne seg på bakken utenfor butikken og spilte bort mesteparten av pengene. Så måtte konene ut å arbeide på gården eller gjøre rent for folk som hadde bedre råd.

Men en del av stenhuggerne la seg opp penger og kjøpte sitt eget hus etterhvert. De arbeidet sent og tidlig. Lyktene deres kunne sees lang vei når de sto i fjellet på vinterkveldene. Grytidlig om morgenen stod smeden og hvesset bor. Smia stod der i flere år etter at stenhuggingen tok slutt. Etterhvert falt den sammen, og nå er det campingplass på Smiebakken.

Ofte var det båter ved Sand brygge og lastet sten. Vi hadde forbud mot å gå dit, men det hendte vi stakk nedom når vi kom fra skolen, og det var uhyre spennende hvis en og annen gutt fra båten snakket til oss.

I brottet, der stenen ble tatt ut, var det en dam som aldri gikk tom for vann. Hit kom folk langveisfra for å vaske klær. Det var liv der på tørre somre når kvinnfolka stod og vasket i baljene sine, og fyrte opp kokekjelen med kongler og kvist.

Stenhugging var hardt slit og krevende arbeid. Gatesten, kantsten, meterlengder – alt måtte holde målene, hvis ikke ble det vraket. For noen familier var det ekstra hardt. Anne Margrete la merke til at noen koner gikk med tynne bomullskjoler hele vinteren. «Moren min hadde ikke mye klær, men om vinteren var det ull som gjaldt.»

Anne Margrete forteller videre at var det populært å gå på dans på Folkes hus, men hun fikk ikke lov av faren til å gå dit. Bare på 17. mai. Der var det for mye fyll og slåssing. Og røde faner. «Pøbelens kirke», kalte han Folkes hus. Han kjente stenhuggermiljøet og passet godt på yngstedatteren sin. Han var selv veldig forsiktig med alkohol, men tok en kaffedoktor en sjelden gang i godt selskap.

Selv om det var mye hardt arbeid, visste folk å hygge seg, og gledet seg over lite. De var ikke kravstore. Og for de arbeidssomme var stenhugging lønnsomt arbeid som ga mulighet for å skaffe seg eget hus. Huset vårt på Holmen øvre er bygget av en stenhugger som arbeidet seg opp. Svenskene ble et stort innslag i befolkningen på Spjærøy. Det var mange barn i alle hus. De ble redningen for oss, sier Anne Margrete.

St. Hansfeiring

St. Hansaften var en spesiell dag for meg, en følelse av høytid, forteller Anne Margrete. Vi tok fri tidlig på ettermiddagen etter at kjøkkengulvet var vasket, trappen skurt og doen vasket og pyntet med velduftende porsris. Alle som var hjemme gikk sammen opp i fjella og hentet bjørkeris. De ble satt på grinda, rundt døra og i en stor krukke på ovnen i stua.

Vi lagde også kranser. Det er en skikk fra Sverige som pappa hadde med seg fra svensk midtsommerfeiring. Jeg lagde alltid en til å henge på døra. Denne skikken har fortsatt også etter at vi ble voksne og slektens barn har blitt med.

Folk dro tidlig utover til Hvaler på St. Hansaften. Ved fire- femtiden kom snekkene fra Fredrikstad pyntet med løv og flagg. Om kvelden gikk vi alltid til Holmen, da jeg var barn. Vi hadde med matkurver og kaffekjele. Før krigen var det bygget noen hytter der ute, og hyttefolka lagde stort bål på stranden. Vi ungene lekte og hadde det moro helt til bålet var brent ned ved tolvtiden. På hjemveien var det om å gjøre å se så mange St. Hansormer som mulig.

På samme tid startet også et tog av båter på vei tilbake til byen. Folk skulle på jobb neste dag. Nå er det annerledes, sier Anne Margrete. Nå for tiden feires dagen på nærmeste lørdag, for folk må ha fri dagen etter for å sove ut - ja, ja.

Jul

Det mørkner utenfor vinduene og rosene i de hvite blondgardinene tegner seg tydeligere mot rutene. På et lite bord ligger flere broderte juleduker og løpere klare til å legges på bordene. Men ikke ennå. Det er for tidlig. Anne Margrete er nøye på tradisjoner:

Før jul ble grisen slaktet. Barna ble sendt inn da Ola slakter kom til gårds. Så snart grisen var død, sprang vi til låven for å overvære skollingen og vi fikk jobb med å røre i blodet. Sylte og rull ble laget og kjøtt saltet. I skumringstimene før jul sang vi gjennom alle julesangene. Det var hyggelig, men også nyttig for å spare på parafinen.

På skolen hadde vi ikke noe vi kalte juleverksted, men jeg husker godt at vi hadde en dag før jul hvor frøkens gamle mor, en liten, gammel dame med hvitt hår og brune, glitrende øyne, lærte oss å lage spesielle julekurver av krepp-papir, forteller Anne Margrete.

Vi var aldri i byen for å se på julevinduene, men noen dager før jul pyntet kjøpmannen vår litti butikkvinduet. Det var stor stas. En snor med julemasker, glittere og girlandre fikk opp julestemningen.

Det ble bakt rikelig – sandbakkels, smultringer og serinakaker var vel mest vanlig, og store julekaker med masse sukat og rosiner. At kakene ble tørre etterhvert gjorde ingenting. De smakte like godt.

Det var mye som var annerledes. I dag pynter mange juletreet lenge før jul, ja, noen har det klart allerede første søndag i advent. Vi pyntet treet julaften morgen, da ble også juleneket satt opp, og de stivstrøkne kjøkkengardinene, pyntehåndklærne og skorsteinskappe kom på plass. Nypusset messing skinte på vegger og hyller. Da var julen her. Etter at julemiddagen var fortært, gikk vi på låven med grøt til nissen. Vi så ham aldri, men merkelig nok, pappa hørte nissen romstere der borte hvert eneste år.

Juletreet ble plassert midt på gulvet og pakkene lagt under. Vi var en stor familie så det ble en fin ring rundt treet. Vi sang alle julesangene vi kunne, og ingen unger maste om at nå må vi ta pakkene. Forventningene bare steg for hver sang. Gavene var ikke legoklosser, elektroniske spill, mobiltelefoner o.l. Nei, det var hjemmetrikkede votter og sokker, gjerne med noe knask i. Guttene fikk slirekniver og jentene dukker og gleden sto i taket.

Det var ikke noe som het julebord den gangen, det hadde ingen tid til. Først i romjulen tok selskapene til, og det varte til tyvende dag jul. Da hadde alle mat i huset og et julepyntet hjem. Nå kommer besøkene før jul og så er det over. Juletreffester var det mange av og alle gikk dit. Av og til kom det julebukker. Høgmessen i Spjærøy kirke var alltid 2. dag jul. Da pyntet vi oss i diverse nyttige julegaver og gikk dit. Uansett om mye er forandret, er den egentlige årsaken til at vi feirer jul den samme, avslutter Anne Margrete.

Hjemvei

Varmen og historiene sitter i kroppen i bilen hjemover. Det snør tettere. Fastlandsveien mellom Vesterøy og Kjøkøy ligger som en flystripe, godt opplyst av lysmastene på den nye sykkelveien, og med blanke, mørke flater - sjøen – på hver side. Hele fastlandsveien - de 5 broene og den undersjøiske tunnelen på over 3 km - gjør at man med bil eller buss fra Fredrikstad når kommunesenteret Skjærhalden på Kirkøy på ca tredivet minutter. Men det var flere barn på Spjærøy under gullalderen for stenhugging mellom ca 1880 og 1930. Da veltet det unger ut av alle hus på vei til øyas skole.

Mens vi snegler oss frem på en nedsnødd motorvei, tenker jeg på verden før og nå. Hvaler hadde skoler på alle de store øyene. Fra 2021 går alle barna på Hvaler barne- og ungdomsskole på Asmaløy. Da ble de to siste skolene, Attekanten på Vesterøy og Floren på Kirkøy lagt ned. Det var diskusjoner om denne løsningen, og lærerne var stort sett positive til å få et større miljø.

Som lærerstudent var jeg på ekskursjon til Attekanten i 1969. Vi var imponert over denne attekantete foregangsskolen med åpent landskap, ingen klasserom og glade, aktive, lærende barn. Nå står skolen tom, og ingen blir enige om hva den skal brukes til.

Men Norges første Folkes hus fra 1898 er i fullt bruk.

Det er en annen historie.

Kari Fjell, født 1946 i Porsgrunn, vokst opp i Oslo. Lærerutdanning fra Sagene lærerskole, forsøkslinje. Norsk grunnfag fra UiO. Pedagogisk embetseksamen (can. Paed.) UiO. Yrkeserfaring: lærer i grunnskolen, 12 år redaktør/redaksjonssjef i fagbokforlag, mer enn 20 år ved grunnskolelærerutdanningen ved HiO/OsloMet som etterutdanningsleder, og som førstelektor i pedagogikk med hovedoppgave undervisning av førsteårsstudenter og veiledning av nyutdannede lærere.

Vibeke Holst

De Castbergske barnelover

Velferdssamfunnets spede begynnelse

«Da det ble lov å være barn» Kronikk Aftenposten. 10.04.2015.

Denne artikkelen vil i korte trekk søke å belyse oppstarten og utviklingen av den norske velferdsstaten i skjæringspunktet mellom barnerett, sosiallovgivning og politikk utøvelse med sikte på å bedre livsvilkårene særlig for enslige mødre og deres barn.

Vi er i England og året er 1888. Industrialiseringen i landet har over en periode på ca. 100 år satt dype spor etter seg – på godt og vondt. De nye fabrikkene gir nye arbeidsplasser, men også lange arbeidsdager på opp til 16 timer, og lav lønn i tillegg til svært helsefarlige arbeidsforhold. Dette ble det reagert på og fyrstikkpikenes streik i London i juli 1888, markerte

begynnelsen på den moderne britiske arbeiderbevegelsen med fagforeningenes første seier over arbeidsgiverne i Englands historie. Streiken ble utløst av barnearbeid, sultelønn og svært dårlige arbeidsforhold, som forøvrig allerede den gang var ulovlig i henhold til Factory Bill av 1847. Streiken var over på bare tre uker og førte bl.a. til økte lønninger, avskaffing av økonomiske represalier og bedre arbeidsforhold.

Også i Norge var fyrstikkpikenes arbeidsforhold tilsvarende dårlige. Svært unge piker jobbet lange dager med luse lønn, dårlige arbeidsforhold og med represalier ved fravær/sykdom, og også her i landet var det vanlig med barnearbeid i industrien. Datidens sikkert mangelfulle statistikk viste bl.a. at det i 1875 arbeidet 3370 barn under 12 år i industrien, og alt dette førte til at fyrstikkarbeiderne også i Christiania streiket i 1889, direkte utløst av at fabrikkene reduserte den allerede svært lave lønnen.

Kampen for tilværelsen. Christian Krohg, 1888-89.

Arbeidersamfunnsbevegelsen, som oppsto i Norge i 1860-årene, var i sin tid den viktigste politiske arena for radikale venstrefolk. Arbeidersamfunnene var partipolitisk uavhengige, men i slutten av 1870-årene ble de stadig mer preget av parti politisk engasjement til fordel for partiet Venstre. Denne bevegelsen kan anses som oppstarten på sosialradikalismen som oppsto som en reaksjon på den klassiske liberalismen og statens passive holdning overfor de store sosiale utfordringene samfunnet opplevde som en følge av industrialisering og fattigdom.

Da Kong Karl Johan døde i 1844, ble hans sønn Oscar I konge av Norge og Sverige. Den nye unionskongen gikk blant annet inn for sosiale reformer, som ble hilst velkommen av liberale

kretser i Norge. Han fikk etterhvert bl.a. vedtatt en ny fattiglov, innført lik arverett for menn og kvinner, og han tok også til orde for en humanisering av fengselsvesenet.

I Norge hadde det i 1880 årene fremkommet krav om revisjon av de da eksisterende sosiallovene. Disse kravene ble reist for å bedre forholdene for barn, kvinner, og arbeidere. Spesielt kvinner med barn født utenfor ekteskap var utsatt bl.a. fordi det spede lovverket som tross alt eksisterte hadde fritatt mennene for ansvar. De sosiale og økonomiske forholdene for ugifte mødre og deres barn var følgelig svært dårlige, ikke bare når det gjaldt status og økonomi. Også svangerskap og fødselsforholdene var dårlige, og ikke minst var tiden etter fødselen med det nyfødte barnet risikabel og utrygg.

Kvinnesaksforkjemper Hagbart Berner uttrykte det slik: Menn kunne «drive Tøielsesløsheden som professionelle forførere» uten å rammes, mens kvinnene ble «knuged av nød og skam».

En rapport fra Statistisk Sentralbyrå (SSB) for perioden 1891- 1907: *Børn som kommer under uheldige livsvilkaar*. Hensikten bak rapporten var bl.a. å belyse sedelighetstilstanden i Norge – og om folkets moral på dette området. Rapporten avdekket meget stor spedbarndødelighet og det særlig for barn født utenfor ekteskap – de såkalte «uekte barn» eller «lausunger». Av 100 levendefødte barn døde 29% av de uekte og 13% av de ektefødte barn i løpet av første leveår. Mange av barna ble satt bort i pleie fordi det var svært vanskelig å kombinere omsorgen for barn og inntektsgivende arbeid til forsørgelse. Disse barna fikk ofte kunstig ernæring i stedet for morsmelk i kombinasjon med dårlige boforhold, som igjen kunne føre til kriminalitet, sykdom og tidlig død både for barna og deres mødre. At dette var situasjonen fikk støtte av en SSB - oppnevnt sakkyndig legekomite, og det ble uttalt et sterkt ønske om å gi disse barna større trygghet og et sterkere rettsvern.

Formålet med komiteoppnevningen var bl.a. å belyse sedelighetstilstanden i Norge – nærmere bestemt om folkets moral var i forfall eller bedring. Synet var at: «dersom de illegime Forbindelser, hvoraf de uækte Børn ere en «Frugt», ikke hadde funnet sted, ville det ha vært flere lykkelige og fruktbare ekteskap, og det ville være færre barn som «kommer under uheldige Livsvilkaar og ikke sjelden blive en Byrde for det Samfunn i hvilket de ere opvoxede».

Albertine i politilegens venteværelse. Christian Krohg, 1885-87.

Også kunstnere engasjerte seg, i 1886 ga bl.a. Christian Krohg ut boken *Albertine*. Boken er en sosialrealistisk fortelling hentet fra samtiden preget av refleksjon og moralisme, men også skrevet for å «ryste og refle». Boken viste hvordan unge fattige jenter ble tvunget til prostitusjon, som igjen ofte førte til uønskede svangerskap. Boken skapte stor oppstandelse, og temaet er gjengitt i Christian Krohgs maleri «*Albertine i politilegens venteværelse* fra 1887.

Hønse-Lovisa's hus ved Akerselva.

Mange år senere utkom skuespillet *Ungen* skrevet av Oskar Braaten (1911), som skildrer arbeidermiljøet med varme, humor og medmenneskelighet. Handlingen er fra industriområdet langs Akerselva i Christiania på 1800-tallet, hvor den sosialt bevisste Hønse-Lovisa,

som bodde i et hus kalt «Hønsereiret», ga tak over hodet og omsorg til fabrikkjenter som «havnet i uløkk» slik at de kunne beholde ungene sine, selv om de var utenomekteskapelige og såkalte «lausunger og uekte» barn. Hønse-Lovisa gjorde det med andre ord mulig for dem å kunne være i arbeid uten å måtte gi fra seg ungene til oppfostring eller adopsjon.

Ungen, Skuespill. Utgitt 1911.

Utvikling av velferdsstatens

Utviklingen av den norske velferdsstaten startet på slutten av det 18-århundret. Ordet velferdsstat var naturligvis ennå ikke «oppfunnet», men selv om velferdsstat som begrep ikke ble brukt den gang, var det både politikere og enkeltindivider som arbeidet for å få bedret helsetilstanden, velferden og rettssikkerheten for sosialt og økonomisk vanskeligstilte grupper i befolkningen.

Problemstillingen er i hovedsak knyttet til to helt sentrale personer - Johan Castberg (1862-1926) og Katti Anker Møller (1868-1945), som begge arbeidet med å gi plass til sosialpolitiske reformer. Begge tilhørte datidens samfunnselite, noe som antakelig bidro til at de lyktes så godt med sitt arbeid til tross for stor motstand fra flere hold.

Arbeiderdemokraten og venstremannen Johan Castberg, var den mest sentrale pådriveren for å få etablert et hensiktsmessig lovverk. Han var påvirket av nye strømninger i tiden, og nok også i betydelig grad av sin svigerinne, kvinnesakskvinnen Katti Anker Møller (1868-1945) som vi vet har fått et eget hus på Oslo Met oppkalt etter seg. De to konsentrerte seg særlig om den nærmest rettsløse situasjonen for den enslige mor og hennes barn født utenfor ekteskap, men også om behovet for en gjennomgang og forbedring av den øvrige, men svært mangelfulle barne- og sosiallovgivningen på den tid.

Pater est-regelen

Den lille lovgivningen, som direkte eller indirekte regulerte den enslige mor og hennes barn, ble dominert av den såkalte Pater est-regelen som innebar at det kun var den gifte mor og hennes barn født i ekteskap som hadde rettsordenens beskyttelse, og da slik at den ugifte mor ikke hadde noen rettigheter for seg og sitt barn, og heller ingen økonomisk støtte annet enn fra Fattigkassen.

Pater est-regelen innebærer at morens ektemann blir far til de barn hun føder. Romerretten uttrykte dette på følgende måte: «Far er (pater est) den som ekteskapet utviser». Eller som det heter på latin: «**Pater est quem nuptiae demonstrant**». Nåværende Barnelov § 3 hviler fortsatt på det samme Romerrettslige grunnlag ved at «pater est- regelen» gir barn født i ekteskap, men kun disse barna, en formelt ansvarlig far og status som *ektemannens* barn med de rettigheter som følger av denne statusen. Rettsordenen har således tradisjonelt skilt mellom «ekte» barn - født i ekteskap, og «uekte» barn - født utenfor ekteskap. Ekte: fra tysk: gjøre legitim – dvs at barnet får juridiske rettigheter.

Slik loven i dag er utformet (Barneloven §3) er det ekteskapet ved barnets fødsel som er avgjørende – selv om moren ikke var gift da barnet ble konsipert.

I dag har barn – født både i og utenfor ekteskap - ikke noen rettslig far før farskapet er konstatert ved aksept eller ved gentest.

Barnelovenes far og mor

Johan Castberg (1862 – 1926)

Johan Castberg var tidlig opptatt av de sosiale forhold – også utenfor Norges grenser, og allerede som student i 1881 ble han tildelt et offentlig stipend som bragte ham til Tyskland, Østerrike, Sveits og England for å studere sosiallovgivningen i disse landene. I 1884 tok han så Juridisk embetseksamen.

Han sluttet seg til den mest radikale fløy i partiet Venstre, som den gang var statsbærende og dominerende i norsk politikk, og med sine fremragende evner som

debattant, ble han etter hvert både stortingsrepresentant og minister. I perioden 1908-1913 innehadde han ikke mindre enn tre ministerposter som hhv justisminister, handelsminister og sosialminister i Gunnar Knudsens to regjeringer. Som medlem av regjeringen gjennomførte han bl.a. en ny og bedre kontroll med arbeiderlovgivningen og forberedte en rekke nye lovforslag, bl.a. de viktige «barnelovene» om arverett og navne rett etter far for barn født utenfor ekteskap. Denne lovgivningen var sosialpolitiske og rettslige nyskapninger og Castbergs sosialpolitiske arbeid viste at han ikke bare hadde en sterk personlighet, men også og en betydelig politisk gjennomføringsevne.

Forut for sin politiske karriere hadde han blant annet også virket som privatpraktiserende advokat og høyesterettsadvokat, samt statsadvokat og sorenskriver, og etter at hans politiske karriere var avsluttet, ble han i 1924 utnevnt til høyesterettsdommer, en stilling som han innehadde frem til sin død i 1926. Han innehadde med andre ord flere helt sentrale posisjoner både utenfor og innenfor den dømmende-, lovgivende-, og utøvende del av den statsbærende maktfordelingen, og følgelig de beste forutsetninger for sitt ambisiøse virke. Det er få – om noen - som har hatt så stor innflytelse på norsk politikk som ham i de første tiår av det 20. århundrede. Han var en gigant for sin tid og som en kuriositet kan nevnes at han fikk et olje- og gassfelt i Barentshavet oppkalt etter seg.

Katti Anker Møller (1868-1945)

Katti Anker Møller (1868-1945), Castbergs svigerinne, hadde også et svært bredt sosialpolitisk engasjement for mødre og barn, og hun gikk tidlig inn for prevensjonsopplysning og særlig avkriminalisering av abort. Hun møtte sterk motstand, ikke bare fra konservative menn, men også fra egne rekker og grupper av kvinnesakskvinner. Hun opprettet et hjem for ugifte mødre i Christiania i 1902, og hun sto også bak opprettelsen av det første mødrehygienekontoret i 1924, som i sin tur medførte at det i årene som fulgte ble opprettet mødrehygienekontorer over hele landet. Straffeloven av 1902 hadde en strafferamme på tre års fengsel for abort, og som nevnt arbeidet hun for å få abort avkriminalisert. Egen lov om abort ble først vedtatt i 1959, men trådte ikke i kraft før i 1964.

Ved siden av foredragsvirksomheten arbeidet hun med en rekke praktiske tiltak, som initiativet til den første læreboken i seksualopplysning i Norge. Hun var også drivkraften bak både innføringen av mødre-forsikringen i 1915 og trygd for enslige mødre.

Det er ingen tvil om at Katti Anker Møller fungerte som en viktig premissleverandør i Castbergs sosialpolitiske «tenketank», og at de to inspirerte hverandre i kampen for mødre og barns rettigheter er udiskutabelt. Samarbeidet medførte blant annet at det ble fremmet en ny lov om ekteskapsstiftelse, separasjon og skilsmisse, som ble vedtatt allerede i 1909.

Reform av utdannelsen for jordmødre var et annet viktig saksfelt som Katti Anker Møller og Johan Castberg sto sammen om, og hun holdt en rekke foredrag om at «moderskapet må være frivillig», og uttalte blant annet:

Katti Anker Møller:

- «Efter den borgerlige lov kan ikke en gift kvinde negte at føde barn. Unndrar hun sig samleie utover en begrænset tid, er det efter skilsmisseloven § 6 grund for manden til skilsmisse».
- «Det er ikke skilsmisseg grunn om hun ingen barn får. Det er altså kjønnsomgangen hun blir betalt og underholdt for, akkurat som ved alminnelig prostitusjon».
- «Hustruen er derfor henvist til en uavbrudt række av svangerskaper, fødsel, diegivning og svangerskap igjen, så lenge det lar seg gjøre i hendes liv».

Foredragene hennes om at «Moderskapet må være frivillig» og om «Mødrelønn» vakte en storm av protester. Motstanderne mente forslagene ville føre til usedelighet og man reagerte på at privatlivet ble trukket inn i politikken og dermed inn i den offentlige sfære.

Blant Katti Anker Møllers hardeste kritikere var Sigrud Undset. Som katolikk – var hun rimeligvis en klar motstander av selvbestemt abort. Abortsaken vakte så stor motstand at hun la den bort etter 1915. Katti Anker Møller arbeidet imidlertid videre med seksualopplysning og prevensjon, og hun var hele livet en politisk grasrotaktivist, kvinnesaksforkjemper og antakelig den første i Norge som tok åpent til orde for selvbestemt abort.

De Castbergske barnelover – vedtatt i Stortinget april 1915

I 1913 satte Stortinget, på Castbergs initiativ, ned en komite som skulle utrede om arbeiderlønnen burde øke med barneantallet i familien. Samtidig foregikk det en rekke initiativ på Stortinget om presserende samfunnsspørsmål, og resultatet ble til sammen seks ulike lovvedtak som utgjør de Castbergske barnelover blant annet Lov om foreldre og barn hvis foreldrene ikke hadde inngått ekteskap med hverandre. Denne loven fastslår juridisk likestilling for barn født henholdsvis i og utenfor ekteskap. Det ble også endringer i arveloven, som ga samme arverett for «uekte» som for «ektefødte» barn. Videre slo loven fast at begge foreldre hadde ansvar for å bidra til barnets forsørgelse.

Lov om forsorg for barn er kanskje den mest kjente loven. Den skulle sikre de mødre og barn som ble stående uten bidrag fra faren. I følge denne loven kunne mødre kreve bidrag i oppholdskommunen i tiden omkring fødselen og inntil seks måneder etter barnets fødsel. Denne støtten skulle ikke regnes som fattighjelp – det var viktig for mødre – og tanken med loven var å forhindre den høye spedbarnsdødeligheten ved å bidra til hvile for mor og barn omkring og etter fødsel.

Lov om bidragsplikt for barn født utenfor ekteskap ga barnet både rett til å arve farens navn og eventuelle formue. Farens rettslige og økonomiske plikter overfor barnet ble skjerpet. Far kunne blant annet ilegges bidragsplikt. Det eksisterte allerede i gammel lovgivning, men manglende bidragsbetaling hadde vært et gjennomgående problem for ugifte mødre fordi de selv måtte kreve inn bidraget. Reglene for bidragsinndrivelse ble skjerpet, og bidragene skulle fra nå av kreves inn av lensmann eller byfogd på morens hjemsted. Faren ble også pålagt å dekke utgiftene ved morens fødsel.

Fastsettelsen av farskapet var imidlertid ikke alltid enkelt, og var bare mulig om moren hadde hatt samleie med kun en mann i perioden hun var fruktbar. En mann som betalte bidrag trengte derfor ikke nødvendigvis å være barnets rette far, og var derfor heller ikke juridisk ansvarlig overfor barnet.

De nye lovene var sterkt omstridt i samtiden. Motstanden mot lovene kom blant annet fra gifte kvinner. De fryktet at deres egne barn brått ble nødt til å dele navn og arv med «uekte» barn som dukket opp «ingensteds» fra. Det ble også hevdet at de nye lovene ville fremme promiskuitet og undergrave kristne familieverdier.

Castberg avsluttet sitt hovedinnlegg i Stortinget i 1915 med følgende ord: «det vil blive en hædersfuld dag i denne forsamlings historie om forslaget til nye barnelover blir vedtatt». Og lovene ble vedtatt, og de gjorde Norge til et foregangsland på det barnerettslige området.

De Castbergske barnelover – vedtatt på Stortinget april 1915 omfattet:

1. Lov om barn hvis foreldre ikke har inngått ekteskap med hverandre
2. Lov om forandring i arveloven
3. Lov om foreldre og ektebarn
4. Lov om forsorg for barn
5. Lov om forandringer i formuesforholdet mellom ektefeller
6. Lov om forandringer i skillsmiselloven

Johan Castberg, har satt store spor etter seg og han fylte opp et nærmest rettstomt rom ved at man fikk etablert prinsippet om barn som selvstendige, rettslige subjekter i Norge – 75 år før FNs barnekonvensjon.

Før de Castbergske barnelover ble vedtatt i 1915, hadde det «uekte» barnet hverken krav på fars navn, arv etter far eller stønad fra annet enn Fattigkassa. Den enslig mor hadde også kun Fattigkassa å forholde seg til økonomisk. Barnehager fantes ikke og mors mulighet til å kombinere omsorg for barn og lønnet arbeid var svært begrenset.

Etter 1915 ble følgelig barnet et eget rettssubjekt med egne juridiske rettigheter og de «uegtefødte» barn ble likestilt med «ektefødte» mht fars navn og arv etter far. De Castbergske barnelover ble først revidert på 1950-tallet – i kjølvannet av innføringen av Barnetrygden i Norge, som fant sted så sent som i 1947. Lignende reformer ble først innført i vestlige land i 10-årene etter den andre verdenskrig 1945. I Sverige først i 1969.

Starten på norsk sosial- og barnelovgivning, og kanskje spesielt de Castbergske barnelover, ble på mange måter også velferdsstatens spede begynnelse, og i lys av dagens debatt om hvem som skal ha æren for den norske velferdsstaten slik den fremstår pr. 2023, kan det være verd å notere seg at initiativet, oppstarten og gjennomføringen skyldtes initiativ «ovenfra» og ikke «nedenfra» slik man kanskje kunne tro.

Johan Castbergs minnesmerke står ved Gjøvik kirke og Katti Anker Møller står på sokkel ved Sagatun Folkehøyskole på Hamar.

Vibeke Holst født i Oslo i 1947. Utdannet førskolelærer i Oslo i 1972. Spesialfagseksamen i Barnerett i 1990 og 1.avd.juridisk embetseksamen i 1992 ved Det juridiske fakultet ved UiO. Cand.politt ved HiOA med hovedfag i Barnehagepedagogikk i 1997 – hovedfagsoppgave: *Grunnskole reformen og «barnets beste»*. Høyskolelektor fra 1997 ved Fakultetet for lærerutdanning og internasjonalsisering, Grunnskolelærerutdanningen. Fagkrets: Pedagogikk og juss knyttet til skole- og barnerett, veiledning av nyutdannede og studentmentorprosjekter. FoU-arbeid har i hovedsak omfattet dokumentanalyse knyttet til sentrale styringsdokumenter med basis i pedagogikk og juss. Var tilknyttet HiOA i årene 1997-2016.

Fyrstikkpikene 1

Audgunn Oltedal

Dei skal ikkje vere her

I asylpolitikken tel innvandringsregulerande omsyn meir og vege tyngre enn dei menneskerettar som er heimla i grunnlov og andre lover. Fråver av menneskerettar blir brukt preventivt, som pressmiddel for å få lengeverande asylsøkarar til å dra, og for å hindre at nye asylsøkarar kjem.

Får han bli i Noreg?

I februar i år sat Ibrahim i lange politiavhøyr. Han kom til Noreg i august 2015, då var han ikkje fylt 15 år. Taliban hadde tatt far hans, familien såg han aldri att. Ein dag kom Taliban dit dei budde utanfor Kabul og drap bror hans. Mora flykta med familien til Pakistan. Men ho var redd Taliban ville finne dei i Pakistan og ta livet av eldste gjenlevande son, og bad Ibrahim om å dra vidare. Reisa gjekk gjennom Iran, Tyrkia, Hellas, Bulgaria. Østerrike, Tyskland, Danmark, Sverige til Noreg. Han fekk midlertidig opphald i tre år. I 2018 søkte Ibrahim om permanent opphald. Han har og søkt om å bli norsk statsborgar. I snart fem år har han ringt UDI for å høyre om ei avgjer var tatt. Så sette gode hjelparar Ibrahim i kontakt med NOAS, dei tek ikkje alle saker, berre dei sakene dei trur det er von om kan vinne fram. Advokaten frå NOAS var med i begge politiavhøyra dei to januardagane i 2023. Svar kjem om tre månader eller innan eit år, seier politiet.

Får Ibrahim nei, byrjar lange rettsprosessar for å få omgjort vedtaket. Blir avslaget endeleg, må Ibrahim finne ut kva han då gjer, reise frå landet eller bli eindel av gruppa med mange namn; *illegale migrantar, ureturnerbare, papirlause*, eller *lengeverande asylsøkarar*, som ofte vert brukt som samlande omgrep for denne gruppa.

Kor mange er dei?

Ingen veit heilt sikkert kor stor gruppa lengeverande asylsøkarar er. I asylmottak sit rundt 1500 som ikkje kan sendast dit dei kom frå avdi Noreg ikkje har returavtale med landet. Dei lengeverande som ikkje sit i asylmottaka, lever i skjul, redde for at politiet skal finne dei og tvangssende dei ut av landet. Kor mange som lever eit liv i limbo, er uvisst, politiet reknar ikkje

med at det er ei stor gruppe. Dei har ikkje fast bopel. Somme ligg ute, andre får ei seng, ofte hos kjenningar. Dei lever på andres nåde. Somme blir utnytta.

Har mista grunleggjande menneskerettar

Politikarane har over mange år stramma inn på basisytingar for denne gruppa. Papirlause har mista retten til vanleg helsehjelp, dei er berre sikra hjelp når det er heilt akutt. Rapportar frå mange ulike instansar har over lang tid dokumentert korleis dette slår inn hos dei det gjeld. Gravide får ikkje den hjelp gravide skal ha før og etter fødsel, men sjukehusrekninga for fødselen kjem. Papirlause har ikkje rett til å ta utdanning. Vanleg tannbehandling gjeld ikkje, når det blir akutt, er det ofte inga anna hjelp å få enn å trekkje tanna. Kreft eller annan alvorleg sjukdom er blitt oppdaga for seint. Fleire gonger har behandling først kome i gang når det ingenting meir var å gjere.

Barn av papirlause har fleire rettar enn foreldra, men rapport som Kirkens bymisjon har laga, dokumenterer dei elendige forholda som barn av papirlause lever under (1).

I 2011 vart det bestemt at asylsøkarar med avslag ikkje lenger skulle ha rett til å arbeide, dei mista identitetsnummer og rett til å bruke bank. Å bli nekta retten til å brøfø seg sjølv er ei streng straff for å ikkje dra frå landet etter avslag på søknad om opphald. Det er og vanskeleg å forstå at Noreg, i ein situasjon der mangel på arbeidskraft er eit stort problem, er tent med å stenge ei gruppe ute frå arbeidslivet.

Kvifor blir dei då verande? Kvifor vel dei å leve livet på vent, i limbo? Kvifor dreg dei ikkje når dei har fått endeleg avslag? Dei vurderer situasjonen annleis enn det styresmaktene gjer. NOAS seier dette om grunnar til at dei ikkje dreg. 'Landene de kommer fra er land eller regimer hvor menneskerettigheter i liten grad respekteres. Land det kan være livsfarlig å reise tilbake til, som Iran, Irak, Afghanistan, Eritrea, Etiopia og Somalia. Det er hovedgrunnen til at de ikke setter seg frivillig på flyet tilbake til hjemlandet'(2).

Våren 2023 behandla Stortinget eit forslag frå seks parti (Raudt, SV, Venstre, Kristeleg Folkeparti, Miljøpartiet De Grønne og Pasientfokus) om at asylsøkarar skulle få rettar på lik line med andre som er i landet, og at Stortinget måtte vedta ei ny eingongsløysing for lengeværende asylsøkarar. Fleirtalet, den noverande regjeringa, Sp og Ap, og Høgre og Frp avviste forslaget(3).

Meir avvisande enn før

Men var det forslaget som låg på bordet for 20 år sidan, blitt vedtatt, hadde vi i dag hatt eit system for innvilging av opphald for lengeverande asylsøkarar. I 2003 kom UDI, saman med Norsk senter for menneskerettigheter (SMR) med forslag om at 5 år etter endeleg avslag skulle lengeverande asylsøkarar kunne få innvilga opphald, så sant det ikkje var tvil om identitet. Var det tvil om identitet, skulle dei kunne få innvilga opphald etter åtte år. Den gong vart det lagt vekt på at 'måten lengeværende asylsøkere ble behandlet på utforderet Norges forpliktelser i henhold til den Europeiske menneskerettskonvensjonen og respekten for menneskeverdet'. I dei 20 åra som er gått sidan tidleg 2003, har Noreg fått ein strengare asylpolitikk.

Mindre vekt på å fylgje FN

FNs menneskerettserklæring (1948) seier at *Enhver har rett til å bevege seg fritt og til fritt å velge oppholdssted innanfor en stats grenser* (art. 13) og *Enhver har rett til i andre land å søke og ta imot asyl mot forfølgelse* (art 14). Flyktningskonvensjonen (1951) ivaretar asylretten.

Noreg har svekka si forplikting til å fylgje internasjonale avtalar som gjeld flyktningar. I Soria Moria erklæringa i 2005 vart internasjonale rettsprinsipp, auka rettstryggleik for asylsøkarar og flyktningar og samarbeidet med FN's høgkommisær for flyktningar framheva som sentrale politikkområde for regjeringspartia Ap, Sv og Sp. Tre år seinare, i 2008 kjem innstramming i asylpolitikken og ei endring i kva som vert vektlagt i asylsaker. Det vart lagt meir vekt på at praksis samsvarar med praksis i andre land som Noreg kan samanlikne seg med, og mindre vekt på tilrådingane frå FN's høgkommisær for flyktning(4).

Nye innstrammingar i asylpolitikken har prega alle regjeringsfråsegnene som har kome etter dette. Endringa i asylpolitikken har ført til at innvandringspolitiske omsyn tel meir og veg tyngre enn omsyn til menneskerettane. Eit viktig formål med det som blir omtalt som innvandringsregulerande hensyn er å unngå at det kjem mange asylsøkarar til landet. Helsehjelp skal ikkje vere ein «pullfaktor», ein faktor som freistar asylsøkarar til å kome til Noreg, blir det hevda. Når potensielle asylsøkarar ser kor ille dagleglivet er for dei som har fått avslag, skal dei misse motivasjon for å søke asyl i Noreg. Forsking kan ikkje dokumentere at denne preventive politikken fungerer i tråd med intensjonen (5) .

Lengeverande asylsøkarar utan opphaldsløyve returnerer ikkje slik styresmaktene seier dei skal gjere. Men fråver av elementære menneskerettar, som helsehjelp og retten til å arbeid, har ført til at vi har fått ei gruppe menneske i vårt samfunn, mellom dei og barn, som lever under forhold som dårleg toler dagslys.

Å hindre at mange frå sør kjem og søker asyl her i landet trumfar andre omsyn. Same tankegang pregar politikken ved Europas grenser i sør. Viktig mål for asylpolitikken i Europa er å hindre at menneske frå andre verdsdeler kjem til Europas grenser. Mellom dei rettar som ikkje gjeld som før, er retten til å bli berga i havsnaud. Nettsidene til Leger utan grenser fortel at det no berre er båtar frå frivillige organisasjonar som er ute på havet i det ærend. Innstrammingar i asylpolitikken i land som grensar til Middelhavet skaper nye problem for organisasjonar som fortsatt er på havet med sine redningsbåtar(6).

Meir vekt på å sende dei tilbake

Arbeid med å sende asylsøkarar ut av Noreg blir meir vektlagt enn før. Fleire enn før opplever å bli fråtatt opphaldsløyve og statsborgarskap. For ei tid attende gjekk det sjokkbylgjer gjennom det somaliske miljøet fordi UDI sette i gang ein runde for å gå gjennom opphaldsløyve som var gitt. Hausten 2022 kom tilsvarande melding til det afghanske miljøet.

Ibrahim fortel om frykta dette har skapt i det afghanske miljøet. Den fyrste jobben Ibrahim fekk etter han kom som asylsøkar i 2015, var på ein kafe i Oslo sentrum. Han som hadde kafeen, kom som flyktnig frå Afghanistan, og hadde fått både opphaldsløyve og statsborgarskap. Så sist haust kom brevet frå UDI om at retten til opphald skulle vurderast på nytt. Mange av dei Ibrahim kjenner, har fått same brev. Frykta for å bli kasta ut, stoppa ikkje den dagen rett til opphald kom. Dei blir rivne ut av ein kvardag der dei bit for bit arbeider med å byggje opp sitt nye liv som borgarar i landet.

UDI har i 2023 fått auka midlar for å intensivere arbeidet med å returnere flyktningar og tilbakekalle løyve om opphald og innvilga statsborgarskap.

Historia Rukshana fortel til Klassekampen 19.april 2023 er typisk for dei sakene UDI arbeider med. Rukshana har vore 10 år i Noreg, og ho og mannen har to barn. Begge tilhøyrer dei den afghanske minoriteten hazara. Då ho fekk familiegjenforening for 10 år sidan, opplyste ho at ho var født i Afghanistan, og viste fram afghansk pass og fødselsattest. Grunngevinga UDI gjev

for å tilbakekalle opphaldsretten, er at dei meiner det er mest sannsynleg at ho ikkje er afghansk statsborgar, men pakistansk statsborgar. Og det gjev ikkje rett til familiegjenforening. Rukshana har frist 24.april til å forlate landet (7). Dei siste åra er det blitt stadig vanskelegare for asylsøkarar å få norske styresmakter til å stadfeste identiteten sin. Tal som NOAS har henta inn frå UDI viser at om lag 700 afghanarar kan miste retten til å vere her.

Noreg strengare enn EU

Då Taliban tok makta i Afghanistan i 2021, fekk kvinnene i landet ein svært vanskeleg situasjon. Rett til utdanning og fleire andre menneskerettar er ikkje ein del av dei rettar kvinner har under Taliban. Situasjonen har ført til at kvinner flyktar frå Taliban sitt styre i Afghanistan. Flyktningbyrået i EU har tilrådd land i Europa å gje afghanske kvinner asyl på grunn av den forfylgjing dei opplever fordi dei er kvinner (8). Sverige fylgde tilrådinga frå EU i desember 2022, Danmark i januar 2023. UDI har tilrådd at regjeringa i Noreg gjer som Sverige og Danmark, og gjev kvinner frå Afghanistan kollektivt opphald i Noreg. Justisministeren sa nei, men UDI har fortsatt i oppdrag å undersøke saka. Vona er at ny informasjon frå Justis og beredskapsdepartementet skal gje eit anna svar.

Verdikollisjonar

Til grunn for asyl-og flyktningpolitikken ligg ein miks av ulike verdiar og interesser som ofte kolliderer og skaper strid om korleis politikken på dette feltet skal vere.

Mange av dei nye grupper flyktningar som har kome, kjem frå sør, frå Afrika, frå land i Midt-Austen. Frå Eritrea, Somalia, Etiopia, Iran, Irak, Afghanistan. 2015 er blitt ståande som eit år som gjorde konfliktliner i asyl-og flyktningpolitikken svært synlege.

Ein faktor er frykta for det som er annleis. Det å sjå annleis ut enn majoriteten. Det rår ein otte for kulturar og levesett som er annleis enn det majoriteten er vane med.

Tanken om at somme menneske ikkje høyrer til her og ikkje skal vere her, er ikkje ein framand måte å tenke på i vår historie. 'Dei-skal-ikkje vere-her-tankegangen' vart nedfelt i grunnlova av 1814 i paragrafane om at jødar og jesuittar ikkje skulle ha rett til å busetje seg i landet.

Forståinga av kva ein nasjon er kan bli snever. 'Eit land-eit-folk-tankegangen' har vore ei dominerande forståing i nasjonsbygginga. Ein konsekvens av denne tankegangen var at

minoritetar måtte assimilera. Dette synet var dominerande i opinion og politikk, men ikkje einerådande. Det fanst andre syn på kva det nasjonale var som ikkje innebar assimilering/-fornorsking, men det synet var ikkje rådande politikk.

Røtene til rasebiologisk tenking sit djupt i vår vestlege kultur. Den bar i seg ei rangering av kva slag menneske som var verdfulle og skulle styre og rå, og kva menneske som ein ikkje såg på som likverdige med seg sjølv. Vår religion, kristendommen, har spela ei tvetydig rolle. Prestar i statskyrkja stod i brodden for assimileringspolitikken overfor romanifolket. Romanifolket sin Gud heldt til hos pinsevenner og ikkje i statskyrkja. Minoritetars kultur vart motarbeidd. Så seint som på 1950-talet vedtok politikarane ei lov som nekta romanifolket å ha hestar, noko som gjorde det vanskeleg å ha det levebrødet gruppa levde av. Det er i vår historie lang tradisjon for å motarbeide kultur og levevis som er annleis enn det som pregar majoriteten.

I mellomkrigsåra vart det vedtatt lover som var viktig middel for å avslå søknader om asyl frå menneske som vart forfylgde i nazityskland. Den sakalla sigøynerparagrafen, vedtatt i 1927 og avskaffa i 1954, vart m.a brukt til å sende 68 rom ut av landet i 1934. 66 av desse mista livet i Hitlers konsentrasjonsleirar(9).

Utbreiinga av antisemittisme i 30 åra er dokumentert m.a. i Bjørn Westlie si bok Mørke år - Norge og jødene på 1930-tallet. Somme fekk problem då dei etter krigen skulle reise tilbake til Noreg. Siegmund Korn, tidlegare landslagstrenar for det norske landslaget i hopp, fortel i TV serien Last:Jøder (NRK) kva han opplevde. Siegmund Korn var ein av dei jødiske barneheimsbarna i Oslo som vart redda frå nazistane og kom til Sverige. Då krigen var slutt ville dei attende til Oslo, men då fekk dei vite at dei ikkje høyrte til i Noreg og ikkje hadde noko å gjere der fordi dei var statslause. Siegmund Korn skildrar i detalj korleis han opplevde dette. Fyst etter press frå den svenske regjeringa gjekk regjeringa i Noreg med på å hente dei heim. Med eit smil seier den tidlegare landslagstrenaren Siegmund Korn i slutten av TV-programmet: Og eg som eigentleg ikkje skulle ha kome tilbake til Noreg, -kor mange gonger har eg ikkje representert Noreg. Det er artig å tenkje på.

Orsakingar

At Noreg tilbake i tid tok i bruk harde verkemiddel for å hindre asylsøkarar i å kome, eller lover om tvangsassimilering, er handlingar som politikarar i dag har beklaga og bedt om orsaking for.

I februar 1998 kom kommunalminister Ragnhild Queseth Haarstad med ei orsaking for dei grove overgrep romanifolket var blitt utsette for. Regjeringen Stoltenberg gjentok orsakinga overfor romanifolket i Stortingsmelding nr. 15 (2000-2001)(10). På Holocaustdagen 27.januar 2012 beklaga statsminister Jens Stoltenberg at nordmenn deltok i arrestasjonar og deportasjonar av jødar under krigen (11). Den 8.mai 2015 beklaga statsminister Erna Solberg på vegne av den norske stat politikken som var blitt ført overfor norske rom i tiåra før og etter andre verdenskrig. Ho sa at ho beklaga den rasistiske ekskluderingspolitikken som var blitt ført, og dei fatale fylgjene denne politikken fekk for norske rom under Holocaust (12).

Kva er kjernen i det politikarane seier her? Dei seier at tidlegare generasjonar førte ein politikk overfor minoritetar og asylsøkarar som ikkje heldt mål vurdert ut frå dei krav til menneskebehandling som Noreg legg til grunn for sin politikk. Orsakingar for den politikk som tidlegare er blitt ført, sender signal om at den type menneskebehandling som skjedde då, ikkje skal skje i dag.

Orsakingane er med og set ein standard og vert målestokkar for den politikk som blir ført i dag (8).

Lokale protestaksjonar

Når romanifolket i mellomkrigsåra drog rundt i landet møtte dei menneske med ulike verdiar. Somme stader fekk dei vere, fekk mat og overnatting, andre stader vart dei kjeppjaga bort. Det rådde ulike haldningar til minoritetar og asylsøkarar. Det gjer det og no.

Organisasjonar som Rettferdighet i asylpolitikken (RIA) og Mennesker i limbo (MIL) jobbar opp mot politikarane på Stortinget for å endre gjeldande lover. Dei krev amnesti for lengeverande asylsøkarar, og til den dag kjem at det skjer, må lengeverande asylsøkarar få vanlege menneskerettar, m.a. rett til helsehjelp og arbeid.

Mange menneske landet rundt engasjerer seg for å få omgjort vedtak om utsending. Lokalsamfunn jobbar for å unngå at mor eller far eller familiar blir kasta ut. Dei som engasjerer seg, opplever at vedtaka strir mot deira oppfatning av kva som er rimeleg og fornuftig politikk. Somme stader gjer kommunestyret vedtak som støttar slike lokale aksjonar.

Meir enn før er det sprik mellom det politikarar på Stortinget meiner og gjer, og det politikarar i kommunar og fylke meiner og gjer. I 2023 utgreier Vestland fylkeskommune tenester og

tilbod for papirlause, m.a. busstilbod, tann- og folkehelsestilbod og tilbod i vidaregåande skule. Fylkesordførar Jon Askeland (Sp) seier at med dette vedtaket (september 2022) anerkjenner Vestland fylkeskommune at papirlause flyktningar har helseutfordringar og ikkje tilgang til grunnleggjande menneskerettar i Vestland og Noreg (13). Og han seier at dette vil Vestland gjere noko med (2). I Trondheim har papirlause migrantar sidan 2011 fått tilbod om gratis helseteneste. Trondheim AP vil prøve å få partiet med på eit vedtak om å finansiere og sikre papirlause 'sin rett og tilgang til nødvendig helsehjelp, medisiner og tannbehandling basert på helsefaglige vurderingar i alle landets kommuner' (14).

Dette er krav i tråd med tilbakemeldingar Noreg har fått frå FN sin komite for økonomiske, sosiale og kulturelle rettår. Dei har kritisert Noreg for ikkje å tilby lengeverande asylsøkarar helsehjelp på line med andre (15).

Flukta til Noreg

Ibrahim vart arrestert fleire gonger på ferda opp igjennom Europa i 2015. Han fekk hjelp av menneskesmuglarar. Han var heldig og kom til målet for reisa. Menneskesmuglarar får skulda når flyktningar drukar i Middelhavet eller kvelest i lasterom på bilar. Mange av dei fortener straff. Men kva fortener dei som har laga eit system der dette er einaste veg til Europa for asylsøkarar?

Middelhavet er i praksis Noreg si sørlegaste grense. Det skriv Kristina Quintano i boka Budbringeren fra Helvete. 'Det finnes i praksis nesten ingen lovlig vei inn til Schengen for et menneske som vil søke asyl. Når menneske ikke får tilgang til gyldige reisedokumenter, tvinges de til å ty til smuglere. Selv de som flyktet fra Syria med pass og penger og universitetspapirer, kunne ikke fly til Europa. Hvis det hadde vært mulig for syriske flyktninger å ta et fly fra Damaskus til Europa, eller ferge fra Bodrum til Kos, der billetten koster tjuefem euro, ville de selvsagt ha gjort det og ikke risikert livet i en gummibåt' (16).

For fem år sidan, i 2018 søkte Ibrahim om å få permanent opphald. Mange gonger desse fem åra som eg har kjent Ibrahim, har eg gravd og spurt og bedt han fortelje om då han var liten, spurt om korleis det såg ut der han vaks opp, om kva han dreiv på med då han var barn. Og Ibrahim har fortalt om garden han vaks opp på, om korleis det såg ut i landsbyen, om kven han leika i lag med, om jobben han hadde med å passa på sauene, og kva slag mat mora laga, og om koranskulen som han måtte gå på.

Nær tre måneder er gått sidan Ibrahim sat i politiavhøyr i februar. Målet for forhøyet var å finne belegg for det politiet held for sant, at Ibrahim ikkje er frå Afghanistan, men frå Pakistan.

Så langt har mange års venting på svar frå UDI og politiavhøyr i februar, ikkje knekt motet og humøret. Ibrahim fortset med det han held på med. Går vakter på ein sjukeheim der han trivst godt. Tek påbygg på ein privatskule, og får karakterar som kan gjere at han kjem inn i sjukepleien.

Kanskje kjem den dag då Ibrahim, og andre asylsøkarar frå Afrika og Midt-Austen kan gå om bord i eit fly og dra til det landet der dei vil søke asyl? Eller kjøpe seg ein billett og gå om bord i ein båt som er slik laga at den ikkje forliser i Middelhavet.

Få menneskerettar er i dag så utsette som retten til asyl. Det er ein menneskerett i fritt fall. Men den kan hankast inn att. Om politikarane vil og bestemmer seg for det.

Det er råd å finne andre og betre måtar å søke asyl på enn dei system vi har i vår del av verda i dag.

Referansar

Kirkens bymisjon sin rapport <https://kirkensbymisjon.no/de-usynlige-barna/>

En ny ordning som sørger for at menneskeliv ikke går til grunne må på plass!
<https://www.noas.no/en-ny-ordning-som-sorger-for-at-menneskeliv-ikke-gar-til-grunne-ma-pa-plass/>

Representantforslag Representantforslaget Dok 8:85 S (2022-23), Stortinget innstilling 256 S (2022-23)

Velferdsstaten skyggesider. RFettighetstap for minoriteter, s20.Mira ressurscenter for kvinner. Bente Puntervold Bø og Asla Marie BøFuglestad

Røde Kors (2021). Har vi et vitenskapelig grunnlag for å hevde at papirløse migranter kommer til Norge for å få helsehjelp? En systematisk litteraturoversikt. Av Trine Myhrvold, på oppdrag frå Røde Kors.

Hva er situasjonen på det sentrale Middelhavet i dag? <https://legerutengrenser.no/flyktninger/flyktninger-over-middelhavet>

Kastes ut etter 10 år i Norge. Av Åse Brandvold. Klassekampen 19.04

Flyktningbyrået i EU. [Afghanistan: Taliban restrictions on women and girls amount to persecution](https://euaa.europa.eu/news-events/afghanistan-taliban-restrictions-women-and-girls-amount-persecution) <https://euaa.europa.eu/news-events/afghanistan-taliban-restrictions-women-and-girls-amount-persecution>

Rom,s.101 i Journalistikk, verdier og menneskerettigheter.Universitetsforlaget 2019.Magne Lindholm og Audgunn Oltedal

Orsaking overfor romani, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2015-7/id2414316/?ch=7>

(11)Jens Stoltenberg orsaking overfor jødane

<https://www.aftenposten.no/norge/i/1nw1J/stoltenberg-vaar-dype-beklagelse-over-at-dette-kunne-skje-paa-norsk-jord>

Erna Solberg si orsaking overfor rom. <https://www.nrk.no/norge/solberg-beklager-rasistisk-rom-politikk-1.12300080>

Vestland Fylkeskommune (2022). Fylkestinget vil hjelpe papirlause flyktningar.

<https://www.vestlandfylke.no/nyheitsarkiv/2022/fylkestinget-vil-hjelpe-papirlause-flyktningar/>

Presser Kjerkehol om papirløse. Klassekampen 14. januar 2023.

Fri fagbevegelse (2017), FN krever at papirløse innvandrere i Norge får helsehjelp. Regjeringen frykter helseturister. 7, desember 201.

Budbringeren frå Helvete s,193. Kristina Quintano. Quintano forlag

Audgunn Oltedal har lang erfaring som journalist, m.a. i NRK. Ho var første redaktør i vekeavisa Ny Tid. Frå 2004 til 2015 var Audgunn Oltedal førstelektor ved journalistutdanninga ved OsloMet, der ho underviste i presseetikk og nyheitsjournalistikk. Oltedal har gitt ut fleire bøker om journalistikk og verdispørsmål, m.a. boka *Journalistikk, verdier og menneskerettigheter* (2019), som ho skreiv i lag med Magne Lindholm

Møte med tingene

Ingebjørg Strand

Den rosemåla kista som kunne kommunisere

"Alt kommuniserar" las eg i Edmund Austigard si bok "Kunsten å danse på furugolv". Boka oppglødde meg; Viss eit furugolv kan meddele seg kan truleg også ei rosemåla kiste som har stått på furugolv heile sitt liv, ha kraft nok i seg til gjera det same. Den australske forfattaren Tamara McKinley skriv i boka "Vindens Song" at det aldri er enkelt å vende tilbake til fortida, for når fortida spas opp nektar ho å vera i skuggen. Samtidig veit eg at for å bevega seg framover må ein også sjå bakover. Ei viktig påminning.

Denne historia handlar om den rosemåla kista du ser i bildet til venstre. I ein alder av 74 år byrja eg å bli oppteken av denne kista sin historie òg kven som kunne ha rosemåla ho. På det tidspunktet hadde eg lest meg opp på mor mi sin familiehistorie. Eg byrja å stille spørsmål til kista eg hadde arva etter mor. Eg kontakta personar som hadde innsikt i gamle kister, fag og ressurspersonar, og som hadde kunnskap om, ferdighetar i og interesse for rosemåling.

Ut frå eit sosiokulturelt syn på læring utviklar kunnskap seg i ein kontekst der språk, samhandling, relasjonar, deltaking og ulike handlingar og tankemønster kjem i spel. Eg hadde erfaring med at slike prosessar kan stimulere til eit meir innhaldsrikt fellesskap med sam- og motspel, og kor kritisk tenking har verdi. På den måten lærer ein av og med kvarandre. Målet mitt var å få kunnskap om rosemåling for så å finne fram til kven som hadde måla arvekista mi. I tillegg har eg vore interessert i kunst og godt handverk frå eg var ung.

Kista hadde ikkje hastverk med "å snakke" eller meddele seg

Min tilnæringsmåte for å få kontakt med kista var som i eit feltstudium. På den måten har eg kombinera personlege møter og samtaler, og lytta til dei 77 personane som eg i eitt eller fleire høve har hatt kontakt med. Kontaktane, eller møta, har vore personlege. Andre møte

har gått føre seg via telefon, SMS, E-post og Facebook. Eg har også hatt innspel i fire Telemarksaviser; *Bø blad*, *Kanalen*, *Drangedalsposten* og *Vest-Telemark blad*. Samstundes har eg teke meir enn 100 fotografi av kister og i tillegg bruka Internett flittig. Nokre av bilda var til god hjelp for å oppnå kontakt med dei ulike kjeldene med tanke på å koma på sporet, eller gje hugs til det som låg i minne og for å fylle tomrom.

Dei fyrste eg spurte var mine tre søstrer. Eldstesøster Anne si tilbakemelding var at mor var veldig redd for kista som var ein arv frå garden Grave i Øvre Bø, samt at kista var stor og fin og at det var status å eige ei rosemåla kiste. Ho hugsa at mormor hadde sagt frå om at denne kista skulle gå vidare i arv til meg. Astrid, ei yngre søster, hadde ikkje minner om kista. Yngstesøster Halldis hugsa at kista var fin å skli på, og at det ikkje var ytre beslag på kistelokket. Dette var svært likt det eg sjølv hugsa.

Den fyrste fagpersonen eg tok kontakt med var Knut Buen, busett i Tuddal og ein ressursperson med mange talent og erfaringar innan tradisjonskunst. Buen meinte at kista, ut frå bilde han hadde fått tilsendt, var eldre enn frå 1889 og truleg rosemåla av Svein Kåsa eller Svein målar som han også blei kalla. Svein Kåsa levde frå 1783 til 1871, var frå Bø og var ein av dei eldste rosemålarane i Telemark. Buen grunngav dette med variasjonane i målings-teknikkane, men også ut frå flenga i rosemålinga ved namnefeltet, sjå side tre. Han peika på at dei gotiske bokstavane hadde små skadar. Det meinte han var eit teikn på at namne- og årstalsfeltet hadde vore oppattmåla for han såg noko i dei riftene. Praten med Buen inspirerte.

Helge Stange var den neste fagpersonen eg kontakta, ein profesjonell samlar busett på Gvarv. Da Stange var heime hos oss for å sjå på kista uttrykte han spontant:

"Nei og nei, så fin ei kiste. Den har fin lås, nøkkel og beslag. Kista er ikkje gjort av nokon amatørsmed eller snekker. Den er ikkje måla av Svein Kåsa. Han som har måla denne kista er meir profesjonell".

Denne ytringa tolka eg som at Stange meinte at kista var måla av ein meir kyndig og dugande målar enn Kåsa, rosemålararen frå Bø.

Journalist Gro Birgitte Røyland i *Bø blad*, min tremenning, laga eit innlegg med bilde og tekst i lokalavisa. Ingrid Sønstebø Kåsa, som hadde lest om kista i *Bø blad*, kontakta meg deretter. Ho meinte at målaren av kista ikkje var Kåsa. Ho peika på ulike kjennemerke, uttrykksmåtar, særdrag i han sin målarstil. Sjølv hadde ho skrivne kjelder på at hennar blågrå kiste var måla

av Svein Kåsa. Marit Sønstebø Flaatin, ei anna bøhering hadde også reagert på same avisartikkel. Ho meinte kista var måla av Kåsa. Dei to, Ingrid og Marit, visste mykje om rosemåling. Begge bur nær husmannsplassen Innleggen der rosemålararen Svein Kåsa flytta til da familien hans måtte gå frå garden Åse på Stoklandsheia i Bø. Plassen låg tidlegare under garden Sønstebø der Ingrid bur.

Samtalane med dei to, samt Stange sine tankar om kista, var grunn til at sporet "Svein Kåsa" førebels blei lagt til sides, men eg ville ikkje ta Kåsa ut av historia fordi tipsa frå Knut Buen og Marit Sønstebø hadde noko i seg som verka forståeleg og sannsynleg. Buen var for meg ein fagperson det var verdt å lytte til og som gav tillit. I tillegg hadde han kunnskapar om rosemåling både teoretisk og praktisk.

Den heidra og omtykte rosemålararen og kunsthistorikaren Øystein Vesaas (1883-1969) har skrive tre bind om "Rosemåling i Telemark" (1957). Vesaas tydeleggjer at det ikkje er lett å vera sikker på kven som har rosemåla ei kiste. Han grunngjev dette med at kistene sjeldan hadde signatur, og at grensene mellom dei ulike lokale stilane heller ikkje alltid var like tydelege. Nokre av rosemålarane var jamvel vandrane kunstnarar, og andre tok etter kvarandre.

Nils Ellingsgard, ein annan kjent formidlar og dessutan kjent rosemålar frå Hallingdal, skriv i boka "Norsk rosemåling" at Telemark er som eit eventyrrike i folkekunst. Han hevder at omgrepet rosemåling har rot i norsk dialekt. Kunstforma kom til Noreg på 1740-talet. Etter kvart blei stilen ei samanslåing av ulike bladrankar, stenglar, og med ei rot som tydeleggjorde seg i visse vendingar som på "rosemålspråket" blei kalla sveivar. Rosemålinga frå Telemark hadde - og har - mykje bladverk og krusedullar i seg, og tok utgangspunkt i ei snirklete form, som kallast ein C-sveiv. I Noreg fekk denne fantasifulle og subjektive kunstforma gode vekstvilkår, og i Telemark er rosemålings tradisjonen fortfarande levande.

Eit giftemål i 1889

Bilda i midten visar meg saman med Knut Schneider. Schneider er kunstnar og tidlegare faglært settar. Her prøvar vi to å løyse gåta med bokstavane og årstala i monogramma.

Det var ei lykke at årstala på arvekista var leseleg. Bokstavane GN tok det tid å tyde. Kunne dei stå for Guro Nilsdatter, mi oldemor? Ho gifta seg i 1889 med Halvor Erikstein. Kunne arvekista vera ei brudegåve, men ein feil i starten ville få fylgjer. Min før-forståelse forsinka denne tydingsprosessen. Eg bruka tid på ulike fortolkingar. Styrar Finn Rønning ved Bø Museum fortalte meg at det var sjeldan å sjå slike "blomstrande bokstavar" på ei kiste. Det måtte ha rådd ein kunstnarisk fridom hos denne rosemålaren og ikkje minst eit sjølvstende i det å kunne uttrykke seg, kommenterte Rønningen. Mormor si kiste fekk etter den stadfestinga namnet "Brudekista" som arbeidstitel på grunn av året for bryllaupet til mine oldeforeldre.

Mormor Ingebjørg Grave kom inn i min bevisstheit i denne tidlege delen av skriveprosessen. Eg kom i hug at ho fortalte meg da eg var 14-15 år, at hennes mor, Guro Nilsdatter Grevi, gift Erikstein, var for åndeleg orientert etter hennar si meining. Guros eldste bror, Gjermund Nilsson Grevi¹, var til dømes meir rasjonelt orientert. Som lita jente ville mormor helst ha budd hos onkelen Gjermund som da var eigaren av garden der hennar mor hadde vakse opp. Mormor sine foreldre hadde blitt religiøse i ein vekkelse, og blei ivrige i Pinsemenigheta. Dei hadde 12 barn saman. Mormor meinte at så mange ungar burde ingen ha. Broren Gjermund som ikkje hadde eigne barn, var sakførar, gardbrukar og stortingsmann. Dette var ting mormor, men også mi eiga mor, såg opp til. Eit besøk på Skrivargarden Grevi, som før hadde vore lensmannsgard, var visstnok ei oppleving for dei begge på kvar sin måte.

¹[Gjermund Grevi](#) – Wikipedia (Lasta ned 22.november 2020.)

Kista byrja gje hint

Brothers Keeper er eit slektsprogram. Det har blitt vår private database frå tidleg 1980-talet. Det programmet gjorde at eg kunne få fram ulike mønster og strukturar, òg slik vart det mogleg for meg å søke opp ulike namne- og slektskombinasjonane.

Å leite i historiske databasar, aviser, kyrkje- og bygdebøker hadde ein likskap med det å orientere seg i fagbøker eller fagdatabasar. Det hjelpte òg det at eg i dei siste åra hadde lest meg opp på mor si slekt i boka "Juksebøn" frå 1997. Forfattar av boka var Guro Sandsdalen, mor sitt søskenbarn. Boka vart "nesten som ein bibel" for å bruke tremenningen min, Gro Birgitte Røyland, sine ord om nettopp den boka. Det stemte også for meg. Boka var interessant og usminka skriven, og det lika eg godt.

Guro Nilsdatter, mormor si mor og mi oldemor, vaks opp på garden Søndre Grivi i Bø. Sidan Knut Buen hadde nemnt at kista var eldre, kom tanken om at kista kunne vera ein arv frå mor til Guro, slik tradisjonane var på den tida. Kunne Guro ha fått med seg ei kiste da ho gifta seg?

Aner frå Eikjarud

Foreldra til min tippoldefar Nils var storbonden Gjermund Halvorson Eikjarud (1793-1871) frå Bø. Han var gift med Guro Sveinungsdatter Øvrebø (1800-1861). Gjermund blei i 1838 bygdas fyrste ordførar. Forfattar av Lundesoga (1925: 303-304), Olav Stranna, skriv at denne storbonden var ein særskild klok og ein mykje namngjeten person. Han var visstnok så forstandig at folk kom langveges for å rådføra seg med han. Det same står i Bø soga II, band 1 (1982: 326-337). I det religiøse hadde han ord på seg for å vera heller fri. Det blei sagt at han hadde bøker av den franske historikaren og filosofen Voltarie i sin boksamling. Gjermund hylla dei rasjonalistiske tankane og strøymingane som var del av tidsånda, det intellektuelle og kulturelle klimaet på den tida. Han vart også sett på i sed og skikk til å vera ein mann som heldt på det han meinte, same kven det var han snakka med eller til. For meg var det gildt å lese at mor kom frå ei rik og gåverik slekt, som tidleg lærte å lesa og skrive, men eg tvila på om dei

hadde Voltaire sine skrifter i sine boksamlingar, sjølv om det var stadfesta både i Bø- og i Lundesoga, samt i boka om "Bø bygdebank 100 år". Eikjarud - sporet blei meir attraktivt, eg måtte bakover i tid. Eg starta med å undersøkje Voltaire - sporet nærmare. Ein kjeldefeil kan jo "gå i arv", òg slik bli ein fylgjefeil. Derfor sendte eg ein e-post til Nasjonalbiblioteket, og fekk denne tilbakemelding frå Jakob Berg Olsen:

"Voltaire var kjent i Noreg på slutten av 1700-talet, noko som kjem fram dersom vi søker på frasen ["Voltaire"](#) i Nettbiblioteket, og avgrensar på periode. Vi finn mellom anna denne [bokfortegnelsen](#) frå Trondheim, 1793. Eidsvoll 1814 laga ein gong [utstilling](#) om bøker frå opplysningstida i Noreg. Med utgangpunkt i Eikjarud si nære samtidige, Carsten Anker si boksamling, vil vi tru at ei bondeslekt frå Telemark som rakk heilt til Høgsterett og Stortinget, ville ha vorte kjent med både Voltaire, Rousseau og Diderot".

Far til Gjermund, Halvor Rollefson Eikjarud, min tredje tippoldefar (1743-1838), blei gift med Liv Gjermundsdatter Solberg (1753-1838). Liv hadde røter til storgarden Øverland på Seljordsheii.

Halvor Rollefson var mannen som fekk løyve frå danskekongen i 1813, og frå departementet i 1832, til å lage si eiga kyrkjegard¹ på Eikjarud. På denne gravplassen vart Halvor og kona Liv samt ein av sønene deira, Gjermund Halvorson gravlagt.

Bilda viser gravplassen og hovudhuset på Eikjarud. Hovudhuset blei kalla glashuset for da huset blei bygd var glas ikkje den tingen folk flest hadde for mykje av.

"Brudekista" førte meg vide omkring

Eitt av barnebarna til Liv og Halvor var sogeforteljaren Liv Nirisdatter Bratterud, født Tveiten (1826-1892)². Ho var ei viktig kjelde til den norske eventyrtradisjonen frå Telemark. Liv Bratterud fortalte soger og eventyr til Moltke Moe³. Desse folkeminne frå Bøherad og Telemark blei oppskrivne og utgjett av Moltke Moe i 1924⁴⁺⁵.

I søken etter aktuell litteratur kom eg også over boka "Sagn frå Telemark". Boka var skriven i 1891 av Halvor Nilsson Tvedten (1834-1901). Halvor var gardbrukar, og virka som bankkasserar i kommunen. Han hadde også vore ordførar (1875-1887) samt varamann til Stortinget. I forordet til boka fekk han ros for boka sitt innhald, som også innehelt kulturstoff som også blei delt med Universitetet i Oslo. Halvor Tvedten var Liv Bratterud sitt dobbelt syskenbarn. Såleis hadde dei begge "Eikjarudblod i årene".

Anne Øverland (1895-1992) frå Bø skriv det slik i Årbok for Telemark⁴ på side 18:

"To brør på Tveiten, Niri og Nils, gifte seg med kvar si syster frå Eikjarud, Gunhild og Ingeborg".

Vekstvilkåra, slektsbanda, og miljøet rundt Liv Bratterud må truleg ha gjeve henne ein mental kapital. Liv var født og voks opp på storgarden Tveiten på Stoklandsheia i Bø. Alt dette måtte kunne ha gjeve ho ein kulturrikdom som kom til nytte når ho seinare trengte dei ressursane som mest. Mannen hennes låg under for sterk drykk, noko som Anne Øverland skreiv om. I starten tæra mannen sin lyst på brennevin, fyrst på hennes arv og kapital. Så måtte ho gå garden som blei selt til hennar dobbelt syskenbarn, Halvor.

Det å vera tilbake i tida gjennom skriftleg kjelder fekk meg til å tenkje på omgrepet tidsånda. Det omgrepet som har med våre innstillingar, tenke- og synsmåtar å gjera i den tida ein lever i. Våre påverknadar kjem frå "alle stadar", omformast og justerast inn i oss og miljøet ein lever

² <https://radio.nrk.no/serie/holm/sesong/202105/DMTO0100982> (Lasta ned frå NRK P1+, den 19. mai 2021.)

³ [Eventyrfortelleren | Nasjonalbiblioteket \(nb.no\)](#) (Lasta ned 19. mai 2021.)

⁴ Artikkel av Anne Øverland (1967) frå Årbok for Telemark (Liv Bratterud frå Årmoddalen i Bø, side 18-23.)

⁵ Artikkel av Anne Øverland (1967) frå Årbok for Telemark (Liv Bratterud frå Årmoddalen i Bø, side 18-23.)

i. Kulturen, miljøet, vår før-forståelse, vårt bakteppe, samspejar og motspeljar og slik påverkar. Dette var ein av grunnane til at rosemålareren Mevasstaul sneik seg inn i min bevisstheit blant anna via mine tankar om Liv Bratterud.

Inspirasjonen til rosemåling i Noreg kom sørfrå, men etter kvart fekk også denne folkekusten sterke personlege påverknad. Kunne til dømes Liv Bratterud si bestemor ha påverka ho? Bestemora Liv Gjermundsdatter, gift med Halvor Rollefson, hadde røter til et miljø kor det var tradisjon for soger og folkeeventyr. I boka "Juksebøn" (2000: 12) skriv Guro Sandsdalen; at nettopp ættemora hennes, Liv Østerdal frå Seljordsheii, hadde med seg mange djupe ting som dikt og draumar. Eller var det boksamlinga på Eikjarud som hadde hatt innverknad - eller begge delar?

Kista sine særdrag

Min kontakt med ulike fag- og ressurspersonar har vore viktig for å få fram litt av "Brudekista" si historie eller reisevegar. Alle som hadde sett kista der den sto, eller sett bilde av kista, syntes at ho var framifrå fin, men for meg var dette ikkje nok. Eg trengte eit vurderingsgrunnlag om eg skulle finne fram til kven rosemålareren var. Etter kvart oppdaga eg at fagområdet rosemåling - i likskap med andre fag - hadde eit stammespråk som eg måtte koma inn i.

Arvekista mi opna opp mor si slekt og bare det var som ei reise i seg sjølv. På det tidspunktet innsåg eg at eg trengte meir kunnskap om rosemåling, særleg om teknikk, fargebruk, strukturar og mønstre. Magasinmedarbeidar Halvor Nordal ved Vest-Telemark Museum vart utfordra til å karakterisere kista mi. Museet der Nordal arbeidar er dei mest sakkunnige på rosemåla kister i Telemark. Slik omtala Nordal arvekista mi;

"Kista kan likne på Langerud, men den minner mest om ei blanding av en Bø-dialekt, men også med ein dialekt frå Vest-Telemark. C - ane, rokokkoelementa, er veldig flammeslikkane i si utforming. Det som kan uttrykkast som knuppar eller blommar kan vera ein avart av den franske lilja. Det er mykje raudt i målinga, det er flamma, som lyser opp. I venstre hjørne ser du blomen på lokket, som avsluttar, fullfører. Kronblada der er raude og som nemnt flammeslikkande. Så nemnte han noko interessant som han hadde snakka om tidlegare også. Kor mange i Telemark hadde sett ei lilje eller ein tulipan på den tida? Her har rosemålareren sine personlege fortolkingar kome inn, meinte Nordal. Den som har måla kista har vore flink med konturar. Dei svarte linjene

gjev liv til kista. Utan kontrastar hadde kista vore stygg. Da hadde rosene blitt livlause! Dette visar at det er ein dyktig rosemålar som har måla kista, fordi det er mange effektar i rosene. Dei spisse utformingane representerer Vest-Telemark. Målaren brukar botnenfarga som del av rosene, Rosene får på den måten et transparent uttrykk. På grunn av alderen kan nokre av effektane i rosene likevel ha gått tapt. Fleir fargar kan slik sett ha blitt borte eller tona ned. Tidlegare var det lite med fargar som var fargeekte. Stilen er ikkje fast. Du finn ikkje to roser som er like. Det er fire roser på kista, to på loket og to på kvar side av fronten, framsida. Dei to i front ser like ut. Legg du dei to rosene oppå kvarandre er dei ikkje like. Tar du feltet i fronten og delar det i to, da skal ein som oftast ha to like roser, spegelvente, men slik er det ikkje her. Den effekten gjev eit synsbedrag".

Eg tok "diktat", av det Nordal uttrykte via telefonen og skreiv det alt ned, det Nordal hadde skrive om kista. Han avslutta telefonsamtala med desse setningane; ... det er noko organisk over kista, ein harmoni som krev ei meister, ein dyktig person. Rosemålar må ha vore stødige. For å greie den kunsten må du i tillegg vera fri og ha evne å leike deg.

Fortid møter nåtid

Nordal si framstillinga var i ulike samtaler - og saman med bilde av kista - eit godt utgangspunkt for å kunne leite seg framover til kven rosemålar av kista kunne vera. Etter kvart merka eg at eg litt etter litt bygde opp ein kompetanse på temaet rosemåling. Nordal var dyktig både som formidlar, flink til å svare på spørsmål og forklare. Han blei ein av fleir solide veiledarar og respondentar.

Etter kvart vart eg usikker på om det var slik at fortid møter nåtid, eller om det er slik at nåtida møter fortida. I dette samspelet oppdaga eg at informasjon bli til kunnskap når den bli satt saman. I boka "Juksebøn" skriv Guro Sandsdalen (1997: 63) at hennes oldemor Gunhild, mi tippoldemor og mor til mi oldemor Guro, hadde vore alvorleg sjuk på grunn av feber og lungebrann.

Gunhild overlevde, etter den sjauen ville ho gje bort to kister ho hadde fått med seg frå Valen til barna Anne og Ingeborg. Mi oldemor Guro var ikkje tiltenkt noko kiste den gongen.

Sandsdalen skriv at Gunhild var kjent for å samle seg om jordlivet, mens mi oldemor Guro var mest oppteken av sjela og det åndelege. Desse utsegna var innfløkt å forstå for meg. Eg kontakta derfor mor sitt søskenbarn, Guro Haldis Holen, for å få hjelp til å fortolke desse setningane. Guro Haldis fekk meg etter kvart til å tenkja på Anne Andresdatter Eikja, født i 1921, barnebarn av Anne Nilsdatter Grivi som var ei yngre søster til mi oldemor.

Andres Tollehaugen, sonen til Anne Andresdatter, var ein av dei som kontakta meg etter å ha lest om kista i Bø blad. Han inviterte meg heim til å sjå på hans arvekiste som han meinte kom frå Valen, ikkje frå Eikjarud. Kista var frå 1836 og med påmåla bokstavane "AA+HH". I tillegg kunne ein sjå fire kvitmåla bokstavar "ITSH" i det raude midtfeltet over låsen. Kista var ulik mi kiste. Den var mindre, men nett og vakker.

På garden Eikjarud fekk eg sett fleir kister som sto på stabburet. Ei av kistene var ei fargerike kiste, sjå bildet nedanfor til venstre. Den kista førte meg inn på eit nytt blindspor nok ein gong, men det visste eg ikkje der og da. Kista vendte seg mot meg, greip, tiltrakk og lokka meg til seg. Ho ville inn i historia. Eg var på leiting og alle spor var av interesse på det tidspunktet.

Garden Valen var heimstaden til tippoldemor Gunhild Kristensdatter Valen. Samtalene med dagens eigar, Kristen Olav Valen, om kistene og slektsoversikta eg hadde med, visa at det hadde vore sterke band og familierelasjonar mellom folka på gardane Valen, Eikjarud og Øverland på Seljordsheii. Besøka på Valen og Eikjarud gav meg meir informasjon, men ikkje noko stadfesting på kven som kunne ha måla

Telemark Museum

I eit Internettssøk med søkeordet "*kister*" fekk eg 6391 treff. Alle treffa blei undersøkt. På søkeordet *Telemark* fekk eg 392 treff. Dei fire siste bilda i det søket gav resultat på søkestaden Digitalt Museum. Ei av kistene var registrert på Telemark Museum i Skien, og var tilnærma identisk med mi kiste. Eg kontakta dei og fekk opplyst at den kista var innlevert i 1919 av Halvor Folkestad frå Bø. Da namnet Folkestad blei nemnt spurte eg om dette var den tidlegare biskopen på Hamar, Halvor Olavsson Folkestad. Prosjektleder Kari B. Bjerche kunne ikkje svare på det spørsmålet. Bjerche opplyste at kista ikkje var gjeve bort, men var selt til museet saman med nokre andre småting for rundt 100 kroner. Kista hadde påmåla initialane **GGSE** og årstalet

1850. Fleir opplysningar fekk eg ikkje, men eg hadde eit spor og eit namn som kanskje kunne gje nokre svar. Etter den telefonsamtala sat eg att med ein kjensle av at å selja ei kiste ikkje var noko pluss. Kista i magasinet til Telemark Museum har identisk trearbeid, beslag og mål. Det er tydeleg å sjå at "Museumskista" har fått betre behandling, stått meir "på stas". Fargane er betre bevara, og kista har fått ein finare handtering enn mi arvekiste.

Eg innsåg at dersom kista sin rosemålar var Svein Kåsa ville eg gå med på det. Eg hadde tru på Knut Buen sin kompetanse, men før den tanken fekk festa seg, måtte eg gå opp nye spor.

Funnet av "Museumskista" styrka meg i truen på at Buen sin vurdering om at "brudekista" var eldre enn frå 1889 var rett. Kanskje kunne ho vera måla rundt 1850-talet som "Museumskista", og av same rosemålareren? Eg starta med å lage ei matrise kor eg skreiv inn alle personane med namnet Halvor Folkestad og fødselsdata i ordna rekkefylje med rader og kolonnar. Det vart 11 personar, to av desse stemte med den aktuelle tidsperioden; Halvor Olavson Folkestad, biskop'n, og bonde Halvor Halvorson Folkestad, begge frå Bø. Heldigvis hadde "Museumskista" initialane GGSE og årstalet 1850. Initialane GGSE kunne tyde på at kista hadde tilhørt Gjermund Gjermundson Eikjarud. Han var født i 1838 og døde i 1914 og vart gravlagt på den private kyrkjegarden på Eikjarud, sjå side fem. Gjermund var bror til min tippoldefar Nils Gjermundson Grevi. Jostein Nerbøvik (1977: 35) skreiv i boka BYGDEBANKEN, at Gjermund Gjermundson hadde vore i København med stipend for å lære bøndene å drive moderne jordbruk. I Bø-soga II band I (1982: 200-2001) står det at han i 1872 slo seg ned i heimbygda si. Han kjøpte garden Oppistugo Nordbø og tok namnet Nordbø etter garden. Han og tidlegare eigar av garden, Halvor Halvorson, var svoger og gift med kvar si søster. Etter sal av garden Nordbø til svogeren flytta Halvor med familie til heimgarden til kona og tok etternamnet Folkestad. Han og familien emigrerte i 1887 til Nord-Dakota i USA. Gjermund og kona Aasta var barnlause, og begge dødde i 1914. Halvor Halvorson Folkestad, attvendt frå USA i 1913, kjøpte da det nybygde huset deira med inventar, og busette seg der ei fram til 1920. Etterpå reiste han på nytt tilbake til USA. I 1919, året før han drog, selte han huset med inventar. Den rosemåla kista, som svogeren hadde eigd, ble så selt til Telemark Museum saman med nokre andre småting. Slik blei mysteriet med kor "Museumskista" kom frå løyst.

På dette punktet i kista si historie - og i min skriveprosess - sprikte dei ulike synspunkt. Eg las også i boka til Øverland og Anderson, at på 1800 talet var det 130 rosemålarar i Telemark. Ein fjerdedel av desse utvandra til Amerika. Det var ulike spor som hadde trått fram ut frå ulike mønster, teikn, familierelasjonar med meir. Nemner kort at når eg les om rosemåling merka eg meg at ekspertane var forsiktige med å påstå, *at målararen var den eller den*. Dei bruka gjerne ord som "*truleg*" eller "*sannsynleg*", dei tok atterhald.

Søken etter rosemålararen i ein sosiokulturelt kontekst

Ein av dei mest kjende rosemålarare i Telemark var Knut Mevasstaul den eldre. Han var ein nær slektning til folka på Eikjarud. Han vaks opp på garden Øverland på Seljordsheii der foreldra forpakta jorda. Øverland var ei gjestegard lik Eikjarud, og det var slektskap og nære relasjonar mellom folka på Øverland og Eikjarud. Kunne det vera ein samanheng mellom den raudgrøne kista på Eikjarud og Knut Mevasstaul si rosemåling? Dette sporet måtte granskas. Mevasstaul hadde i tillegg ei søster, Guro, som var gift og budde på ein plass nær Eikjarud. Min nysgjerrighet tok overhand. Nordal ved Vest-Telemark Museum uttrykte at dersom kista mi var måla av Mevasstaul, så var det av ein Mevasstaul med dårleg tid. Hadde heller ikkje Stange trudde på "Mevasstaul - sporet". Samtidig fortalte Stange ei historie frå ein auksjon på garden Torshøl i Bø. Der blei det auksjonert bort ei blå rosemåla kiste med Mevasstaul sitt namn inne i lokket, men det var ikkje Mevasstaul si beste rosemåling.

I Norsk kunstleksikon (1982) framhevast det at Mevasstaul høyrer til våre beste rosemålarare. Slik sett kan det vera lett å tenkje at det var derfor eg ville at han skulle vera rosemålararen. At kista mi hadde ei blå botnfarge var liksom feil, og av den grunn kunne heller ikkje Mevasstaul vera rosemålararen. Akkurat det tykte eg var ein for enkel slutning eller forklaring. Alle innspela, tankane eg fekk undervegs har hatt innverknad. Målet mitt var å skrive ein historie tilbake i tid som var truverdig og påliteleg. Mevasstaul var også kjent for sitt godt samspel mellom fargene han bruka. Eg innrømmer at fargane på den grønne og raude kista var vel "harde" og at Mevasstaul sitt fargeval har ein annan karakter, men kista kalla, lokke. I Norsk kunstleksikon kan ein lese at kistene til Mevasstaul hadde ein rik koloritt, fargesamansetning; Sinoberraud, kromgult og grønt på botn. Fargar som hadde noko forunderlige, reflekterande og opplivande i seg. Den sinoberraud farga, kalla Kina raud, ei farge med mange fargetonar i seg og som går meir mot oransje.

Nordal frå Vest-Telemark Museum si utgreiing av kista, sjå side seks, var eit nyttig vurderingsgrunnlag for meg. Nordal uttrykte at kista mi hadde noko lett og luftig over seg. Sveivane var lyse, klare og rosene var sterkt farge satt. Eg innsåg at sveivane, blada, ikkje hadde noko piggete og flammeslikkande ved seg. Dette stemte ikkje heilt med korleis Mevasstaul måla. Valet av fargar på "Brudekista" var kyndig gjort og før si tid, uttrykte målar-konservator Niels Gerhard Johansen ved Norsk Folkemuseum i Oslo. Han presiserte at hans vurderingar avgrensa seg til dei målingstekniske tilstandane. Kista hadde ein original dekor, uttrykte han. Eg forklarte han at kista truleg var eldre enn frå 1889. Ut frå den opplysninga meinte han at vedkomande rosemålar hadde hatt ei særst god fargesamanstilling.

Den aktive rosemålar Rune Nesher, som bur i Treungen, poengtera at fargane til Mevasstaul ikkje var så skrikande. Det var eitt godt motargument. Han trudde heller ikkje at Mevasstaul var målaren. Nesher meinte at Mevasstaul måla i ein meir "kinesisk stil", ein aggressiv og piggete stil med mange frie linjer og detaljar. Mevasstaul var tru mot sin eigen komposisjon fasthelt han. Han fortsette med å greie ut om at rundt enden på Mevasstaul sine sveivar, låg det liksom nokre akantusblad. I tillegg bygde han opp ein annleis symmetri i rosene med nokre gode og store C-sveivar. Dei rosemåla blada til Mevasstaul meinte Nesher minna om finnane på ein drage. Fleir har rett nok uttrykt, at kista mi har eit sterkt drag av "Tele -rokoko" i seg.

I Norsk Kunstleksikon⁶ stå det, at Mevasstaul måla til langt inn på 1800-talet. Han var også ein stor berar av den norsk bonderokokkostil. Nordal kommentera at kista mi måtte ha vore måla av ein som meistra ein formdugleik, hadde fargesærpreg og fjørlette penselsdrag. Eg såg etter kvart teikn og hinta som gjekk mot at Mevasstaul kunne vera målaren. Dei sosiokulturelle relasjonane og raudfarga var ikkje gode nok opplysingar til å stadfeste at målaren av "Brudekista" var Mevasstaul.

Dette var den mest interessante perioden i min skriveprosess. Fleire av fagpersonane eg snakke med meinte at Mevasstaul ikkje bruka farga blått som botnfarga, sjølv om eg, via søk på Internett og i DigitaltMuseum, kunne avsanne dei påstandane. Johansen på Norsk Folkemuseum understreka da vi snakka på telefon, at det å bruke blåfargar så tidleg var ikkje

^{5 & 6} [Knut Olavson Mevasstaul – Norsk kunstnerleksikon \(snl.no\)](https://snl.no/Knut_Olavson_Mevasstaul) (Lasta ned 3. mars 2021)

vanleg. Blåfargane var dyre. Da eg fortalte han at begge kistene, "brudekista" og "Museumskista", hadde begge to blåfargar som botnfarge, ei lys og ei mørk blåfarge, gjorde det inntrykk på han. I ein seinare e-post skriv Johansen at før 1880 blei det for det meste brukt ublanda pigmenter som mønje, engelskrød, oker med fleir. I nyare tid blei fargestoffa blanda saman, dermed har fargenyanseringane blitt utvida. Det kunne vera ein grunn til at han vurderer kista mi som nyare meinte han. Slik kom det fram at målaren sjølv kunne "blande" fargar. "Museumskista" og "Brudekista" har begge to grunningsfargar, blei han imponert. Ei ser dei to blåfargane tydlegast på baksidene av kistene, jamfør bilda nedanfor. Mange kommenterte at målaren, kven det nå kunne vera, har hatt gode ferdighetar, ein bevisstheit om å setja saman fargar og ein dristigheit i seg.

Bildet nedanfor visar baksida av "Brudekista". Bildet til høgre er eit utsnitt av rosemålinga på kistelokket. Bildeutsnitta visar at den lyse- og mørkeblå botnfarga utgjør ein effekt som igjen gjev dette magiske, transparente, gjennomsiktige, særeigne og omtala uttrykket som dei to botnfargane verkeleggjer saman. Målaren eg prøva å finne fram til måtte ha hatt kunnskap og ferdighetar i fargarval og bevisstheit om ulike fargekombinasjonar som samstemmer og samspelar med dei andre fargane på kista. I tillegg bygger han opp ein annleis symmetri i rosene, med nokre gode og store C-sveivar. Dei rosemåla blada til Mevasstaul meinte Neshar minna om finnane på ein drage.

Rosemålar Neshar trudde heller ikkje at Mevasstaul var målaren. Neshar meinte som nemnt at Mevasstaul måla i ein meir "kinesisk stil". Eit aggressive formspråk med ein piggete karakter med mange frie linjer og detaljar. I enden på Mevasstaul sine sveivar, låg det liksom nokre akantusblad.

Fleir informantar har nemnt rosemålaren var Langerud. Slik eg vurderer det sporet kan ikkje Langerud ha måla kista mi. Han måla blomane lik dei som var ute i naturen. Sveivane hans er

smalare og lenger, og han bruka sjeldan dei typiske C-krullane sjølv om eg har lest og sett at sveivane hans blei kraftigare og breiare etter kvart.

Dei rosemåla blada Langerud måla enda som regel opp i ein markert og bøygde bladspiss. Langerud fletta også rankane inni kvarandre, eit typisk Telemark særdrag som kallas "smøyging". Fleire av lesarane ringte eller kontakta meg via Facebook eller på telefon.

Frå nokre lokale lesarar av lokalavisa *Kanalen* fekk eg tilbakemelding på at Jon Gullikson Apalnes neppe var rett målaren. Rosemålararen Geir Morten Kåsastul frå Notodden nemnte Jon Gulliksen og Halvor Hegna. Dei to personane hadde eg "sjekka ut" tidlegare.

Det var godt å oppdage at eg også sjølv hadde fått meir innsikt på området, rosemåling. Eg kunne gjera egne vurderingar på grunnlag av det eg hadde lest, samtalene eg hadde hatt, møta eg hadde hatt i Corona-tida med og utan munnbind. I over to år har eg tidvis vore opptatt av denne arvekista mi. Responsen frå avisene var størst frå *Vest-Telemark blad*. Fleire gonger har eg vore i kontakt med journalistane Kari Smeland og Anne Sofie Tresland. Håkon Rorgemoen skriv at Langerud ikkje kunne vera den rette rosemålararen, fordi han var født i 1818, døde i 1857. Han dreiv heller ikkje med rosemåling på sine eldre dagar, så det sporet vart som nemnt trekt ut. Kåre Haugen frå Flatdal, ein kjennar på Mevasstaul sin rosemålingskunst, meinte at det var verken Kåsa eller Mevasstaul som hadde måla kista mi. Haugen hadde sett mange kister dei siste 60 år, men maken til kista mi hadde han ikkje sett.

Kåre Haugen tipsa meg tidlegare om rosemålararen Jon Gullikson Apalnes frå Lunde. Han levde frå 1811 til 1908. Øystein Vesaas har omtala denne Lundemålaren i si tredje bok om rosemåling frå Telemark. Haugen skriv i svarbrevet; "Eg synes å ha i hukommelsen ei blå kiste med blomstermotiv som blei sagt kom frå Drangedal". I mars kom det eit fire sider innlegg i *Vest-Telemark blad*, om Kåre Haugen si jakt på rosemålararen av kista mi. Her gjør han greie for korfor han meiner å ha funne rosemålararen. Han argumentere for Talleiv Tresland. Eg studera innlegget og søkte opp rosemålararen Tresland i Digitalt Museum. Der fann eg to kister ved Telemark Museum måla av han.

Etter å ha arbeid med å finne fram til den rette rosemålararen, oppdaga eg at eg hadde fått eit betre vurderingsgrunnlag, ein større forståing og innsikt både for og i temaet rosemåling, ei ny interesse. Eg kunne tenke og vurdere meir kritisk.

For meg var Tresland sine roser for ulike rosene på kista mi. I ettertid har det heller ikkje kome støtte til Haugen sitt resonnement, så Tresland-sporet falt ut.

På slutten av skriveprosessen sendte eg ein e-post til Norsk Folkemuseum i Oslo. Svaret kom raskt; "Hei, og takk for det tilsendte som jeg videresendte til Jon Birger Østby. Han har lest artikkelen, men jeg har ikke noe å tilføye. Du har klart å samle mye materiale og jeg ønsker deg lykke til videre med dette arbeidet."

Etter å ha lest e-posten, som kom frå seksjonsleiar ved Kulturhistorisk seksjon Norsk Folkemuseum, Marie Skoie, ringte eg til Østby, tidlegare sjef på Folkemuseet, og uttrykte at eg blei overraska over ei så positiv tilbakemelding.

Han svara at;

"Jo mer en vet jo usikker blir en, fordi en da kjenner til bredden og variasjonene i feltet".

Dei orda varma. "Brudekista" si historie er nå ferdigskreven frå mi side. Eg er overtydd om at det er den mykje nytta bygdemålaren Svein Kåsa som er målaren. Mitt resonnement samsvarar med det Knut Buen uttrykte og det som står i Øystein Vesaas sine bøker, at bygdefolket var bevisste på å kjøpe lokalt.

Skrivne kjelder i alfabetisk rekkefylje:

Ellingsgard, N. (1999). Norsk rosemåling. Oslo: Samlaget.

Henneseid, S. (1983). Bø-SOGA, GARDS- OG ÆTTESOGA bind II. Bø Trykk: Bø kommune.

Henneseid, S. (1988). Bø –Soga, Skulesoga 1739 – 1989. Bø Trykk: Bø kommune.

Meyer, J. (1987). Fortidskunst i Norges Bygder, bind 3, Lunde, Bø og Seljord. Oslo: Selskapet til utgivelse av norsk fortidskunst.

Moe, M. (1924). FOLKEMINNE FRÅ BØHERAD ETTER UPPSKRIFTER AV MOLTKE MOE. Oslo: Norske folkeminnelag.

Muri, A. M, & Wad, B. (2018). Kunstnerliv. Portretter av norske samtidskunstnere. Oslo: Wad/Muri Forlag.

Nerbøvik. J. (1977). Bygdebanken. Bø Sparebank 1852 – 1977. Bø Trykk: Utgjevar Bø Sparebank

Opheim, G. (1986). Nokre ætter i Lunde. Lunde: Utgjevar Lunde Sogelag

Sandsdalen, G. (1997). "Juksebøn". Skien: Eiget forlag.

- Sandsdalen, H. J. (1982). Hundre folkeminne frå Seljord. Seljord: Seljord Kunstforeining
- Stranna, O. (1921). Lunde Herad med Flatbygd. Gardsogur og ættetavlur. Kristiania: Nikolai Olsens Boktrykkeri.
- Stranna, O. (1925). Lundesoga andre bandet av "Lunde herad med Flåbygd Herad med Flatbygd". Skien: Erik St. Nilssen.
- Tvedten, H. Nilssen (1891). Sagn frå Telemarken. Kristiania: P.T. Mallings Bokhandels Forlag.
- Ulvenes, H. (2019). Det hendte i Telemark 1-2. Historier om dåd og udåd fortalt i Varden frå 2018 og 2019. Bø i Telemark: Eldhuset.
- Vesaas, Ø (1957). Rosemåling i Telemark, tre bind. Oslo: Riksantikvariatet. Mitter & Co A/S.
- Øverland, A. & Anderson, L. (2002). Soga om Øverlandsfamilien med røtar i Telemark. Omsetjing av ny utgåve Halvor Bringa. USA: River Falls Journal Commercial Printing Departement.
- Øverland, A. (1967). I: Årbok for Telemark, med redaktør Jon Homme, side 18-23, Liv Bratterud frå Årmoddalen i Bø. Skien: Telemark mållag.

Bruka fotnotar i teksten

¹[Gjermund Grivi – Wikipedia](#) (Lasta ned 22.november 2020.)

² <https://xn--bmlag-iaa4m.no/nerbovik/nerbovik02.htm> (lasta ned 24.mai 2021)

³<https://kulturminnesok.no/minne/?queryString=http%3A%2F%2Fkulturminnesok.no%2Ffm%2Ffeikjarud->

(Lastet ned 10.oktober 2020.)

⁴ <https://radio.nrk.no/serie/holm/sesong/202105/DMTO0100982> (Lasta ned frå NRK P1+, den 19. mai 2021.)

⁵[Eventyrfortelleren | Nasjonalbiblioteket \(nb.no\)](#) (Lasta ned 19. mai 2021.)

⁶ Artikkel av Anne Øverland (1967) frå Årbok for Telemark (Liv Bratterud frå Årmoddalen i Bø, side 18-23.)

⁷ [Foto, innramma - Midt-Telemark Museum / DigitaltMuseum](#)

⁸ https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Halvor_Folkestad (Lasta ned 2. januar 2021.)

⁹ & ¹⁰ (99+) (PDF) Biskopen som telte for to: Halvor Olsen Folkestad – omgangsskolelaereren som ble Hamar- biskop (2013) | Per Kristian Aschim - Academia.edu (Lasta ned 20. januar 2021)

⁵ & ¹¹ Knut Olavson Mevasstaul – Norsk kunstnerleksikon (snl.no) (Lasta ned 3. mars 2021)

¹² Meiner han har funne rett rosemålar (vtb.no)

¹³ <https://digitaltmuseum.no/021026801185/kiste> (Lasta ned 10. desember 2020.)

Ingebjørg Strand, født i 1948 i Ulefoss. I meir enn 40 år har ho arbeida i helsesektoren innan ulike fagområde, og hatt ulike stillingar ved sjukehus og sjukepleiarutdanningar. Ho har leiarerfaringar som oversykepleiar. I tillegg har ho vidareutdanning i anesthesi- og helsesjukepleiar, er godkjent faglegveileidar i sjukepleietenesta, og har i tillegg vore tilsett som høgskolelektor, førstelektor og forskar. Etter embetseksamen ved Universitetet i Oslo, UiO, blei hennar interesseområder akuttmedisin, smertelindring, sykepleieteori, menneskesyn, læring, teori og praksis. Desse fagområda omsluttar faga sjukepleie og pedagogikk og har forma ho som undervisar, veileidar og som forskar. Frå 2001 har ho hatt stilling ved OsloMet-storbyuniversitetet. Som pensjonist er ho vore tilknytta OsloMet sitt fagsenter for seniorar. Strand har skrive fleire vitskapelege fagfelleverderte artiklar i internasjonale fagtidsskrift om læring og bruk av video som pedagogisk verktøy. For tida skriv ho på ein artikkel om bilde også som pedagogisk læringsverktøy; Digital Photography as a pedagogical learning method in Nursing Education.

Marit Ranum Granholt

Benker

Benker

Det finnes benker nesten overalt. Ofte legger vi ikke merke til dem der vi haster forbi. Andre ganger er de av betydning i våre liv. Benker gir mulighet for møter med andre mennesker og for møter med oss selv. Benker er steder for ro og hvile, for inspirasjon og for refleksjon. De er steder for ensomhet, sorg og savn, men også for vennskap, forelskelse, kjærlighet, lengsler, minner og forsoning.

Å sitte på en benk kan gi innsikt, men også utsikt. Benker kan åpne for naturopplevelser, for lyder fra en by eller for lyden av bølger, hav og sjø, for lyden av fuglesang. Sittende på en benk kan man fornemme stillheten ved et skogtjern, kjenne sol og vind, snø og regn, årstidenes skiftninger, trærnes hvisken.

Benker er til stede i barndom, ungdom, voksent liv og alderdom. Benker er en del av våre liv, de berører våre liv og noen av dem kan komme til å bety mer for oss enn andre. Jeg skriver her om noen av de benkene som berører meg mest.

En benk i livet

Det står en benk utenfor hytta. Den har stått her så lenge jeg kan huske.

Her har vi sittet alle sammen. Fire generasjoner har holdt til i hytta siden den ble bygget på 1950-tallet. Jeg har alltid vært her og jeg er her fremdeles.

Som barn var jeg ikke så opptatt av benken. Å sitte stille på en benk var ikke noe for meg. Jeg hadde lopper i blodet og likte meg best i bevegelse. Det er kanskje derfor jeg først som voksen oppdaget at det faktisk er en fin utsikt fra benken til fjell i det fjerne. Og det er som voksen dette har blitt min yndlingsbenk i verden.

Da var nok benken viktigere for de voksne. Det var her de satte seg for å rense dagens fangst etter sopp- og bærturene. Omgivelsene rundt hytta er et eldorado for sopp og bær. De små gule kantarellene, som skjulte seg i mosen, var morsomme å plukke og havnet i soppkurven

sammen med piggsopp, riske og steinsopp. Med skarpe små kniver ble det nederste av soppstilkene, jord og brune flekker, skåret bort. Gresset rundt benken bar preg av rester etter sopprensing, ut fra en idè om at det ville gi grobunn for nye sopper.

Det hendte at vi satt på benken med brødkiver eller nystekte vafler, kaffe og saft. Det var liv rundt benken. Den var et slags midtpunkt for ulike aktiviteter eller når de voksne hadde en rolig stund med aviser og håndarbeid eller hvile.

Selve benken er av tre, men har understell av smijern. Den er tung å løfte. Signaturen Trolla Brug er innstøpt i smijernet. Trolla Brug lå i utkanten av Trondheim, på vei ut mot Byneset. Bedriften ble grunnlagt i 1840 og lagt ned i 1988. Trolla Brug hadde en allsidig produksjon, og benker var neppe deres hovedanliggende. Hvor mange benker de laget er jeg ikke sikker på, og en notis i Adresseavisen kan tyde på at de nå er sjeldne og kanskje ettertraktet.

Pussig nok; selv om benken er gammel, har stått ute i vær og vind og vært i aktiv bruk, virker den ikke særlig slitt. Den var umalt da den kom til hytta på slutten av 50-tallet, men ble malt lys grønn, såkalt standardgrønn, i likhet med noen av vindskiene på hytta. Senere er den blitt malt rød, også det en farge som gjenfinnes rundt vinduene og på vindskier.

Benken er skjermet for vær og vind gjennom det såkalte framskottet som det takoverbygde uterommet på hytta alltid har blitt kalt. Det er kanskje derfor den har holdt seg så godt. For å være historisk korrekt, har den heller ikke alltid stått ute. De første årene ble den båret ut og inn av en stor bod. Her fikk benken stå om vinteren. Nå står den ute hele året og er et viktig sted for meg, et sted jeg lengter til hele året.

Nå er jeg endelig her. Sommermorgenen er solfylt og sola får bladene på den store ospa utenfor hytta til å spille gjennom de røde gardinene. Jeg åpner døra, går ut i den nye dagen og blir møtt av intens fuglesang. Jeg rusler gjennom gresset til den gamle utedoen mens jeg kikker på blomster og trær og følger sommerfuglene der de flyr fra blomst til blomst. Etterpå setter jeg over kaffen, drar gardinene fra og lar lyset og sola skinne på gamle møbler og gamle tømmervegger.

Jeg åpner skapet med gamle kopper. De gule koppene med gul- og svartstripet asjett er mine favoritter til morgenkaffen. Koppene ble produsert av Stavangerflint på den tiden hytta ble bygget, og er del av et servise som alltid har vært her. Jeg rigger meg til på benken med kaffe og en skrivebok. Dette er min yndlingsstund.

Lenge før jeg oppdaget morgenkaffens fortreffelighet, da jeg var barn, satt min mor på denne benken med kaffekopp og skrivebok. Min mor elsket morgenstunder med penn og papir. Var det vær og temperatur til det, satt hun på benken med sin morgenkaffe. Min mor skrev dikt. Dikt om natur, om blomster, om fugler, om steder, om mennesker. Benken utenfor hytta var stedet der mange av hennes dikt ble unnfanget. Nå sitter *jeg* her, med morgenkaffe, penn, papir og åpne sanser. Jeg tenker best om morgenen, og kanskje aller best på denne benken.

Jeg lytter til stillheten, fuglesangen, ospebladene som skjelver i den svale brisen, bienes summing, sauebjeleene i det fjerne. Flere lyder er det ikke.

Det faller en egen ro over meg når jeg sitter her. Jeg ser fjellene i det fjerne, fremdeles med en og annen snøklatt etter vinteren.

I gamle dager kunne jeg også se tjønna når jeg satt på benken. Nå er det gamle og åpne kulturlandskapet nedenfor hytta nesten gjengrodd, slik hele landet har grodd igjen. Det var geitene som holdt landskapet åpent. Nå er de for lengst borte, og jeg savner dem. Om morgenene i sommerhalvåret fikk jeg være med på å følge geiteflokkene ut på beite. Om ettermiddagen fikk jeg hente dem tilbake til fjøset og delta i melkingen. Av denne melken laget Beret på gården det de voksne kalte verdens beste geitost.

Det luktet stramt av geit da jeg kom tilbake til hytta, en lukt jeg nesten kan gjenkalle her jeg sitter på benken og ser ned på det gamle geitefjøset. Heldigvis kan jeg fremdeles også se en flik av tjønna fra benken.

Tjønna har alltid vært et yndet sted for morgenbad. Etter morgenkaffen ifører jeg meg en badedrakt fra fordums dager, tar badeskoene og håndkleet under armen og går ned til tjønna. Det er en vandring langs den såkalte Gamleveien. Den har gress i midten og markblomster langs sidene og er en idyll. Nederst i bakken går en snarvei over jordet bort til tjønna.

Det blinker i vannet denne sommermorgenen. Vannliljene blomstrer. De er utrolig vakre, som på et bilde av Monet. Ørretene vaker og etterlater seg ringer i vannskorpen, men fiskene er så raske at det er umulig å få øye på dem. Jeg går sakte ut i vannet med den mudrete bunnen, og blir stående en stund før jeg tar noen svømmetak. Som regel er det kaldt, men etter en god sommer langt varmere. Det hender at jeg plukker en vannlilje. Den bruker jeg å sette i en liten vase på det lille bordet ved benken i framskottet.

På bredden av tjønna har det dukket opp en ny benk. Her har jeg lagt fra meg håndkleet. Benken er laget av min hyttenabo som syntes at det manglet en benk her. Selv om benken er ny, er den laget av gamle materialer. Jeg er glad for den nye benken. Her kan jeg sitte etter badet, se ut over tjernet og minnes gamle dager da hele familien badet her, fisket eller gikk på skøyter på kalde vinterdager.

Min mor var født samme år som Sonja Henie og hadde henne som sitt store forbilde. Mor tok piruetter på den islagte tjønna, iført selskinns-skøyter som fremdeles henger på hytta, og min søster og jeg forsøkte å etterligne henne så godt vi kunne.

Jeg går tilbake til hytta. Etter badet og turen opp de bratte bakkene smaker det godt med frokost på den røde benken. Her kan jeg sitte i timevis, følge med på det som skjer i naturen, tenke på alt og ingen ting. Skrive. Tenke på alle de som har sittet her. Benken fremkaller minner, slik benker kan fremkalle minner. Benken utenfor hytta er den viktigste benken i mitt liv.

Den gamle benken i skogen

Det er lett å sykle forbi den gamle benken i skogen. Den står der bare og går nesten i ett med landskapet. Den ser ut som den alltid har stått der. Den ser sliten ut. En rufsete trebenk med korte ben. Treverket er preget av vær og vind, er mørk av elde og flisete etter årtiers bruk. Benken er omkranset av trær og kratt.

Den gamle benken har vært vitne til at mennesker har syklet eller gått i skogen i årevis og at mange kan hende har søkt stillhet og hvile nettopp på denne benken.

Benken står i en vakker skog på Nord-Sjælland. Skogen ble plantet på 1600-tallet for å stoppe sandflukten fra havet, som på et tidspunkt hadde dekket landsbyer med sand og truet med å tildekke hele området.

Benken står på stedet som bærer navnet Runde Elle, utledet av det franske Roundelle; stedet der fire veier møtes. Her kommer skogsveier inn fra fire kanter og danner en slags stjerne. Runde Elle framstår som et naturlig stoppested for en syklist eller en vandrør. I rommet mellom to av veiene står den gamle benken. Nesten unnselig, men jeg fornemmer at den bærer på en historie.

Hvor mange ganger har jeg sittet på denne benken? Jeg vet ikke. Jeg oppdaget den på mine gå- og sykkelturner gjennom skogen for mer enn tredve år siden, og har siden oppsøkt den i alle år og til ulike tider av året. Benken står på et sted der det er naturlig å ta en pause. Stedet innbyr til ro og stillhet. Jeg stopper alltid og setter meg alltid på benken. Den er blitt som en gammel venn. En venn som innbyr til ettertanke og refleksjon, men også til ny innsikt og inspirasjon.

Jeg har alltid en liten skrivebok med meg når jeg setter meg på den gamle benken. Her har jeg gjennom årene notert ned tanker, stemninger og nye ideer. Det er akkurat som jeg henter styrke i denne benken og nye tanker og erkjennelser til ulike sider av livet.

Nå er det på nytt blitt sommer og jeg kommer igjen syklende gjennom skogen. Solen lyser gjennom grenene på trærne og farger den vakre skogbunnen gyllengul. Det er en opplevelse jeg har sett fram imot. Skogbunnen i danske skoger er annerledes enn i mange norske. Den er mer åpen og lar sola slippe til med hva det innebærer av lys og stemningsfulle opplevelser.

Jeg krysser småveier, nyter det vakre landskapet, og langt der framme øyner jeg konturene av Runde Elle. Jeg sakner farten for virkelig å kunne nyte ankomsten til dette forjettede stedet. Så er jeg der endelig og jeg kikker ned mot stedet der benken står.

Men noe er forandret. En benk lyser mot meg i sola. Benken er ny. Sjel-løs. Noen har fjernet den gamle benken og erstattet den med en mer moderne av nye materialer. Den er fremdeles av tre, men det er ikke lenger *min* benk. Tidens tann er visket bort og den har ingen patina. Den nye benken er fin og kanskje representerer den en nødvendig utskifting, men den gamle hadde historien og minnene i seg.

Jeg setter meg på den nye benken og tar fram skriveboka, men noe føles annerledes. *Min* benk var knyttet til helt andre opplevelser, helt andre tanker og helt andre minner. Det er nå jeg innser hvilken betydning den gamle benken hadde i livet mitt, og hvilken betydning en benk faktisk kan ha.

På samme måte som vi hevder at noe sitter i veggene når vi omtaler gamle hus og rom, går det opp for meg hvor mye som har sittet i den gamle benken, i all dens elde og slitenhet. Jeg får assosiasjoner til Gerd og Otto's sang fra 1948 om den grønmalte benken i hagen og alt den hadde vært vitne til. Nå kjenner jeg på et vemod over at den gamle benken har forsvunnet,

og kanskje blitt tilintetgjort, med alt den har sett og vært vitne til, deriblant mine tanker og opplevelser gjennom mer enn tredivet år.

En benk er ikke bare et sted der man setter seg ned for en stakkert stund. En benk bærer i seg så mange muligheter, så mange opplevelser, så mye sorg og glede og så mange livshistorier. Benkers betydning er undervurdert, tenker jeg, der jeg sykler videre gjennom skogen, etter å ha tatt farvel med en gammel venn. Jeg vil stadig vende tilbake til skogen på den nord-sjællandske kysten, men den gamle benken vil ikke lenger være der.

Doktor Westerlunds benker

Det er kanskje å trekke det vel langt å si at den er en benk, den gamle sofaen som står i doktor Ernst Westerlunds venterom. Det er i så fall en staselig benk.

Venterommet ligner ikke noe annet venterom. Foruten den staselige benken inneholder det et rundt bord med blomster og bøker og flere lenestoler. Store bokskap dekker den ene vegg. Det henger bilder på veggene, og rommet har et hjemlig preg. Det er et staselig venterom.

Jeg befinner meg i doktor Westerlunds gamle hus i Kyrkogatan i den lille byen Enköping i nærheten av Stockholm. Andektig har jeg gått gjennom venterommet og doktorens kontor. Året er 2016, men allerede i 1918 satt min mor og hennes familie på dette venterommet.

Nå står jeg foran en lydhør forsamling, i døråpningen mellom doktor Westerlunds kontor og familiens vakre spisestue. De frammøtte har kommet for å høre meg fortelle om hvordan den da verdensberømte doktoren kurerte min bestefar for nesten hundre år siden.

Ernst Westerlund – kvinnelege og kirurg, men med nevrasteni, nerverlidelser, som sitt hovedområde, hadde sitt virke her i Enköping. Hit kom pasienter fra hele verden for å bli kurert av den berømte doktoren, som ble kalt både mirakeldoktor, en legekunstens stormann og en menneskevenn. Min bestefar var utslitt, utbrent ville man kanskje si i dag, etter å ha bygget opp en stor bedrift i Trondheim. Han veide 48 kg, hadde prøvd det meste av leger og kuranstalter, men ingen kunne hjelpe ham. Som siste utvei fikk min bestemor høre om doktoren i Enköping. Hit reiste bestemor og bestefar med sine tre små barn på 4.6 og 8 år en høstdag i 1918. Min mor Agnes var den mellomste. Doktor Westerlund hadde bestemt at hele familien skulle være med, noe som ville føre til at bestefar ble fortere frisk.

Å foreta det som den gang var en omfattende togreise, fra Trondhjem til Enköping, i jernbanens barndom og ved avslutningen av 1. verdenskrig var ingen spøk. Ikke minst befinner vi oss her midt i en verdensomspennende pandemi, spanskesyken, som hadde tatt livet av millioner av mennesker. Man ble frarådet å reise med kollektive transportmidler, men min familie hadde ikke noe valg.

Bestefar gjennomførte reisen liggende på en sykebåre. Fordi det var knyttet usikkerhet til om han ville klare reisen, fulgte hans egen lege med på togturen. Bestemor og min tante på 8 år ble begge smittet av spanskesyken underveis på reisen. De var de første pasientene doktor Westerlund måtte ta seg av da de endelig ankom Enköping, etter en tre dagers togreise med overnattinger underveis.

Dette ble starten på ett års opphold i Enköping, under doktorens behandling, der min bestefar ble langsomt bedre og til slutt så frisk at familien kunne reise tilbake til Trondhjem. I en egen bok har jeg beskrevet familiens opphold i Enköping og ikke minst de metoder doktor Westerlund anvendte i sin behandling av pasientene, metoder som var langt forut for sin tid.

Hjemreisen til Trondhjem gikk via Storlien, nær grensen til Norge og Trøndelag, der doktor Westerlund hadde utviklet et høyfjellsopphold for sine pasienter. Her skulle de nyte frisk fjellluft og mosjon, noe doktoren mente hadde stor betydning for deres tilfriskning og for at de skulle kunne fortsette å holde seg friske.

Det var mor som fortalte meg om Blomsterstigen på Storlien og om benkene som sto langs stien. Opp til toppen av Skurdalshögden hadde doktor Westerlund på slutten av 1800-tallet fått anlagt en sti omkranset av vakre fjellblomster. Stien, som kalles Blomsterstigen, er fortsatt intakt og de gamle benkene står der fortsatt. Herfra kan man nyte den vakre utsikten mot norske og svenske fjell.

Doktor Westerlund ga hver pasient en individuell beskjed om hvor lang den daglige turen opp langs stien skulle være. Det innebar at han ga nøyaktig beskjed om hvilken benk den enkelte skulle gå til. Min bestefar skulle starte med turer opp til en av de første benkene langs stien, men fikk etter hvert lov til å gå helt opp til benken på toppen av fjellet, til Vindarnes Tempel.

For barna ble dette minner for livet. Bestefar, og også familien, vendte tilbake til Storlien og til slike turer så lenge doktor Westerlund levde, og min mor kunne senere i livet fortelle om

de hvitmalte trebenkene langs stien. Benkene ble mål for helse, mosjon og hvile. Her har min familie sittet. Til sommeren vil jeg sitte der selv.

Benker og steder

En benk står aldri alene, slik vi mennesker heller ikke gjør det. Benken er del av et sted, og stedets egenart har betydning for hvordan vi opplever benken. Å sitte på en benk ved havet, på fjellet, i byen eller i hagen innebærer ulike stemninger, lyder og erfaringer.

Den norske arkitekturprofessoren Christian Norberg-Schulz (1992) viser hvordan natur og bebyggelse naturlig henger sammen og hvordan stedenes egenart – *genius loci* - virker inn på oss. Jeg er opptatt av hvordan ulike steder påvirker oss og skaper ulike stemninger, tanker og opplevelser. En benk kan være et sted der tanker, følelser, kunnskaper og holdninger bevisstgjøres og utvikles. I vår urolige verden kan benken gi mulighet for sjelero, minner og muligheter. En benk er ikke bare et produkt av tre eller metall. En benk kan, enten vi er oss det bevisst eller ikke, være et betydningsfullt sted i våre liv.

Referanse

Norberg-Schulz, Christian (2. Utg. 1992): Mellom jord og himmel. En bok om steder og hus.
Oslo: Pax Forlag

Marit Ranum Granholt, født 1949 i Trondheim, er utdannet førskolelærer med hovedfag i barnehagepedagogikk og videreutdanning i musikk og pedagogisk veiledning. Hun har i mange år arbeidet som pedagogisk leder og styrer i barnehager, og har også arbeidet som metodikklærer ved Barneverninstituttet Dronning Mauds Minne i Trondheim. Fra 1995 til 2016 var hun ansatt som høgskolelektor, senere førstelektor i pedagogikk ved barnehagelærer-utdanningen, Høgskolen i Oslo, nå OsloMet. Hun er forfatter og medforfatter av diverse fagartikler og fagbøker og ga senest ut boken *Barnehagelæreren som inspirator* (Fagbokforlaget 2021). Hun ble i 2015 kåret til Årets barnehageinspirator i Norge (PBL 2015).

Reidar Kvadsheim

Verdens beste bok

På smussomslaget av mitt relativt ferske eksemplar av *Uroens bok* (trykt i 2017) er bokhandler Christian Kjelstrup sitert med følgende påstand:

"Verdens beste bok"

Store ord! Min ubendige nysgjerrighet buttet straks mot skepsisens spontane motkraft og fikk meg til å slå opp i Wikipedia (mars 2023). Bokhandleren kunne umulig ha dekning for en så generell og unyansert kvalitetsdom, uansett hvilke datamengder og analyser moderne bokhandlere og markedsførere har tilgang til. Men kanskje han ante at lite stimulerer kjøpelysten så sterkt som andres meninger om varen. Som forretningsdrivende synes bokhandleren fremfor alt å være oppfinnsom og handlekraftig, med mange og varierte prosjekter. Fellesnevneren ser ut til å være at han foretrekker kortsiktige og risikofylte fremstøt med et optimistisk smalt varetilbud rettet mot en eksklusiv gruppe av intellektuelle. Kan denne kombinasjonen av idealistisk misjonsiver og kortsiktighet gå bra? Eller blir han sittende igjen i et sammenrast luftslott, med tom bankkonto og med hodet verkende av brustne illusjoner? Oppslaget i Wikipedia gir ikke klart svar på dette, men bringer et frodig og tankevekkende inntrykk av den første etappen på veien.

Kjelstrup etablerte og drev "Uroens bokhandel" i et lokale i Thereses gate i Oslo fra 26. mars til 2. april 2014. Litteraturstuntet varte altså kun én uke, og han solgte - eller "pushet" - kun denne ene boken. Den forbløffende lengden av køen av kjøpelystne utenfor den lille bokhandelen ved salgsstart stod godt i stil med naboskapet til Bislett sportsstadion. Med slike naboer lå det kanskje snublende nært for bokhandleren å la aksjonen inkludere en større mønstring av Pessoa-interesserte på Bislett stadion. Stuntet fikk bred medieomtale i Norge og Portugal og førte til at Uroens bok spratt opp fra å nå en engere krets til å bli en norsk bestselger.

Wikipedia følger den eventyrlige historien i et halvt år til ved å berette at Kjelstrup åpnet Uroens bokhandel under Litteraturfestivalen på Lillehammer 22. til 24. mai 2014 og i Lisboa 2. til 6. juli samme år. Inntektene fra boksaget i Lisboa ble donert til en videregående skole i den

portugisiske byen Barcelos, der Kjelstrup organiserte en stilkonkurranse. Mange hundre elever leste Ibsen og Hamsun på portugisisk og skrev stil om dem. Vinnerne, fire elever, fikk en reise til Norge.

4. juni 2014 mottok Kjelstrup bokbransjens egen pris, «Gullboken», i kategorien «Årets markeds- og formidlingstiltak». Fortellingen om bokhandleren i Wikipedia avsluttes etter at han 5.–6. november åpnet Uroens bokhandel i Longyearbyen, som fra før av ikke hadde noen bokhandel. Den kunne dermed kalle seg «verdens nordligste bokhandel». Han solgte 100 av 100 medbragte eksemplarer av boken, det vil si ett til ca. hver tyvende innbygger i byen.

Jeg tror *Uroens bok* ville ha oppnådd en like stor salgssuksess i Norge selv om Kjelstrups påstand om boken i begynnelsen av denne innledningen skulle være uholdbar. Ikke fordi påstanden er påviselig feil, men fordi den i sin upresise oppblåsthet er umulig å etterprøve og derfor kanskje vil ergre noen og skremme andre. Uansett mener jeg leseren har mye å vinne av oppdagerglede og språkfryd ved å la seg invitere inn i den verden Pessoa åpner for ham/henne.

Mitt eget forhold til *Uroens bok* startet lenge før dette bokhandlereventyret og mitt kjennskap til Kjelstrups vurdering. Solum forlag skal ifølge kolofonsiden ha ervervet de norske rettighetene til boken allerede i 1997. Cappelen Damm skal ha utgitt den som bind 1 i Norske serier i år 2000, og jeg kan derfor ha vært blant de første leserne her i landet. Min egen interesse hadde bakgrunn i min noe tidligere oppdagelse av den portugisiske nobelprisvinneren José Saramago (nobelprisen 1998), som raskt vekket min begeistring. Han har omtalt den uvanlig begavede og altfor tidlig døde forfatteren Pessoa og lar ham opptre som protagonist i en av sine romaner. Sammen med beretningen om den langdrøye, uoversiktlige og egentlig suspekke skapelsesprosessen bak *Uroens bok* satte dette meg på sporet.

Uroens bok var upublisert da Pessoa døde av skrumplever i en alder av 47 år i 1935. De fant heller ikke noe ferdig utkast blant hans etterlatenskaper. Han hadde offentliggjort lite i sitt korte liv. Blant det han etterlot seg var imidlertid en amerikakoffert fylt med over 27 000 upubliserte tekster. En del av disse var ment å inngå i en samling med prosastykker han hadde arbeidet på siden 1912 - under det fiktive forfatternavnet Bernardo Soares. Men det skulle

imidlertid gå nærmere femti år før denne samlingen ble redigert og utgitt på portugisisk (1982) og ytterligere noen år før den norske oversettelsen utkom under tittelen *Uroens bok*.

Som aleneboende hadde jeg i ukevis selskap med *Uroens bok* ved frokostbordet. Når jeg deretter i løftet stemning syklet, løp eller gikk til dagens dont ved Avdeling for ingeniørutdanning ved Høgskolen i Oslo og Akershus, gledet jeg meg allerede til dagens slutt, slik at jeg kunne komme meg hjem igjen og på ny la meg oppsluke av den beskjedne bokholderassistentens enkle liv og utrolig frodige tankeverden og av Pessoaes enorme uttrykkskraft.

Hva er det så ved denne boken som kan ha bidratt til all denne interessen blant så mange mennesker inkludert meg selv? Og ikke minst: Er det noen forskjell på mine reaksjoner ved gjenlesningen i dag sammenlignet med min sterke og vedvarende begeistring under førstegangslesningen for over tyve år siden? Disse to spørsmålene vil oppta meg videre i dette essayet. Denne intensjonen modnet uforstyrret i går, på den dystre påskeaften, da Jesus etter kristen tradisjon fortsatt befinner seg i dødsriket etter å være blitt korsfestet og begravet på langfredag. I dag, på første påskedag, oppstandelsens og gledens dag, er verden og fremtiden kommet i et nytt og sterkere lys som gjør mange ting synlige som før lå skjult i mørket. Det ville være en retorisk overdrivelse å påstå at det belegg Bibelen og den kristne tradisjonen bringer for denne mytiske hendelsen tvinger meg til å foreta en kritisk revurdering av handlingsplanen og tilpasse den de nye påståtte fakta som jeg via internett er blitt kjent med i løpet av det siste døgnet. Følelsen av tvangen består jo ikke i annet enn at det bildet jeg så langt hadde dannet meg av Pessoa og *Uroens bok* ut fra den norske oversetterens forord i boken samt ut fra oppslag på internett, begynte å komme i bevegelse etter ytterligere søk på nettet. Jeg fant det ubehagelig at det interessante og komplekse bildet som jeg hittil hadde dannet meg, likevel var temmelig usikkert, til dels foruroligende mangelfullt, og under tiden i strid med andre opplysninger.

Nå var gode råd blitt dyre. Falløksen hang stadig mer truende over nakkehårene mine i form av den tilstundende innleveringsfristen for dette essayet. Hjørner måtte derfor brutalt kuttes og snarveier tas. Kun én ting var sikker: hovedkonklusjonen jeg ville komme frem til: Min egen store glede av *Uroens bok*, med anbefaling til lesere med intellektuell legning, med sans for språklig form og for frodige beskrivelser av forfatterens idéverden og opplevde omgivelser i Lisboa.

For å klare fristen googlet jeg nok en gang boktittelen og havnet på lenken til gigantkonsernet Amazon, som i 2017 hevder å ha publisert (i engelsk oversettelse) den første fullstendige utgaven. For å forstå noen hovedtrekk i dikterens bakgrunn og dermed i bokens "uro" støtter jeg meg til oversetteren Margaret Jull Costas inndeling av Pessoas liv i tre perioder:

- Fra fødselen i juni 1888 til farens død av tuberkulose 13. juli 1893, da dikteren var fem år gammel. I denne perioden døde også en yngre bror.
- Fra farens død til 30. desember 1895, da hans mor giftet seg igjen. Kort etter dette flyttet familien til Durban i Sør-Afrika, der hans nye stefar var blitt utnevnt til portugisisk konsul. I hans unge alder, i denne før-elektroniske verden, innebar dette også at han fikk kappet av sine røtter til barndommens verden i Lisboa, med de tilknytninger han der måtte ha hatt til familie og venner. Han var språklig sett et lærenemt barn og ble etter kort tid flytende i både engelsk og fransk. Det virker som han ble oppfattet som meget smart av sine omgivelser, samtidig som han gav inntrykk av holde seg mye for seg selv, opptatt av lesing og skriving. Han fullførte sin grunnleggende skolegang i Sør-Afrika inntil det ble på tide å tenke på universitetsutdanning.
- Fra 20. august 1905, da han alene forlot Sør-Afrika og vendte tilbake til Lisboa for godt. Altså nok et brudd i livet, med tap av relasjoner til nærmeste familie og andre, som jeg ikke kjenner til.

Han bodde for seg selv på leiebasis i skiftende leiligheter resten av livet. Han begynte å studere, men avbrøt studiene og konsentrerte seg om sin pasjon for å lese og skrive. Han ble en kjent figur i Lisboas litterære miljø, men befant seg i periferien av det. Sammen med sin venn Mário de SáCarneiro startet han et litterært tidsskrift, Orpheu. De to var inspirert av de avantgardistiske strømningene i Frankrike og Tyskland, og tidsskriftet skulle få avgjørende betydning for modernismens gjennomslag i den portugisiske litteraturen. Tidsskriftet opphørte imidlertid etter bare to numre.

Senere, under et opphold i Paris, tok Mário de SáCarneiro sitt liv under omstendigheter jeg ikke kjenner. Han var Pessoas nærmeste og kanskje eneste virkelige venn. Man kan derfor spørre seg om hvordan dette kan ha virket inn på Pessoa, hans diktning og hans liv.

Disse tre periodene, fra slutten av attenhundretallet og godt inn på nittenhundretallet, omfatter til sammen hele Pessoas liv, like fra den "skjebnesvangre" tidlige barndommen til

hans premature død i 1935. Psykologien som vitenskap og klinisk praksis var i stadig utvikling, skjønt langsomt. Den var imidlertid langt svakere forankret i akademia, i kulturlivet og blant folk flest enn i dag. For meg er det slående hvor nær det ligger å tolke det livet som skildres i *Uroens bok* som et "forståelig" og "naturlig" nedslag av forfatteren Pessoaas egen "urolige" historie: totale, uforutsigelige og ukontrollerbare omkastninger av grunnvilkårene i tilværelsen, full utskifting av ytre fysisk og sosialt miljø, sjokkerende tap av sentrale nære relasjoner, "konkurransse" fra en fremmed mannsperson som kan true hans tilknytning til hans viktigste kilde til trygghet, moren. Styrken i opplevelsen av sammenhengen mellom Pessoaas liv og diktning er nok den største ulikheten mellom lesningen i dag og mine erindringer om lesningen for et kvart århundre siden.

Blant Pessoaas egenskaper var at han gjerne skrev under pseudonym og ikke sitt eget navn. Det ble godt over hundre slike pseudonymer. De ble utstyrt med sine individuelle biografier, som fikk frem forskjellene mellom disse personene i tanker og væremåter og hvordan de avviker fra Pessoa selv. For å understreke at de var å betrakte som ulike reelle personer ble de fiktive navnene omtalt som "heteronymer". Ett av disse heteronymene er "Mário de SáCarneiro", navnet på forfatterens nærmeste venn, som altså endte sitt liv etter eget valg. Dette var et tragisk endelikt, vil vel de fleste automatisk tenke uten å vite mer om omstendighetene. Kanskje Pessoa så det annerledes. Det siste er mer enn en teoretisk mulighet for den som har lest *Uroens bok*.

Man kan undres på hva Pessoaas hensikt var med heteronymene, hva som bestemte innholdet i den biografien han tildelte det enkelte heteronymet og hvorfor det ble så mange av dem. Dette må ha kostet ham mye tid og omtanke og ha vært viktig for ham. Gitt Pessoaas fremtredende plass i Portugals litteraturhistorie går jeg ut fra at dette er omtalt i relevant litteratur uten at jeg har kunnet undersøke saken. Men jeg spør meg: Kan det ha vært en måte å stimulere den svært omfangsrike og mangfoldige skrivingen på? Min hypotese er at det forholder seg slik. Han ble mange forfattere i én, uten at de løp i bena på hverandre, men avløste hverandre etter innfall og behov: Kan det for eksempel ha inspirert forfatteren at han tydelig *forestiller* seg at han selv har den egenskapen jeg-personen i boken besitter selv om han i virkeligheten mangler den?

Slike spekulasjoner om forfatterens "metode" må forbli en tankelek, underholdende ja visst, men til syvende og sist en maskin på tomgang så lenge vi mangler data som kan lede oss

nærmere et "riktig" svar. Burde jeg for lengst ha skjønt det? I *Uroens bok*, det redigerte hovedverket som i mange piruetter sprang ut av Pessoas etterlatte skrifter, finner jeg kanskje svaret i forfatterens egne ord:

Gjennom å tenke har jeg forvandlet meg til ekko og avgrunn. Gjennom å trenge dypere ned i meg selv, er jeg blitt mange. Selv den minste ting - en skiftning i lyset, sammenkrøllet løv som faller mot marken, et gulnet blomsterblad som løsner, en stemme fra den andre siden av veggen, kanskje skrittene til den som uttaler dem og skrittene til dem som hører på, døren som står på gløtt inn til en gammel herregård, gårdsplassen som gjennom en bue fører ut til husene som smelter sammen i måneskinnet - alt dette, som ikke tilhører meg, binder mine følsomme tanker med bånd av gjenklang og lengsel. I hver av og en av disse fornemmelsene er jeg en annen, hvert diffuse inntrykk gjør meg ny og gjør meg ondt.

Jeg lever av inntrykk som ikke tilhører meg - et ødeland hva forsakelser angår, en annen i min måte å være meg selv på.

Jeg har skapt mange personligheter i meg selv. Jeg skaper ustanselig nye personligheter. Hver og en av mine drømmer legemliggjøres i et annet menneske så snart den kommer til meg, og så er det dette andre mennesket som drømmer drømmen, ikke jeg.

Jeg ødelegger meg selv for å skape, og så mye av mitt indre har jeg skjøvet ut i det ytre at jeg ikke lenger eksisterer i meg selv, men utenfor. Jeg er en levende scene der en rekke skuespillere opptrer i mange forskjellige stykker.

(*Uroens bok*, s. 32-33)

Et element som stadig går igjen i *Uroens bok* i mer eller mindre varierende gevanter er jeg-personens opplevelse av lede, angst, fremmedgjøring, meningsløshet e.l. En legevenn av meg har fortalt at hun i sin tid kjøpte og begynte å lese boken, men at hun gav det opp etter kort tid: Hun holdt rett og slett ikke ut å lese om livet til denne deprimerte personen. Hadde hun vært psykiater i stedet for anesthesi-lege, hadde hun skjønt at en virkelig deprimert person (i klinisk forstand) ikke hadde orket å skrive noen bok, og slett ikke om sine egne tanker og opplevelser på denne måten. Her vil jeg sterkt slutte meg til oversetterens innledning til den engelske utgaven av *Uroens bok*:

*What makes this such a rich and rewarding book? It is, after all, the "notebook" of a writer or writers filled with feelings of angst and alienation; the title **Livro do desassossego** can be translated variously as **Book of Unease/Disquiet/Unrest/Turmoil/Anxiety**, and yet most readers find these disparate texts a source of comfort, even exhilaration. This is, I think, in large part, because it is somehow consoling to find such moments, such states of mind, described so sympathetically and in the most extraordinary prose.*

(Margaret Jull Costa 2017)

Min gjenlesning av Uroens bok gir meg en like stor følelse av trøst og henrykkelse som det første møtet for over 20 år siden. Kanskje min senere lesning om Pessoas omskiftelige oppvekst og voksenliv gjør min leseglede og forståelse enda dypere i dag.

Kilder

Fernando Pessoa. *Uroens bok*. Norsk utgave, Solum forlag 1997. Oversatt av Christian Rugstad. Opplag trykt i Danmark, Viborg, 2017.

Christian Kjelstrup. Oversetterens forord til *Uroens bok*. Norsk utgave.

Margaret Jull Costa. Innledning til *The book of disquiet*. (Den engelske oversettelsen av den første fullstendige utgaven av *Uroens bok*, 2017). Via internett, Amazon, mars-april 2023.

Reidar Kvadsheim er født 1944 i Oslo. Mag. art. i sosiologi ved UiO i 1970, med støttefag i henholdsvis statsvitenskap og en kombinasjon av emner innenfor matematikk og statistikk. Universitetsstipendiat og amanuensis i sosiologi, ledet diverse kurs innenfor sosiologi og statsvitenskap ved UiO, forskningsstipendiat NAVF, tilbragt en periode som deltagende observatør ved Thune-Eureka A\S, vært konsulent og førstekonsulent i Plan- og utredningsavdelingen i Sosialdepartementet. Førstemanuensis 1985-2013 ved (nåværende) OsloMet (i diverse trinn med fusjoner og tilhørende navneskifter, siden starten ved daværende Oslo ingeniørhøgskole). Dr. philos. med avhandlingen *The Intelligent Imitator. Towards an Exemplar Theory of Behavioral Choice*. *Advances in Psychology*, vol. 95, Elsevier, 1992.

POSTADRESSE:

OsloMet – storbyuniversitetet
Pilestredet 46
Postboks 4, St. Olavs Plass
0130 Oslo

OsloMet Skriftserie 2023 nr 4

ISSN 2535-6984 (trykt)
ISSN 2535-6992 (online)
ISBN 978-82-8364-494-4 (trykt)
ISBN 978-82-8364-495-1(online)